

HÍD

IRODALOM · MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

DOMONKOS ISTVÁN VERSE
ZSIVKO CSINGO: ÁLOM
PODOLSZKI JÓZSEF: VERSKÍSÉRLETEK
BALÁZS ATTILA NOVELLÁJA
EMLÉKEZÉS TÓTH FERENCRE (BÁNYAI JÁNOS
ÍRÁSA, VASS ÉVA VERSE, TÓTH FERENC
HÁTRAHAGYOTT SZÍNPADI JÁTEKA, AZ UTOLSÓ
INTERJÚ, VAJDA GÁBOR TANULMÁNYA,
PASTYIK LÁSZLÓ BIO-BIBLIOGRÁFIÁJA)

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
ZENEI-

1981

Január

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
XLV. évfolyam

SZERKESZTŐ TANÁCS

Acs Károly, Andruskó Károly, Bányai János, Blahó József, Bordás Győző, dr.
Bori Imre, dr. Burány Béla, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gál László,
Lackó Antal, Németh István, dr. Pap József, Pándi Oszkár, Petkovics Kálmán,
Sinkovits Péter, Sróder János, Szabó Ida, Szekeres László, dr. Szeli István és
Vicsek Károly

A Szerkesztő Tanács elnöke: dr. Pap József
Fő- és felelős szerkesztő: Bányai János
Szerkesztő: Bordás Győző
Műszaki szerkesztő: Kapitány László

TARTALOM

<i>Domonkos István:</i> Fal (vers)	1	
<i>Vesztég Ferenc:</i> Várom a leveled Franz K. Kafka (vers)	3	
<i>Zsivko Csingo:</i> Álom (novella)	7	
<i>Podolszki József:</i> Verskísérletek	18	
<i>Pavle Popović</i> versei	29	
<i>Balázs Attila:</i> A Fatökű Dulics és 7 gyermeke (novella)	36	
<i>Bányai János:</i> Szerkesztői kommentár	47	

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Bányai János:</i> Tóth Ferenc (1940—1980)	50	
<i>Vass Éva:</i> (Tóth Ferenc) (vers)	51	
<i>Tóth Ferenc:</i> Óriás-gyümölcs a kertben (színpadi játék)	53	
<i>Vékás János:</i> „Még nem készülök halni...” (interjú)	65	
<i>Vajda Gábor:</i> Az idillkereső (tanulmány)	75	
<i>Pastyik László:</i> Tóth Ferenc (bio-bibliográfia)	87	

FAL

DOMONKOS ISTVÁN

Fogadj magadba, fal.
Egész —
a részek összességénél
több vagy-e?
— a részt.

Szólj hozzám, fal!
Tégla-lét:
zárd rám tested
beton-
tégelyét.

Életem kölcsön adtad
régen:
most visszaadom,
ha nem is
kéred.

Nemzéskor csak a rab majom
variál.
Ami voltam az maradtam:
tégla
mely zihál!

Tésztát főztem lobogó vízben.
Néha.
Aztán hagytam, hogy elöntsön
a részletek
váladéka.

Mint acélhúrban a hang kerek
sörétféje,
úgy gurul bennem ide-oda
egy szónak
pók-teteme.

A BAKONYOM VAGY FAL!
Lyukaid pörkölt peremén
vérszürke vér.

Húgyszagú, meszes csápjaiddal
szoríts!
Mint permet a rovar a cél-
talanságtól
mentesíts!

Szorítsuk habarcs, a szeget,
a kampót,
melyen a fagy falszagú
teste
lóg!

Értelem, dúsítsd közönyünk!
Vér sodródj!
Tápláld méhünk kásájában
az ólom-
ondót!

VÁROM A LEVELED FRANZ K. KAFKA

V E S Z T E G F E R E N C

a vastag hó alatt szóról szóra elhiszem neked
hogy nem válaszolhatsz
és az előírás jelentőségét se becülöm alá
— hogy sután fejezzem ki magamat
amit tőled és az adminisztrációtól tanultam —
de el szeretném hitetni veled
hogy értékes kapcsolataim vannak
a kastélyban
nemcsak a kastéllyal mint neked
és még értékesebbekre fogok szert tenni
mert jobban értek ehhez
őserőmnek és gátlástalanságomnak köszönhetően
mint te
hideglelős eszeddel és kényes érzékszerveiddel
dőrén megvallott jótulajdonságaim
mindenesetre biztosítanak majd
minden olyan veszedelemmel szemben
mely abból származnék
hogy kihívóan itt rostokolok
és kezeskedek afelől
hogy bőségesen meghálálom
azt a kis szívességet
amit nekem teszel
egyrészt hebehurgya és zabolátlan
másrészt túlságosan is megfontolt
agyafúrt természetemnek adózva
miközben én megbirkózok
az úttal

mely a hídhöz címzett vendégfogadóig vezet
s vissza
és hirtelenében nem tudok mást mondani
arról a hitemről
hogy ezen az izgága bolygón
mindennek és mindenkinek
megvan a maga és a mások számára
a jelentősége
éppen csak hogy ez engem még mindig
kellőképpen sehogy se akar foglalkoztatni
és az a lehetőség
hogy már kora reggel
a kastély központi irodájába mehetek
a legkevésbé sem csábít
én inkább most
éjszaka
észrevétlenül szeretek behatolni oda
és mindenféle
barnabás nevezetű küldöncök nélkül
akik
látható rangjukat jóval meghaladó
szoros kapcsolatban állnak ugyan a kastéllyal
de ilyen képtelen
nevetségesen reménytelen kísérletre
aligha kaphatók
mivel amúgy csak ritkán kapatosak
annyira a vérükben már a szolgálatkészség
főleg flegmán színjőzanok
és megfontoltságból nagyokat hallgatnak
engedelmeskedniük kell
lassan járniuk
kimérten és ellenkezés nélkül tűrniük
a nagy megtiszteltetést
hogy ama pernahajder várnagy-fiúk
szeretik őket
mint ringyókat vérmes öregek
mit nekik a közvélemény
egyforma egykedvű imbolygása
akár rászegezik tekintetüket
akár nem

én viszonylag közönyös vagyok erre
lesek továbbra is feszülten
mélyen meggörnyedve
szinte már térdelve
akár az előzékeny kínai bölcsek
hogy olykor úgy tűnik
mintha már könyörögve bűvölném
a magamra zárt ajtón a kulcslyukat
hogy engedjen át egy kis fényt
világosságot a külvilágból
észt értelmet
hiszen látni
hiába erőlködök
már régóta nem látok semmit
de láttatni se nagyon hagynak
mintha boldogabbak lennének
ha magamat emésztsem el
marha egy okos haragomban
s ha végre egyszer
teljes méltóságomban fölemelkedhetnék
és végigsimítanám arcomat
vagy megigazítanám hajamat
mélyet lélegeznék

kérdéses

vajon szememet ismét
hozzászoktathatnám-e
a nyilvános helyek és az emberek látványához
mintegy kedvem ellenére
nehogy meggyőződjek valamiről
amit már úgyis tudok

hanem
hogy elébe vágjak
az esetleges támadásnak
mint te
aki valósággal rettegsz értem
oly sebezhetőnek érzed
magát a pillanatot is
és ráadásul

még kendőt is csavartál
a torkod köré
a kendő vége
lám szabadon lobog a szélben
és bele-belecsapódik
a világ vigyori arcába
de mit ér ez
ha hosszú
hegyes
folyton játszó ujjakkal
azonnal kikapják
a másik végét
és hattyúszerű nyakadba varrják mindazt
amit újra és újra
az unokáid már annyiszor leráztak magukról

ha pedig valahol
nyugtot találhatnál
olyan emberek vennének körül
aminek már csak a pusztaság tudatától is
sietve menekülnél
— ezt mondanád a vastag hó alól
de ne zavartasd magadat
nemsokára én is
ha időközben el nem fektetnek
(mint már megszoktam)
mindenesetre lefekszem
ehhez még csak lámpát se kell eloltanom
semmi és senki miatt
úgyis nyomban mélyen elalszanak
mintha riadó soha el se hangzott volna
és még akkor is
ha egy óra múltán
vége is az igazi álmuknak

és akkor
hogyan is tehetnék én arról
hogy a legkisebb világosság is zavarja őket
ezért hát
jó éjszakát

valóban nyomban sötét lesz

ÁLOM

ZSIVKO CSINGO

Az utolsó hírekben mínusz tizenhetet mondtak, a bemondó hangja is jéggé fagyott. Csupa jég minden, mi meg vadászni indulunk. Vadászni! Szibériába! Szibériába. A lakosságot felszólítottuk, mindenki maradjon ott, ahol van, otthon, úton, akárhol, ne veszítse el a fejét, és ha lehet, kísérje figyelemmel az elemi csapások elhárítására alakult köztársasági parancsnokság jelentéseit, s azokhoz tartsa magát. A hivatalok, iskolák, művelődési intézmények, mozik, múzeumok szinte kivétel nélkül bezártak, további rendelkezésig. A felhívás így hangzott: „Munkát szüntess, újabb hullám várható!” Nyugalom. Nyugalom. Nagyszerű. Jég. Előre! Vadászni. Szibériába! Vadászni!

Gavril Trifunozski járási sofőr régi motoros, orosz terepjárójával egy test, egy lélek, izzó, erős, nyakas. Robogunk a kihalt úton, mintha álomban járnánk, ameddig a szem ellát, mindenütt vastag hótakaró a mezőn. Hatalmas, végtelen, fehér takaró. Halál. Nem tudni, merről vág jobban a szél, vág, vág, vág... Minden jéggé fagyott, hótakaróba s mély hallgatásba burkolódzott. Csak néhanéha hasít bele a csendbe Bolond Mara homloklovással felérő sikolya. Nem hiszed? Hallgasd csak, ez az ő hangja, ő üvölt így, ő tarol a mezőn, ő tombol forgószélet csapva, sötét fellegeket hajkurászva. Meztüláb, meztelenül, bontott hajjal táncol a mezőn. A Bolond Mara. Mit neki a hó, a jég! Te meg azt hiszed, a szél ilyen erős, az pusztít, az süvölt. Nem, nem, nem a szél az, barátom — honnan volna a szélnek szája, honnan a lelke, a hangja! Hallod, hogy süvölt? ... A gyermekét ragadták el a szerencsétlennek, míg aludt (nem is ébredt fel azóta sem), álmában vetette magát eszeveszetten a gyermekrablók után. Innen ezek a sikolyok, ezek az emberi hangok, barátom. Hallgasd csak! Innen ez a jég! Jég. Jég.

Minél tovább megyünk, annál mostohább az idő, kihaltabb a vidék, sűrűbb a homály. Az út mentén háborús kép: kidőlt villanypóznák, szakadt huzalok... Egy-egy fa mutat csak némi ellenállást, a földet seperve olykor, majd a magasba lendülve ismét a vihar erejétől. Az ágakon — hihetetlen látvány — apró nádiverebek gubbasztanak, akárha kitömték volna őket vagy lépre ragadtak volna, ide-oda himbálóznak az ágakkal együtt, ki tudja, van-e még bennük élet. És semmi jele a napnak. Jég. Halál. A kutyák ideges nyüszítésbe kezdenek — milyen nagy dolog az állati előérzet —, megszimatoztak valamit. A hallgatag, öreg sofőr váratlanul nagyot káromkodik: „Megőrült ez? Tisztára megőrült ez az ember!”

Egyikünk sem látta, honnan került elő, egyszer csak ott volt előttünk az úton. Egy ember. Vagy csak nekünk tűnt úgy, hogy ember, a hófúvás, a sűrű hóesés miatt? Ilyen ítéletidőben az is megtörténhet, a Bolond Marától minden tréfa kitelik, barátom! Árny. Halál. Emberi arcnak látszik, de nemigen hasonlít emberre. A halálal kerültünk szembe. Halál mindenütt, halál odakint, halál idebent, halál mindenütt. Ez a Bolond Mara mindig ott jelenik meg, ahol a legkevésbé várják. Sok vihart megért öreg sofőrünk kigombolja bundája felső két gombját és pisztolyt vesz elő. Egészen előre hajol, hozzátapad a szélvédő üveghez: „Örült! Megőrült ez az ember” — mondja, és elteszi a pisztolyt.

Igen, ember. Most integetni kezd, hadonászik, jelezni akar tán valamit, veszélyre figyelmeztetni, mindenesetre eléggé nevetséges mozdulatokat tesz. Öreg sofőrünk fellélegzik, gyorsan kiszáll a terepjáróból. Kilép az útra. Csend. Jég.

Az úton, a hósvatag kellős közepén egy ismeretlen vándor. Egy balga, egy őrült ismeretlen. Sálakkal, kendőkkel, rongyokkal átkötött kecskebőr gúnyájában sátoros cigányra hasonlít, vagy medvére inkább. Arcából csak az orra hegye látszik, keze bebagyalva. Mellette apró hegyi lovacska topog, hátán kicsinyke teherrel. Az ismeretlen egy percre elengedi a kantárt — ezzel vonszolta eddig lovát a hóviharban —, s kezdi lefejtani fejéről a hatalmas turbánt. Nagy, kék szeme van, kerek, világos szeme, úgy bámul ránk, mintha kísérteteket látna. Aztán körülkémlel, „hallga csak, hallga!” — mintha valami ilyesmit motyogna — „Bolond Mara”, a szél vág kegyetlenül, ismét hozzánk fordul, és halvány mosollyal, s némi örömmel hangjában így szól:

— Hova, hova? — kérdezi. — Vadászni, mi? — toldja meg ravasz-kás mosollyal.

— Vadászni — feleli az öreg sofőr.

— Az jó — mondja az ember —, menjenek csak be a faluba, és vadászhatnak kedvükre! Az egész erdő lejött a faluba, testvér!

Indulni akar, sürgős dolga van szemlátomást. Kezdi visszatekerni rongyait a fejére.

— Hát te? — kérdi az öreg.

— Baj van — feleli az ember olyan hangon, hogy nem tudod, igazat beszél-e vagy tréfál. — Beteg a gyerek — mutat hosszú karjával a rongycsomóra a ló hátán —, viszem be a városba.

— Ilyen ítéletidőben? — morog az öreg. — Hisz még betegbb lesz.

— Muszáj — mondja az ember. — A betegség nem vár. Neki kellett vágnom.

— Aztán mi baja? — kérdezi Gavril, s odalép a lóhoz, belepillant a göngyölegbe.

— Nem tudni — mondja az ember elváltozott hangon. — Kiszikkadt, vagy mi, féreg rájga odabent!

Az öreg sofőr cigarettáért nyúl, és megkínálja az embert. Ez megint kezdi lefejtani magáról rongyait, most a kezét, előbb a jobb kezét szabadítja ki. „Farkasordító hideg — mondja —, repedeznek a sziklák.” „Közelébb az arcodhoz, közelébb, úgy gyújtsd meg!” Nemsokára megérkezik a másik terepjáró is. Az őrnagy fúj, dühös, mint egy vadkan. Az öreg sofőr odamegy hozzá, s halkán elmondja, mi baja az ismeretlennek. „Mit tegyünk?” — kérdezi az öreg. „Hozzátok át a kutyákat!” — adta ki az utasítást gondolkodás nélkül az őrnagy. Pazse elvtárs van megbízva a kutyákkal, de most mindannyian segítünk neki. Az ismeretlen meg ez idő alatt kibagylulja a gyereket, mennyi rongy, mennyi gönc megint, egy örökkévalóság, míg elkészül. Az ember gyorsan elbúcsúzik a lovától, némán, éppen csak megsimogatja fekete homlokát, megveregeti tomporát, és otthagyja.

Nincs vesztegetni való időnk. Túl nagy út áll előttünk ahhoz, hogy beférjen egy rövid téli napba. Öreg vezetünk, igaz, tapasztalt, kipróbált partizánszofőr, de ilyen időben sohasem tudja az ember, mi jöhet közbe. Merészen vezet, és az útviszonyokhoz meg a csúf időjáráshoz képest meglehetősen gyorsan. Hóesésben, szélben mindig hosszúnak, soha véget nem érőnek érzed az utat, mintha egy helyben topognál, mintha leragadtál volna, megbabonázta a masinánkat ez a Bolond Mara. Bolond Mara, Bolond Mara.

— Hallod, hallod? — kérdezi az ismeretlen, majd hozzáteszi:
— Nem megy, mi? — egész testében remeg.

Az öreg hozzánőtt a kormánykerékhez. Ez már nem autózás, ez már csata, véres, heves csata. Minden összekeveredett, Bolond Mara, emberi kezek, lélegzet, hang, gép, jég, benzin, kocsink minden csavarja és utasainak minden porcikája, a Bolond Mara fájdalma, minden, minden összekeveredett. Birkózik, küzd az öreg, lassít, vigyázz, néha-néha még válaszolni is tud az embernek: „Idejében ott leszünk, idejében ott leszünk, testvér.” Nincs megtorpanás, nincs meghátrálás, olyan, mint aki szellemekkel harcol, nem, a gép nem mondhatja fel a szolgálatot, fekete patakokban folyik rajta a verejték. „Odaérünk, testvér, idejében ott leszünk.”

Rohanunk. Rohanunk.

Este hét óra. Kisvárosban ez már késő éjszakának számít. A külváros, a kórház környéke meg pláne teljesen kihalt. Sötétség. Csend. Télen, takarékosági okokból, már délben lezárják az épületet, nemigen mászkál ezután már senki, se ki, se be. Nagy takarékoság folyik, testvér. Kikapcsolják az áramot, csak egy lámpa marad égve, az udvaron. Ez is csak azért, hogy az éjjeliőr szemmel tudja tartani az udvaron elszórt szénkupacokat. Vaksi, pislákoló lámpa, néha hosszú percekre kialszik, ilyenkor teljes sötétség borul a kórházra. Nagy dolog ilyenkor rávenni valamelyik hivatalos személyt, hogy nyisson ajtót! Süketek minden kérésre, könyörgésre, olyan süketek, már elnézést, mint akinek most operálták ki a hallószervét. Belefásultak már, mindennap ezt hallják, a kétségbeesett szólókat odakintről. Tudják, miről van szó, és hallgatnak — takarékoság, elvtársak, takarékoság! Ez a rend a betegekre is érvényes, de ők most is ébren vannak, úgy látszik, a beteg mindig ébren van. Ablakot vagy ajtót nyitni persze egyik sem mer, felelősségre vonnák „a házirend megbontása” miatt. A házirend pedig nem akármilyen, kivált a kórházainkban — rend, rend, rend, testvér! Egek, ilyen süketeket! Süket csend. Dögvész! Ha egy-egy beteg kiszól is, ilyeneket mond: „dögvész”, „csend” — vagy cifrábbakat; sír a lelkük, hogy ide kerültek, hogy erre kárhoztattak. — „Gyógyítás? Ugyan! A jóisten gyógyít bennünket”, a legsúlyosabb betegek is maguk mosogatják el kanalukat, tányérjukat, egymást támogatva, segítve... Jég. Jég. Jég, barátom.

— Én meg azt hittem, fantáziálnak az emberek — mondja az öreg sofőr, és káromkodik egy nagyot. Aztán előveszi pisztolyát, és a levegőbe lök.

Kisvártatva világosság gyűlik a folyosón. Most látjuk csak, hogy az ablakokban egymás hegyén-hátán ott a sok beteg; az egyik szerencsétlen odáig merészkedik, hogy kinyitja az egyik ablakszárnyat és leszól: „Úgy, úgy! Csak löjtek! Lövöldözzetek!” A folyosón fapapucs kopogása visszhangzik — takarékosság, elvtársak, takarékoság. Végre megjelenik egy ápoló, kulcs nyikordul a zárban, még egyszer, a harmadikra csikorogva megnyílik az ajtó. A félig nyitott ajtón álmos, kócos fej hajol ki, kerek, telt arc, hunyorog erősen, melegből, hidegbe, meglehetősen kellemetlen dolog, kész tüdőgyulladás.

— Mit lövöldöznek itt! — mordul rá mérgesen az öreg söförrre. — Azt hiszik, most is partizánidőket élünk, hogy csak elő a pisztolyt és bumm bele az éjszakába?! Valami rend is van a világon, nem?

— Gyerekek vagyunk — mondja az öreg, és nyel egyet a sértésre. — Gyerekek vagyunk, elvtárs.

— Gyerekek, gyerekek, hát mi mivel vagyunk? — morog az ápoló. — Azt hiszik, itt nincs gyerek? Van itt mindenféle népség! Gyerek is, öreg is, fiatal is, mindenféle! — Az apára pillant, lassan magához tér, kimegy az álom a szeméből, megenyhül. — Aztán mire ez a nagy lövöldözés ilyen késő este, mi van a kicsivel? Sürűs? — kérdezi.

— Nem tudom — feleli az apa. — Egy idő óta csak megy össze, mint akit féreg rág odabent.

— És ezért állnak ide nekem lövöldözni? Még felébresztik a doktor urat! Az orvos is ember, nem? Aztán meg majd csodálkozunk, mentegetőzünk, panaszkodunk, mi? Beutalójuk van-e? Ki küldi magukat?

— Nincs... nincs beutalónk — mondja az apa. — Egyenest ide jöttünk, senki sem küldött bennünket.

— Ejnye, ejnye — csóválja a fejét az ápoló, s ezzel mindent megmondott (beutaló nélkül nem vesznek fel senkit a kórházba), elhúzta a száját, szeme mintha megvillant volna egy pillanatra: — Aztán hova valósiak?

— Baszkai vagyok — válaszolja az ember.

— Nocsak! Baszkai? — kérdi tamáskodva. — Magam is odavaló volnék! Onnan ilyen ítéletidőben még a madár sem vergődik ide! Kinek a családja? — Az ember megmondja, azt is hozzáteszi, hogy ő maga nemrégől fogva él csak Baszkában. — Azokat ismerem — mondja az ápoló —, téged nem. Azok baszkaiak, te meg csak jö-

vevény vagy. Hallottam rólad! Na, jöjjenek be, megpróbálok szólni a doktor úrnak!

Az ápoló kezébe veszi a fapapucsot, hogy zajt ne csapjon, s odalopózik a doktor szobájához. Jobb fülét rátapasztja az ajtóra. Aلسzik... hogy a fenébe ébressze most fel? Kihallatszik a horkolása, az igazak álmát alusza nyilván. Nem rossz ember a doktor, de biztosan nem örül majd, ha felferik legérdekesebb álmából. Az orvos az orvos, de aludnia azért neki is kell. Az apa egyre türelmetlenebb, átadja a gyereket az öregnek, s úgy toprongyosan, cigányosan odalép az ajtóhoz. Az ápoló megdermed, mint akit kígyó mart meg, tartóztatná fel az embert, de ez nem érti — hogy magyarázza meg neki (hogy lehet ezt egyáltalán megmagyarázni?), ha most rátörnek a doktor úrra és felébresztik, neki komoly kellemetlenségei lehetnek belőle, pedig csak jót akart. Még az is megtörténhet, hogy az orvos első kábult dühében (borzasztó dolog, ha az embert felriasztják legmélyebb álmából) netán olyasvalamit gondolhatna, hogy ő ellensége a doktor úrnak, hogy szándékosan zavarja, hogy ezzel is célja van, az idegeit tépi, blamálni akarja az emberek előtt meg ilyesmi... Pedig eddig még úgy-ahogy tartotta magát, igyekezett rendesen kiszolgálni ezt is, azt is, bár mindenkinek a kedvébe járni igazán a lehetetlenséggel határos. „Ne nyugtalanodjék, kérem — fordult az apához már-már könnyörögve. — Üljön le, kérem, oda... Jó az isten, majd csak felébred magától, felébred ő mindjárt, meglátja! Egy kicsikét legyünk még türelemmel, mindjárt felébred, jó az isten, megszólal a telefon, felébred, felébred, meglátják!”

— De hisz én... én semmit... — hebegi az apa zavartan, s megáll, mint aki gyökeret eresztett.

— Semmi, semmi, maga csak üljön le — mondja az ápoló —, majd én elintézem. Máris intézkedem, maga csak maradjon itt, ne mozduljon, az istenért! Még elront mindent!

Egy idő múlva az orvos álma is beleavatkozik az ápoló meg az apa komikus párbeszédébe. Megszólal a doktor odabent, álmában beszél. Összefüggéstelen, az apa számára érthetetlen dolgokat mond, de az ápoló hegyezi erősen a fülét, ő jól ismeri mindegyikük álmát, jórészt ennek is köszönheti, hogy ki tud velük jönni, a három lépés távolságot persze betartva. „Kicsoda? Az? Nohát, tiszteletem! Az, orvos? Ugyan, kérlek! Sintér! A legjobb esetben mészáros!” „Ez a sebész lesz”, szúrta le magában az ápoló. „Előbb-utóbb úgyis ki-sülnek a disznóságai. Bíróságon végzi, mérget vehetsz rá!” Ezt a

pillanatot használja ki az ápoló, összeszedi minden bátorságát, és bekopog.

— Doktor úr — szól be halkán, legkedvesebb hangján.

— Mi, mi? Hogy? — hallatszik az orvos hangja. — Mi van? Történt valami?

— Semmi — mondja az ápoló. — Csak mert olyan hangosan kiabált álmában a doktor úr... — hajol hozzá bizalmasan, s tudja, hogy egy vödör jeges vizet zúdított az orvos fejére.

— Csak nem mondtam valami rosszat?

— Nem, nem, ellenkezőleg — nyugtatja meg az ápoló —, a sebészünkről... de hát ő meg is érdemli!

Az orvos szeméből kirepül az álom.

A folyosón fogvacogtató hideg van, jégverem. Öreg sofőrünk azonban észre sem veszi, neki melege van, ellágyulva nézegeti a karján fekvő kicsit. Ügyetlen mozdulatokkal ringatja, beszél neki halkán, mosolyogva. Suttog, repes a lelke, sosem dajkált még gyereket, fogalma sincs, mit szoktak ilyenkor mondani, most dúdolni kezd, fojtott, rekedt hangon, fel ne ébressze.

Valahol becsapódik egy ajtó. Hangok hallatszanak.

Orvos: — Aztán, persze, engem vonnak majd felelősségre!

Apa: — Nem, ilyet nem tehetnek! Hisz jól tesz velünk, testvér, megmenti a gyerekem életét!

Ápoló: — „Doktor úr”-nak szólítsa, ne testvérezzen itt! — figyelmzetteti szigorúan az embert. — Hogy jön maga ahhoz?

Apa: — Doktor úr! Doktor úr!

Orvos: — És a beutaló? Van magának fogalma arról, mibe kerül egy injekció?

Apa: — Sokba, tudom, sokba! Sosem felejttem el a jóságát, doktor úr!

Ápoló: — Betéteti az újságba is, doktor úr! Megfizeti.

Apa: — Meg én! Ezt sajnálnám a doktor úrtól? Megyek egyenest az ügyvédhez, már holnap, megfizetem, ha tízezer, hát tízezer! Hadd olvassa a nép, hadd olvassa, hogyan mentette meg a doktor úr egy közönséges földönfutó, Dimitrije Kuzmanoszki gyermekét. Istenemre, doktor úr, mindent megteszek, emberek!

Orvos: — És beutaló? Az, persze, nincs! Beutaló, az nincs!

Ápoló: — Jól jegyezd meg: doktor Ivan Z., érted?

Apa: — Értem, hogyne érteném, lelkem! Dehogy felejttem el! Ivan! Ivan! Hisz az első fiamat is Ivannak, Ivankának hívták! Dehogy felejttem el, istenem, dehogy felejttem el! Ivan, Ivanka!

Az öreg most már hozzá is mer érni: fekete kezével megsimogatja a gyerek arcát. Hideg, hideg, hideg, a keze is beledermed. „Biztosan alszik, alszik, alszik” — morog a bajusza alatt, hangjában nyoma sincs már a melegségnek. Jég. Jég. Jég. Két karja lecsüng... de azért hátha... Alszik, alszik, alszik... Csend, emberek! Csend! Emberek! Emberek! Emberek! Tonkán a kiáltás, de hang nem jön ki belőle. Jég, jég, jég. Emberek! Jég!

Orvos: — Hol az a gyerek? — kérdi.

— Itt van, itt, itt — mondja magánkívül az apa, s ugrik a többiek elé, mint aki kólóba indul —, itt, itt, itt — repül. Mekkora keze van! S ez a hang! „Itt van, a padon! Itt, a padon, doktor úr, drága doktor úr! Itt a padon! Hé, ember! Hé, ember! Átkozott sofőrje!” — rohan ész nélkül az öreg után. Amaz visszatekint, meggyorsítja lépteit, menekül. Menekül, Menekül. „Hé!”, rántja ki magát az apa kezéből, s futásnak ered ő is.

Az udvaron széntolvajok, két kalapos férfi, egy-egy bőrrönd a kezükben, szolgálati úton levő hivatalnokok, gondolnád, szedik a lábukat, már kint is vannak az udvarból! „Bitangok! Gazemberek! Ismerlek én benneteket! — ordít utánuk magából kikelve az ápoló. — Jöttök ti még hozzánk, ismerlek én benneteket, ismerlek!” Aztán bezárja az ajtót, eloltja a külső lámpát, sötétség borul a kórházudvarra. Sötétség. Csend.

Süket csend.

Az orosz terepjáró hangyaként bukdácsol a hóbuckákon, torlásokon át. Benne, egymás mellett, az öreg söfőr és az apa, Dimitrije Kuzmanoszki, a gyerek most az apja ölében van. Talán csak alszik, alszik, alszik. Nem sok a hely, egymáshoz érnek. Mindhármán. Egyé válnak. Élet. Halál. Cigaretta parázslík. Szén. Tolvajok. Minden összeolvad, összeolvad... Előbb Gavril mesél valamit, a háborúról, hogy hogy volt akkor. Mondja, mondja... Aztán felsóhajt:

— Ilyen az élet, testvér, ilyen az élet!

— Ilyen, ilyen, rongy ez az élet, testvér, rongy. Tolvaj ez az élet — mondja az apa. — A legpiszkosabb zsvivány, akivel találkoztam. Egyszer ezt veszi el tőled, másszor azt, amihez kedve szottyán, ökrödet, lovadat, jószágodat rabolja el, felgyújtja a házat, elcsábítja a feleséged, egy perc az egész, észre sem veszed; és sosem elég neki, be nem telik soha, testvér, a lelkedet is ellopja, ellopja az átkozott! S kell annál nagyobb bűn, mint ellopni az ember lelkét? Ha lelked nincs, nem vagy ember. Itt vagyok én, pél-

dául, rám nézel, azt mondod: ember. Közben hulla, az vagyok, testvér, olyan vagyok most, mint a Bolond Mara, a szél. Szíjat hasíthat a hátamból, elvenen megnyúzhatsz, nem érzem... Minek él, minnek él az ilyen ember? Sem nappalom, sem éjjelem — élet ez? Megbűntetett engem az élet, testvér, megbűntetett, kegyetlenül. S még ha beérné ennyivel... Háromszor nőszültem, három gyermekem volt, mindhármát eltemettem. Az első Rilandban jött a világra, ott születtem én is, egy faluban, elátkozott vidék, nyüzsög a sok boszorkány, kísértet, sehogya sem akart megmaradni egyik gyerek sem. Megszületik, egészséges, épkezézláb, kivirul a ház, aztán elmúlik egy év, kettő, legtöbb három, jön valami, elviszi, a karodból ragadja ki, ahogy mondani szokták. Megszületik a másik, áldassék az úr neve, megfelekedezel minden bajodról, csakhogy a balsors nem felekedezik meg rólad, az nem felejt, testvér — a pici szépen fejlődik, napsugarad ő, melengető napsugarad, ragyog körülötted minden... Aztán megint elmúlik egy év, jön, mint a végrehajtó, gyerünk, mondja, elég volt, ide azzal a gyerekekkel! Négyszer, testvér, négy gyermekemmel csináltam ezt végig. Éjjelem-nappalom azzal telik, hogy láthatatlan, sötét árnyakkal birkózom... Az aszszonyt is elvesztettem. Tönkrementek az idegei, a gyermekeink szölongatták álmában; nevettek, éltek... Nem, testvér, nincs ennél nagyobb fájdalom...

Az öreg hallgat, mint a kőszikla, válasz helyett csak bólogat őszbe borult, nehéz fejével. Mintha ezt mondaná:

„Tudom, testvér, ismerem. Magam is végigcsináltam.”

— Nincs más hátra, mondom, más asszony után kell nézni. Ne legyen idevaló — folytatta az apa. — Eben guba. Egy év, nem több, jön az adóvégrehajtó. Fizess! El Rilandból, mondom, el innen, minél messzebbre! Mit ér, hogy itt ringatott a bölcsőd, ahogy mondani szokták, ha egyszer semmi sem tud a szívedbe nőni, se ház, se föld; az ördögbe mindennel, ha már semmi kedves, testvér, nem fűz, nem köt magához semmi, mintha tiéd sem volna! Egy szép napon fogom magam, neki a nagyvilágnak, mint a sátoros cigányok! Hány falut jártam meg? Nyolcvanat, százat, ezret? Rilandból Ormanba, onnan — hogy is jöttek csak? — Klimeiste, Meseiste, Botun, Zgilezti, Crvena Voda, Vrbjane, Popec, Malkoec, Orlanca, Cer, ceri járás, Cerszko Vlavce, Dusagubica, Szloestica, krusevói, bitolai járás, Gruniste, Gradesnica, Zovics, Dunye, az egész Moriovo, Rotino, Szmolare, Konyare, olyan vagy, mint egy

költöző madár, mondom magamban, Derveni, Crnobori, Dobroeni, Martolci, az egész debari körzet, Kicsevo, a demirhaszári járás, Azot, Demir Kapija, az igazat megvallva magam sem tudom, hány faluban meg nem fordultam, hová nem vetődtem... S miket nem láttam, mit nem szenvedtem közben, testvér! Egyszer itt, egyszer ott, van, ahol bolondnak néznek, itt nincs maradásod, tovább, tovább! Te meg csak mégy tovább, hajlékot keresve, földet, mely egyszer majd befogod, vándorolsz, nyúvöd magad, az országút szélét taposod, a rétek alján lopódzol tova, éjnek idején, neked teremtette az isten az éjszakát, ember, mondom magamban, s fohászko-dom minden nyavalyás kis csillaghoz az égen saját házáért, otthonért, gyermekekért... Visszamenni nem akarok, valami azt súgja: „Menj csak, menj, kutass tovább!” Hát így kerültem Baszkába, találtam egy szegény özvegyet, jó asszony, fiatal, férje korán meghalt, mindjárt az esküvő után... Gyereket is adott az isten, fiút, kilencedik évét töltötte be, ember, kilenc teljes év, tudod, te, mi az? Boldog voltam, elégedett, testvér, minden sebem beforrott, mintha nem is én lettem volna az, aki annyi gyermekét eltemette... Eh! Semmi!

Elhallgatott.

— Amíg él az ember... — kezdi az öreg, de nem fejezi be. — Hej, élet, élet!

— Hát én a végére értem, testvér — mondja az ember. — Nekem már semmi keresnivalóm ezen a világon.

— Ugyan! — legyint az öreg. — Én is mióta várom a halált, de nem kellek neki.

Elhallgat mindkettő. Az öreg a kormányval van elfoglalva, az utat figyeli, az ember a takarót igazgatja a gyereken, gondosan aláhajtogatja a szélét. A gyerek mély álomba merült, mély álomba, mély álomba. Mintha az ember is mély álomba merült volna, mély álomba, mély álomba. Ugyanazon az úton haladunk, de most egy kicsit alábbhagyott a vihar, a rétet a jószívű, dalos kedvű, vidám, Bolond Mara vihogása tölti be, ilyen ez a Bolond Mara, ha rájön, jó is tud lenni, olyan jó... Altatót dúdol, altatót, altatót... Kidőlt villanypóznák, szakadt huzalok, jégpáncélt öltött fák és madarak, kővéfagyott, halott föld, megdermedt vizek, egyszerre mintha minden összeolvadt, feltámadt volna, megindul, hömpölyög, mint egy láthatatlan folyam, zümmögő dala most az öreg fülét is megüti, lassan, lassan, óvatosan vezet, visszafogja a motor zaját, csende-

sebben, csendesebben, elaludt az ember, ne zavarjuk az álmát...
Hallod, hallod? — motyog az apa. — Bolond Mara megtalálta a
gyermekét, altatót dúdol neki! Álom! Pirkadt, az új nap friss fény-
sugara szökött az öreg szemébe.

Fény... fény... Te elátkozott lélek!

SZILÁGYI Károly fordítása

VERSKÍSÉRLETEK

PODOLSZKI JÓZSEF

I. VERSEK A KUR'ANBÓL

1.

Szóljon hozzátok vezérlő intelem
kik életet élve
féltek
naponta

2.

Íme az írás és íme az ember
ki megtanulta az ékes beszédet
nap és hold járását tudja követni
mindkét kelet és mindkét nyugat
egyetlen ura
ki szétválasztja az egyesülő tengert
és gátat vet az áradásnak
ki naponta kezd újabb tetteket
aki a fenséget és a kegyelmet
zárta szívébe

3.

Korhadt szavad
korhadt faként
felszínemen görög

4.

Az ettől bölcsebb írásra mondom
igazabb út mutatója lehetsz
intetlent megintő és gondatlan gondja

de rád se hederíték
nyakamba varrhatsz nyűgöket
rám róhatod kemény igádat is
figyelmeztess vagy ne figyelmeztess
számomra mindegy mit csinálsz

5.

A földi teremtmények
éjjel és nappal váltakozásai
a szükségelt dolgokat elhozó hajók
szikkadt földet termítő esők is
az elszaporodott sok állatfajok
a változó szelek
az égre fel nem szálló
a földre le nem szálló
felhők vonulása
valóban
mindez — elgondolkoztató

6.

Igen
az értelem
olykor gondolkozik

7.

Igazat jótéteményt és nagylelkűséget
így a kíváncsúság
igaztalan álnok szégyenletes tettet
tilt a tilalom
és háládatlan marad az ember
gondolkodóbban gondolkodó

8.

Cifra ruhákba bújtatott
napfénytől rejtett sár
a szirmok alatt

9.

Kérdezni fognak asszonyodról
válaszold: ő az én mezőm
és bejárom gyakran

kedvem szerint
ám a kert csak része a földnek

10.

Foglaltassék parancsba:
asszony szemét a földre szegezze
díszreiből a külsőkön kívül
semmit ne mutasson
kelmével fedje kebleit
csupán férje és atyja
férje atyja saját fiai és férje fiai
fiútestvérei és azok fiai
és asszonyai ezen fiaknak
és nővére fiai és azok asszonyai
saját szolgálói és a test titkait
sóvárogni még tudatlan kicsinyek
ismerjék az ő pompázatát
ám fussa ennyire minden időben

11.

Mossátok le arcotokat
és kezeiteket könyéig
dörzsöljétek le lábaitokról
és fejetekről a koszt
tisztálkodjatok meg
asszonyaitok ölelése után
ha nincs víz
használjatok finom homokot
de legyetek tiszták
mert nem sok
csak ennyi
a rátok szabott törvény

12.

Íme az otthon
gazdag mező
el nem apadó buja vizekkel
kinn a ligetben friss habos gyümölcs
és itt találjátok
mezőkhöz vízhez gyümölcshöz hasonló
asszonyaitokat

13.

Mikor az út megmutatja magát
mikor jó és rossz különvállanak
mikor minden a helyére kerül
asszonyotokhoz is nyugodtan érhetek
böjti éjszakán

14.

Ha asszonyt keresel számosak között
válassz szabad nőt rab ellenében
de válaszd az őszinte rabot
bálványozó szabados helyett

15.

Ha egy asszony különös utálatot
vált ki szívedben
meglehet
csak a jó egyik fajtája
nőtt viselhetetlenné

16.

Ne légy amaz asszonyhoz hasonló
ki kibontja erős fonatát
esküszegő esküt ne tégy
mások előtt
amikor csak szavak sokasága
tömíti el szíved

17.

Próbára tétettek
szeretteitekben
javaitokban
hívók s hitetlenek törnek majd rátok
ez a világ sora
és hogy türelemmel
várd be
amit bevársz

18.

A mentség és a vád legyen öntehér
ne bűnhődj az el nem követettért
ne viseld mások keresztjét
a viselhetetlent
légy könyörülettel mindig
magadhoz
is

19.

A legkiválóbbak vagytok a kiválók között
ti a jót hirdetitek
és tiltjátok a rosszat
hisztek a hitben
csak hasznunkra válna
ha így akarnák mind az emberek
de kevés a hívő
többségük pedig
még csak nem is gonosz

20.

A többség valamiféle eszmétől vezérelt
szószólóra bámul és baktat a nyomán
de az elgondolt még nem az igazság
a kimondott még meg nem valósult

21.

Esküjük burkába bújnak
más ember elől
és arcukat vonzóra
hangjuk kellemesre idomítják
cölöpökként állnak mocsarukban
ám egyetlen kiáltás leteríti
a kétszínűeket

22.

És kételkednek:
zavargók kezére adod a földet
vérengzést szítasz oktalan —

és válaszolok:
tudom mit nem tudhat
senki kívülem

23.
Ez a kert is saját művetek
és a kertlakók a tüzet lakókhöz átkiáltanak:
mi megismertük az ígért igazságot
de ti megismeritek-e —
az üzenetvivő pedig kerítésükre ül
lábát lóbálja
és csak mosolyog

24.
Ne firtass dolgokat
miket megtudva romlásba dőlsz
bár megbocsáttatik a kíváncsiság
nyugalmad elveszett

25.
Szigorú az igaz
apák asszonyok testvérek fiak
szeretetét meg nem tűrheti
a magát betöltő réstelenség

26.
Ne bízz hosszúra nyúló életedben
 évre év
 bűnre bűn
gyalázatos véged kiérdemelheted

27.
Itt vannak a várakozók
sikeredben veled voltak
kudarcodban ellened
lelkük fonákja és színe
el nem különült

28.

A harcot rátok parancsban szabták
és ti gyűlölitek
mert gyűlölheti a hasznot
és szeretheti a kárt
minden tudatlan

29.

Bosszúd megbosszulva
legyen mértéke
és mértéked
szerint

30.

Az esküben vétett tévedésért
nem vár büntetés
de bűnhődni fogsz
minden tettekért
elvégzettekért
elmulasztottakért

31.

Hitetlenből lett hívóm
kétszer vétkező
számodra nem lesz bocsánat
bűnhődj bűneimben

32.

Úgy történik hogy a hatalmasok
mindenféle csapdát állítanak
de történjen az is
hogy beleessenek

33.

Megfogyott az aggok nyugalma
magukkal viszik tettük érdemét
mint ahogy feléletek
ti is a jutalmat —
számlát a másikért
senki ne fizessen

34.

Lesznek kik örvendeznek
minden tetteiken
hírrel hirdetik önjóságukat
és lesznek kik
meg nem tett dolgokért
erőszakolják ki dicsőségüket
fényben élnek
és sötétséget hagynak maguk után
ők — a nyomorultak

35.

És részesülnek fényes ajándékban
puha pamlagon arccal egymás felé
mellettük frissült itallal telt kupák
és a le nem részegedők hűsült mámoren
szüzek szemeiben

36.

Gyarló kedvtelésből szobrot emeltek
minden halomra házat örökösét
ők — a hatalmasok

37.

Bálványimádat kísértése a rosszabbik pokol
és meg nem fog szűnni a háborúság
amíg faragott szobrokat dicsőítetek
és kik e harcra életük teszik
örök tűzön égnek el nem égve
maratnak lángokon

38.

Közeleg az óra és meghasad a hold
és ők lesütött szemmel sorakoznak
majd szétszéledhetnek
tartós sötétben

39.

Ó félők féljetelek
mint ahogy érdemli kitől félelmetek
és meg ne haljon
a meg nem alázott
mert lesznek majd sápadt
és pirosuló arcok
a tűzárók előtt

40.

A hegyekre a tengerre
itt az ítélet
vissza már semmi nem tántorítja
hulláma gyűrűzik
útjukra kelti az útra kelőket
jaj nektek jaj
az örvények fölött
tűz árkába most
belezuhanatok
és legyen kedvetekre
és legyen kínatokra e tűz
semmit sem tehettek
tetteitek égnek
s kiolthatatlanok

41.

És segélyért esengnek
és elpusztítják a lázadókat
poklok vize immár mögöttem
és iszom a poshadó vízből
kortyolva apró kortyokat
és torkomon akad
a mindenfelől támadó halál

42.

Legyen tőletek szigorúbb
ha van és ha lesz
mégis végítélet
hírünk se maradjon

43.

Mi a csapás
ki fogja megmutatni neked a napot
melyen mint lepkéket hordja szét a szél
embertársaidat

44.

Féltétek a napot
amikor meg nem váltja
egyik a másikat
amikor nem fogadtatik
el az esengés
amikor nem marad
út a menekvésre
amikor a bűnösökön
senki nem segít
mert nem lesz ki segítsen

45.

Vannak kik hitükről hittet beszélnek
és vagytok kik szóltok mímelt ígét
megrokkant szívű hangosak
büntetést szörnyűt
ígér a vég

46.

Íme jönnek az újabb dalnokok
büntől kárhozattól szomorú emberek
és hirdetik félig sem mondott
hamis tanaikat
és akadnak kik megzavarodva
zavart követnek

47.

Elhoztuk az írást
és tudós magyarázatát adtuk hogyan
hát mire vártok
a késő időkre
amikor iszonyattól elborult arccal
eltorzult hangon kiálthattok:

másképp s mást akartunk
de akkor már romban hevernek
a tétlenség és a tévedés
összes tornyai

48.

Megbánás mit sem ér
bűn sarjad nyomodban
elfecsérelt idő
ölhettél lophattál gazdulhattál volna
üres szavak helyett

PAVLE POPOVIĆ VERSEI

AZ ORSZÁGÚTON KANIZSA FELÉ

Szél az országúton Kanizsa felé
öregember kút fölé hajol
tisza vizet sejt odalenn
mélyünk azonban hideg és sötét
fa tövébe vizelő kutya
keresztút egyetlen fája
csupasz felégetett tarlók
minden annyira kell mint a tűz
amely a ház közepén lobog
mint asszony az ágyunkban
minden meghitt akár az elfolyó Tisza
emlékezetében síkság csillagok
akár az utat elrejtő köd
akár a kézfogás búcsúzáskor.
A csárda az országút mellett Kanizsa felé
ajtáját kitarja kíváncsiságomnak
félreértések leendő oltalma
vagy támaszom a csüggedés útjain.
Ó értelem istápolj reménységemben.
Az országúti csárdában Kanizsa felé
borozgatók magamban
a fényesség azonban belülről fakad
és rávillan a meglepett világra.
Az országúti csárdában Kanizsa felé
piros ruhás nő szállal a vállán
a szemlélő sóvárgásába burkolózva
Hamupipőke cipőjével a lábán
ezüst hangon dalol a pusztai szélről
a szabadon vágtazó csikókról

ó végtelen sík, lábak hullt madara
 A piros ruhás nő Hamupipőke cipőjében
 nekivág a pusztaságnak
 halad szembe önmagával felmagasztosodva
 ezüstlő hangja mindegyre árad
 szétterül akár a vágyakozó nyerítés
 Az országúti csárdába Kanizsa felé
 betér a szélverés a puszta
 jajong az asztalokra tett poharakban
 Az országúti csárdában Kanizsa felé
 borozgatok magamban
 erre a nőre és kétségeimre támaszkodva
 ki kell bírnom e bódulatot
 a létezés ereje az állhatatosság
 a fény áttetsző szerelmekből fakad
 kitartásom ereje a borban van
 a borban míg az a piros ruhás nő
 szélfúvással és pusztával tölti csordultig poharam
 s iszom mert akként kell élni ahogy dalolunk
 igaz és következetes csak az aki a verset
 aki versét tulajdon örvényeihez hangolja.
 Boraink fanyarok nehezek
 az új bornak érnie kell, még derülnie.
 Borozgatok magamban
 ebben az országúti csárdában Kanizsa felé.

A VÁROSBAN MEGHALT EGY EMBER

A városban meghalt egy ember
 rendes névvel mégis névtelenül
 arca szabályos különös ismertetőjele nincs
 borotvált képű fényképész keze retusálta
 meghalt egy ember aki vasárnap szürcsölte a levest
 egy ember kilenctől hétig
 rendszerető, telektulajdonos, adósságoktól
 a szeme alatt a színpadias karikáktól mentes
 meghalt egy ember aki aktákat intézett
 aki lakáshoz és feleséghez jutott
 gyermekeket nemzett ellentétes szelű éjszakákon

párnájába fojtva a kéjek sikolyát
miközben a szomszéd nagylányra gondolt.
Égő szalag hajadban, ó, Katinka,
bimbóból szökkenj virágba.
A városban meghalt egy ember
aki ifjú korában egyszer verset írt
egy ember ki azt ígérte —
jaj annak akiben csalatkozunk —
fát fog ültetni kutat fog ásni
talpon állva néz szembe az élettel
s mint hős végzi
aki méltó lesz csodálatunkra.
A városban meghalt egy ember
kiábrándítva szívek és fejek szobrászait
bár lehetett volna kőműves vagy harcos
koppanó falákkal érdeméremmel
kijelölt hellyel a villamoson
lehetett volna tengerész világtótorony-őr
vagy mozdonyvezető váltókezelő
tudományos dolgozó vagy buzi
élhetett volna nyilvános életet
akár egy miniszter vagy kurva
azonkívül álnéven
betörhetett volna valamennyi bankba
átléphette volna a világ valamennyi országhatárát
újságcikkeket írhatott volna
lehetett volna akármi
vizsgálóbíró vagy tanú
ma született bárány
a fekete öv, esetleg a szél vagy a napraforgó
rendjelének viselője
vagy műfogsoré, a sárga trikóé,
kaphatott volna főszerepet valami fordulatban
vagy csak egyszerűen vérbajt
vagy más érdekes betegséget.
De számára, a névtelen szabályos arcú
különös ismertetőjelek nélküli
ember számára nem volt orvosság
amikor látta mi várja az életben
tett az egészre

sebbel-lobbal meghalt
 ő, az egyetlen igaz ember
 valami kemény és istentelenül
 szikár állománytól.

A városban meghalt egy ember
 a szabályos arcú akinek különös ismertetőjele nincs.

BESZÉD

Ember arányban a város tárgyiságával
 egyetlen bizonyosság és reménység
 Léptekben talpak dallama
 mutassa útját az elveszettnek
 sikoltás a pirkadatba
 ébressze az alvókat
 a lemondás és az igazság utáni erőfeszítés
 előzi meg az ablakok nyitását
 és fiak kései fogadását.
 Nem szabad megengedni hogy a gonoszság
 rohamra induljon a halálunkkal nyitott
 szabad térségek ellen.
 Sejtés támogass harcunkban minket.
 Nem szabad megengedni hogy a forradalomért
 egy hüvelykmatyi nyugalmával és boldogságával
 [fizessünk
 nem szabad megengedni hogy a lobogó tűz
 keserű hamut hagyjon bennünk hátra
 és füstöt mely kimarja szemünk
 nem szabad megengedni a haldoklás tehetetlenségét
 az aprócska félelmek szaporaságát
 hátrálás nélkül halni
 halni bizalommal
 nem szabad megengedni hogy a diadal pajzsa
 megvédje mellünket leendő igazságok
 kardjától
 nem szabad megengedni hogy a rendjelek fénye
 fényesebb legyen szemek ragyogásánál.
 Nem szabad megengedni nem szabad megengedni . . .

A KÜLVÁROSI EMBER

A külvárosi ember
felrántva ésszerűen megtett mérőföldek csizmáját
Északnak veszi útját a város felé
bízva abban hogy arcára az igazság fénye hull.
A lépés mérhetetlenségében minden balfogás mértéke.

A külvárosi ember
az ígéret fényének palotái után nyomozva
végighalad az utca sötét irányzékoságán
a szerelem előre megfontolt raktárai felé
bízva a szabadságban és a választás sikerében.

A külvárosi ember
könnyedén kaptat felfelé a város kölépcsőin
az elkerülhetetlen szélverés teraszai felé
gondtalanul dúdolván a megcsalt gyermekkor pasztorálját
A fény fennsíkjain a Halál leleselkedik.

A külvárosi ember
a város kápráztató sokszínűségéből merít erőt
bár még sovány, sápatag
az utcák kibogozhatatlan folyamában
de az útkereszteződésekben ügyességet tanúsít.
E helyről valamerre mozdulni kell.

A külvárosi ember
vasárnap elmegy a lefésült szándékok
ünnepi szembesítésének terére
állig begombolkozva és bár kimosakodott
az ünnep bűvöletében, képe mégis csodálkozó
és földes nem mindennapi szembetűnő.

A külvárosi ember
pucérságát takarva lángoló színekbe öltözik.
Az elővigyázatosság bőre nem tűri a napozás hevét
a tolltalan bőr felfedi a borzongást.
Kétes biztonság a falak között.

A külvárosi ember
a könnyelműek, jaj, úgy hiszik
szükségtelenül elveszve a dolgok között
az este a színházban tűnt fel.
Egyesek szerint a színpadon, mások szerint a nézőtéren.
Senki sem akadt aki beismerte volna a maga részvételét.

A külvárosi ember
váratlanul virágkiállítást nyitott meg
ekként derítve fel szembehelyezkedésünk.
Ellentétes illatok taszítása.
Ikebana, hamisítás bájos ikebanája.

A külvárosi ember
Kandinsky Sárga kíséretét akasztotta
a bohóc-otthon falára az empire asztal fölé
és alkonyattájt meghívta a szomszédokat rövid hallgatásra.
A kutyá ásítása a párnán adja tudtul a békességet.

A külvárosi ember
fényképezkedik a folyóparton
beépül állandóságunk architektúrájába
a város arcába mint kirakat, mint híd, mint faszor.
Kitörölhetetlen.

A külvárosi ember
piperkőc bábjaiba és ízlésébe öltözve
mindennapi leshelyén Tašan
a járókelők hajlandóságát fürkészi.
Éjszaka idős hölgyek albumába tér vissza aludni.

A külvárosi ember
tizenkilenc húszkor a tévé-hirdetőben
izzadás elleni szereket kínál
utána bevág egy szelet hátszínt és ajánlja a Vegetát.
Holnapra mérsékeltlen felhős szeles idő várható.

A külvárosi ember
nyilatkozatot adott a napilapnak:
a munkanélküliség csökkenőben

a mérges gázok veszélyeztetik környezetünket
ellenőrizte képmása jelentőségét
bekeretezte a hírt és fogadást adott.

A külvárosi ember
berontva megrögzött gyülekezetünkbe
nyomban javasolta a napirendet
megrótta a jelenlevőket eufóriájuk hiánya miatt
rutinosan hajlongott a tapsra majd eltűnt.
Akiket elragadtatott távollétét elemzik.

A külvárosi ember
eljutva az ünnepi kérések Kalemegdánjára
az emlékmű talapzatára állt
és tekintetét a torkolat felé fordította.
Hiszi hogy az ő szemforgatása
a világ sorsdöntő fordulata.

Hiába várjuk hogy sötétedéskor
a leendő kapunyitások torkában
a külvárosi embert
úgy lelik meg a város fennsíkjain
mint tulajdon kalandja áldozatát
mint kórboncoláshoz a kíváncsiság tárgyát.

A külvárosi ember
árulkodó módon megvilágítva a téren
megérti hogy a nyugalom mások feledésében van
védtelenül és magányosan a kossavában
a gyermekkor udvarai felé csörtet
ám ott többé senkit sem talál.

A külvárosi emberrel
estéről estére találkozhatunk
egymagában a tulajdon hallgatása partján.

BRASNYÓ István fordításai

A FATOKÚ DULICS ÉS 7 GYERMEKE

(az *M. M. novellapályázatról lekéselt (szimpla pályamű)*)

BALÁZS ATTILA

Dulics Dezső is, mint minden ember, reggel felébred: lassan visszahelyezi magát, visszaevickél az ébrenlét idejébe és terébe, kitapogatja maga mellett felesége hült helyét, aztán, folytatva a tapogatózást, lenyúl az ágy alá, előhúzza a köpöcsészét, és oldalt fordulva belekrárogja a tegnapi dohány váladékát, amire az asszony hirtelen felhangzó ideges zörgéssel válaszol: *ébred a Fatókú Dulics!* Hányszor hallotta már ezt a krárogást mindig meglepően kiszűrődni, rajtaütésszerűen csattogva végiggörögni a konyha hideg kövezetén, még álmos húsába marni, az elviselhetetlenség kínzó érzetét keltve. Olyan kibírhatatlan az a krahácsolás, szipákolás és szőrösen hangos fuldoklás, amit a Fatókú törzsfőnök művel odabenn, mint az éjszakai sunyi ágybahúzódasai, a konyha hideg kőkockáival vetekedő érintése, egészen más értelemben ingerlő szuszogása. Olyankor úgy rúgná el magától, hogy maga is megretten a gondolatától; a felszaggatott kockákkal verné tarkón és ágyékon, a felszaggatott kockák alá rejtene az élettelen, merev testet. Egy pohár vízzel nyeletné le vele a kockákat. Már évekkkel ezelőtt megígérte, hogy nem viszi neki ágyba a kávé. Már évekkkel ezelőtt megígérte, és nem is viszi ennek az embernek, aki most görcsösen okádja, hörgi sárga, reggeli köpetét a csészébe, rázkódva öleli át akusztikus köpöcsészéjét, mikrofonját, hangerősítőjét. Mint a tűrhetőség felső határaitra törő, felerősített rádió, a mozsár vagy a cintányér. Igen, pontosan mint a cintányér, mert az szintén rézből van Dulics váladékgyűjtőjéhez, a köpőtálhoz hasonlóan, amit maga Dulics készített — esztergapadon. Ha társaságban szóba kerül, a Fatókú büszke rá: a karusszel-eszterga szakavatott, kiemelkedő mestere ő, de a csúcseztergánál, a másolóesztergánál, sőt a revol-

vernél is megállja a helyét — tavaly második „díjat” nyert a fém-esztergályosok vetélkedőjén. A diplomát bekereteztette, ott lóg az ágya felett, vékony, fényes keretben. Úgy tesz, mintha nem tudná, hogy ott van, közben nem így áll a dolog: néha titokban megáll a dicsérőlap előtt, elérzékenyül, elgyengül, szeme megtelik könnyel, lassan, szinte félve, féltékenyen végighúzza ujját a sima üvegen. Az ágy alól előhalássza bőrpapucsát, megfontoltan beleilleszti a lábát és kislattog a konyhába, ahol vidáman megkopogtatja az asszony kemény hátát. A fürdőszobában lezuhanyozik, hideg tussal zárva a tisztálkodás ceremóniáját: élvezi a víz zubogását, a frottírtörülköző érintését.

Itt minden reggel újra megcsodálja a tárgyak, a kád és a mosdótál vakító fehérségét, tökéletes domborulatát, melynek képére teremtette ágy alatti remekművét is szellemének egy játékosan szárnyaló pillanatában, két nagyobb munka közti szünetben. Mint ha tegnap lett volna, úgy emlékszik társai csodálkozó arcára:

— Már megint kiagyalt valamit a Fatokú!

Dulics megpillantja a csuklós buszt: mintegy kétszáz méter választja el tőle, a GSP kék utasszállítója a piros fénynél várakozik, hogy kisvártatva beforduljon a főútra, megálljon és kinyissa ajtajait a megállón várakozó, még kissé álmos embereknek. Dulics erre a fejébe húzza a micijét és kabátja zsebeit leszorítva futni kezd aránytalanul rövid lábain — akaratlanul is mosolyt váltva ki a még eléggé morózus járókelőkben. Önkéntelenül is egy kis derút visz október reggeli mechanikus sietésükbe, feledtetve velük az otthon hagyott meleg ágy hiányát. A testük távollétében fokozatosan kihűlő, redőket önmaguktól ki nem simító paplanok paradicsomát, a párnák puhaságát, az ágyalatti-edények finoman porló hamuját; mert vannak egyszerű, fából tákolt, barmolt tartályok, vannak sima, hideg érintésű porcelánok szecessziós mintákkal, kacskaringós girlandokkal, egészségügyi szempontokat előtérbe helyező lefolyókkal, jól záró fődőkkel, öblítő rendszerekkel, de az övé unikum — a maga nemében egyedülálló különlegesség, maga a szinte puritánul leegyszerűsített, átlényegült forma; előrehaladás, mint a minden felesleges cikornyától mentesített, légies, már-már aerodinamikus Brancius, nem Brancius, hanem Brancusi-szobrok. Párduc módjára veti magát a lépcsőkre megkapaszkodva a függőleges fogódzóba, széles vállával keresve valami támaszt. A busz már mozgásban van, amikor si-

kerül bepréselnie magát annyira, hogy csattanva csukódjon be az oldalának feszülő ajtó. Egyik kezével még mindig kapaszkodva igazítja meg a sapkáját, keresi elő kissé gyűrött bérletét: *húha, szoros volt!* Egy kis tolakodással súlypontot váltva illeszti a hosszúknak kartonlapot az automata részébe, de a gép nem akarja bevenni. *Fene egye meg ezt a vackot!*

— Okreni, komšija! — szól rá a kalauz, mire ő elszégyelli magát: mindig elfelejti, hogyan kell berakni ezt a szart. *Fél hat* — állapítja meg elégedetten.

A behemót gépkocsi, melyben egymáshoz préselődve, szinte szexuálisan feltöltődve utaznak a város polgárai, zökkenve halad el az egykori vasúti vágány mellett, ahol most zavartalanul burjánzik a gaz és egy rogyant sparherd csöve mered az égnek; végig a kórház oromzatán térdelő angyalkákig, a betegek felett őrködőkig — itt pizsamás beutaltak csüngnek a kerítéseken, sóvárgóan tekintve ki a szabadba. Dulicsnak eszébe jut a két hónap, amit odabenn töltött (még régen): bekerült, mert az általános orvos, az a gúvadt szemű Grbička, nem vette észre időben a veséire húzódnó, tünetmentes skarlátot, a sztreptokokkuszok okozta vörhenyt. Az ő esetében a jellegzetes kiütések elmaradtak, legalábbis olyan kivehetetlenül semmitmondóak voltak, mintha egy kis izadás következményei lennének. Erre kapott is valami púdert, míg duzzadt manduláit egyszerű torokgyulladásnak nézte a korosodó orvosnő azzal a békaszemével. Úgy emlékszik az egészre, mintha tegnap történt volna: a kifogástalanul fehér, tiszta ágyra, az ott-honi párnák puhaságával ellentétben kemény, kórházi vánkossra, a steril levegőre, a napi vizitekre, az unalmas lázmérésekre, a maszkokra, köpenyekre, a kompót langyos ízére, hámló bőrre, a szívgyulladás diagnózisra. Emlékszik saját mozdulatára, amellyel a köpöcsészéhez hasonlóan a bilit kereste, a groteszk kacsát, abba irányította sötét, zavaros vizeletét, hogy mindennap elvigyenek egy pohárkával belőle. Kirajzolódik előtte a fiatal, kontyos ápolónő alakja, aki egy reggel ijedten megkérdezte: *ezeket a bogarakat nem te pisilted ki, ugye?* Ma is megrázkódik, ha felidézi a képet, a sárga tengerbe dögölt, fekete rovarokat: *hogyan is gondolhatott ilyesmire?! talán azt hitte, hogy valami végérvényesen félrecsúszott bennem, rohadásnak indultam?* Tény az, hogy szívbillentyűjét tartós károsodás érte. Járt is ellenőrzésre, míg meg nem unta. Ennek ellenére sosem volt gyengébb társainál, az iramot

sportolás közben ugyanúgy bírta, mint ők. Talán annyi, hogy kicsit gyorsabban kipirult, s lassabban hagyta el arcát a pír. A fene tudná megmondani. De várjunk csak! Mintha ma reggel — futás közben — valami nyomást érzett volna a mellkasában. Tán csak nem?

A kaszárnyánál a hatalmas koffer harmonikájáig sodródik a tömeggel, de itt sikerül lecövekelnie, megkapaszkodnia a csukló felülzárt Y alakú fogódzójában. Ekkor — talán az emlékezetében még frissen élő angyalkák (los angeles) hatására, akiket valamikor mindig megfigyelhetett az ablakon, kitekintve, szárnyuk rajzát jól megjegyezhetette, saját meglepődésére — hirtelen, kissé megmagyarázhatatlan látomása támad: az utasok hajában, kucsmáikon feketén nyüzsgő bogarakat fedez fel, áttetsző szitakötőket, görbe lábú cincéretet, villámgyorsan cikcakkoló, szaglászó hangyákat, a szörmében megbúvó, pattogó poloskákat, miközben valami tömény bűzt érez. Már-már pánikszerűen verekszi magát az ablakig, s ajkait ormánnyá formálva dugja ki a résen a hűvösen áramló levegőbe — láthatóan megkönnyebbülve:

— Ennyi valag zárt térben, nem csoda, hogy bűdös van — állapítja meg nem kis iróniával.

NEM IS PATTOGÓ POLOSKÁK — BOLHÁK!

A piacnál ellenőrök furakszanak a jármű belsejébe. Még hónap eleje van, ők is normára dolgoznak. Október van vagy november? Amikor teljesítik, minden rendben, felőlük furikázhatnak nyugodtan — jegy nélkül is a betyárok. Egy suhancnak még sikerül meglépni, aztán bezárul a kör, leblokkolnak az ajtók.

— Kérem a jegyeket előkészíteni!

MINDENNAPJAINK SOKSZOR MEGÉNEKELT BANÁLIS SZITUÁCIÓI (BUSZ-EROTIKA)

Az

egyik ellenőr — Duliccsal ellentétben — magas és sovány, barna bőrfű alak, s Dulics emlékszik azokra az időkre, amikor még ugyanez az ember jegykezelő volt — agresszív, emelt székű kalauz, aki úgy csukogatta oda az el nem rántott végtagokat, hogy mint valami örült szalmacsutak ugrált örömeiben szörös ádámcutkája. Még az automatizáció előtt volt ez, van már pár éve. Persze, az ellenőr

nem ismeri Dulicsot, a becsületes polgártársnak kijáró kurta, elismerő biccentéssel adja vissza a bérletet, amikor váratlanul és természetesen valami dulakodó hullámmás indul el a busz elejéből, ami meglegyinti leellenőrzött, magas szakképzettségű fémesztergályosunkat is: egy súlyos fülbevalójú, középkorú nő illet sértő szavakkal valakit teljesen belehevülve, rendőrséggel fenyegetőzve, szemtelenséggel vádolja az ismeretlent. Dulics hiába nyújtogatja a nyakát, nem látja a vakmerő férfit, így teljesen a fantáziájára van utalva: lehet, hogy egy békés, kielégítő nemi életet élő, rendesen borotvált, relatíve jól kereső, 433679/A számú családapa keveredett bajba ott elől, amikor a váratlan testközel csillapíthatatlan összefüggést, egyértelmű irányulást váltott ki a nadrágjában. Egyszer jómaga is így járt, erre is nagyon jól emlékszik, a hirtelen erekció teremtette kellemetlen helyzetre, szerencsére az áldozat nem szólt semmit, csak megvetően végigmérte, amikor kiszálltak. Meg se moccanhatott, úgy odapréselték útítársa hátuljához, mint valami herbáriumban a virágot. Valami szerencsétlen hülyének nézhetette, orv frottír/frottórnek, aki ily módon próbál egy kis élvezetre szert tenni. Frusztrált, közönséges melósnak, aki a kutyának se kell. *A buszban, tehát, minden felállás, ami nem leszállás vagy helyátadás érdekében történik — szigorúan tilos!* Kerülendő. Ezt is ki kellene írni egy tábláskára és kifüggeszteni az utasok fölé, hogy ott lógjon fenyegetően, mint valami hóhéri pallos, mint az, ami egy kis külső beavatkozással így hangzik:

ZABRANJENO NASLANJATI **S**ISE NA VRATA!

Hétköznapjaink dörgölőzöje.

Dulics legyint: egy éjszaka megint álmodta ezt az ügyet, de ott egész másképp történt, mint igazán. A nő, akihez a valóságban odanyomták, csak később vette észre, megtévesztésig hasonlított Milena Dravićra, míg emez maga volt a kis kórházi ápolónő, s titokban viszonzta a tolakodást, amitől — sok év után — Dulicsnak éjszakai magömlése támadt, s ez fel is hevítette egy kicsit, felizgatta, felingerelte. Úgy szimatolt bele a levegőbe, a reggelbe, mint akit ezúttal nem lehet megállítani, valami kizökkentette a kerékvágásból, most igazán fogja magát és... Azonban, mire a megállóhoz ért, le is higgadt — eh, eh, eh!

A busz ismét három percet áll a központi szemafornál, s ez elég ahhoz, hogy a kedélyek lecsillapodjanak, minden vokitokis beavatkozás nélkül széledjen szét ki-ki a maga dolgára a színház épülő piramisánál, a bombatölcséres, tankcsapdás, futóárkos, feltúrt, kifúrt, felásott, forszírozottan legyalult és felhalmozott terepen. Átugorva egy kisebb méretű gödröt, a Fatökü egy rögtönzött palló előtt találja magát, az új ruhába öltöző centrum pontonhídjánál, de nem bízva a teherbírásában — mintha a nyomott nő ötvenkilós ékeit viselné — megkerüli, és óvatosan végigmegy a kirakatok tövében. Zsebre tett kézzel szemléli az aszfaltból óriási falatokat kiharapó gépet, a lyukakba kerülő fákat, a komótos fehérségű lámpákat, aztán újságot vesz. Úgy látszik, a buszra mindig futni kell, mert alig éri el a halpiacról induló pirosat; itt viszont leülhet, nyugodtan helyet foglalhat az ablak mellett, s fellapozhatja a sajtót. A zökkenésre, az utazás kvintesszenciájára ügyet sem vetve, a szem romlására nem gondolva olvas:

LETARTÓZTATÁSOK SPANYOLORSZÁGBAN
 VIETNAMEI CSAPATÖSSZEVONÁS A HATÁRON
 A JORDÁNIAI PARLAMENTI KÜLDÖTTSEG
 VAJDASÁGBAN
 ELUTAZOTT A CIPRUSI ELNÖK
 EL ASNAM NINCS TÖBBÉ
 VÉGET ÉRT A LEMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK VI.
 PLÉNUMA

KHORRAMSHAHR ELESETT?

A sarkon szükségtelen felemelni leszegett, a gallér melegébe fúrt fejét: így is maga előtt látja a gyár palatetőit, a vaskaput a portással, a gigászivá duzzadt éttermet (a trpezáriját); a kiközvezett udvart, a kis csoportokban álldogáló, az eseményeket hevesen kommentáló munkástársakat: a katasztrofális földrengésről beszélgetnek, valamint a Központi Bizottságból kizárt, dúsgazdag Maciej Szczepanskiról (?), a lengyel rádió- és tévéügyi bizottság elnökéről, akinek villája volt Nairobiban, s aki elbocsátotta a liftben dohányzókat; latolgatják a Crvena Zvezda esélyeit a bennmaradásra. Fordítva: latolgatják a Crvena Zvezda esélyeit az első hely megszerzésére, a Vojvodinát a bennmaradásra. Megválasztják az öreg mohamedán papot az év sztárjává.

— Kicsit megdörzsöltem azokat a tárcsákat. Mostan úgy fénylenek, mint a Salamon töke.

Ők még álldogálnak, de az anyagmozgatók már elkezdték munkájukat — túlköelve robognak pályáikon, fejüket csóválva, egy-egy csípős megjegyzést is megeresztve. Dulics leakasztja és felveszi autóbusz színű zubbonyát (a központig haladó busz árnyalatát), aztán elgondolkodva szorítja be „a munkadarabot a csúcsok közé”. A két nagyobb munka közti szünetben ezúttal egy másfajta inerció előtt hajtva fejet, az esztergapad **JÁTÉKOS KIHASZNÁLÁSÁRA** irányuló kísérleteiről megfeledezve sakkozik, a játszma abbamarad a 29. lépésnél — Dulics helyzeti fölényében. A szerény alkalmi ünnepségen felolvassa éjszaka összeizzadt beszámolóját a *fém munkások 14. ljubljanoi találkozójáról, amelyen Andrej Marinc köszöntötte a megjelenteket gazdaságunk néhány időszerű kérdéséről beszélve, kihangsúlyozva a szóban forgó gazdasági és egyetemes jelentőségét*. Belefeledezve, beleélve magát szerepébe olvas, fatökűségét épp azok előtt hazudtolva meg pátozásában, akik e csűfnevet ráragasztották.* Nem dadog, nem pirul, nem kapkod levegő után, a mondat végén megáll — nyugodtan emeli a szájához a poharat. Méltóságteljesen úszik a tapsban, méltóságteljesen hagyja el a szószéket.

Az egekbe kiáltóan hatalmas hangár előtt ellenőrzi a lakatot.

Köszön a portásnak.

Az égen apró báránnyelűk úsznak egymás pamacsá után, míg egy lökhajtásos mértani sávja ketté nem szeli őket. Utaznak!

Foga van már a napnak.

Most átmegy a rögtönzött pallón, mert a busz már beállt, s ő nem akarja elszalasztani. Minél előbb haza akar érní, s az árkon átfektetett foszni meg se nyikkan alatta — nem ez kézteti megállásra. A márványszínház és a zöld templom kontrasztosan málló fala közt nagy rakás csíkos görögdinnye csábítja el, téríti le újáról, mindennap következetesen újrataposott csapásáról. A dinynyék, mint egy mozsárágyú golyói, sorakoznak egymáson egy traktor tetején. Támadás a világot jelentő deszkák ellen??? Nagyokat csattanva folyik le a falakon a piros lé, szétszórva magját, hogy

* Olvas: azzal az energiával ad spectatores, amit abból a kiapasztatlan vágyból merít, hogy mindig és mindenhol tájékozottabb legyen társainál. Ez fű, mióta az eszét tudja, ez az ő sosem titkolt rugója. Ebben a lankadatlan versenyben találkozott valamelyik polcon Brancusival is. Miért épp Brancusival??

a dzsungelen átvergődő konkvisztádorok elé egy nap lenyűgöző látvány táruljon: valami rég letűnt civilizáció romjain páviánok bolhászkodjanak bársony seggüket meresztgetve; mindent beindáz, körülvesz, körülfon, körülcsipkéz és elszeg az elvadult dinnye. Amikor eltávolodsz egy kicsit tőle és úgy veszed szemügyre, akkor látod csak a színek sokaságát, hallod a rengeteg különféle rikoltást, érzed az őserdő lüktetését, merevedik ki előtted a kép: alul a páviánok, felettük, fenn a csúcson, a legtetején, megismételhetetlen pompájában a nagy büszke MANDRILL, kinek a bozótvágó kés egyetlen suhintásával csattintják le a fejét, hogy csörömpölve hulljon alá tarka éke, koronája, a galléros alattvalók vad ujjongására és döbbenetére — döbbenetére és ujjongására. Amikor elvágják és lefejtik az indákat, az egész építmény széthullik, mint az abroncsok nélkül maradt hordó. Finom homokká lesz, faragott homokórákba való homokká, üveg finom homokjává, amiket üvegfúvók duzzasztanak öblösökké, vékonyakká, tekeredőkké, célratörőkké, nagyokká, törékenyekké és átlátszókká, lakomát csapva, ünnepelve az emberi teremést, az emberi teremés máglyáját ülve körül, áhitatukban tovább lelkendezve, bízva az örök erőben, az örök erőről alkotott homályos képzeleteikkel — tisztuló tudatukkal. Aztán küllős kerekekké csavarintanak hajlékony indákat, száraz füvet szednek járművükbe, s meg sem állnak a város kapujáig, ahol hét napig rostokolnak, míg be nem engedik őket. Először a külvárosokban ütnek tanyát, építik fel szegényes házikóikat (RAMADA INN), este a központ édes, csábító képével alszanak el álmukban is mosolyogva. Fokozatosan belopják magukat a város szívébe, itt születik meg — mint azt az AD SPECTATORES köntörfalazás nélkül ki is mondta, elérulta — a szorgalmasan tanuló kis Dulics, az ötös dolgozatokat író kis Dulics, a példás magaviseletű kis Gulics, a kosarazó kis Mulics, a színházba járó kis Bulics, az osztályelnök kis Nulics, a kirándulásokon kicsit rosszalkodó, markáns arcélinek köszönhetően rézbőrű törzsfőnököt játszó, de bűnét gyorsan megbánó kis Trulics, az érettségiző Dulics (a kis Fatökű). (A fatökű Kisbalázs.) Itt! három generációval visszamenőleg is a város szívében, ahol a duzzadó város kivető, idegen testet eltávolító ereje hosszú évek folyamán teljesen legyen-gült, mohón szívva magába mindent, ami a keze ügyébe került, mindent, ami válaszul a csecsét szopva testébe férkőzik. Kapui immár kitárva, kettéhasítva. Itt hallgatta Dulics mindennap apja szájából a kitarás történetét, hogy, amikor ez a forrás is kiapadt,

a leírt szóban keresse a folytatást. Sajnos, fia már nem szívlelte meg a tanácsát.

FIZETÉS/PLATA/LIČNI DOHODAK. Dulics nem volt őserdőben soha. Ott, ahol lila orchideák nyílnak és a nedvdús levegőben, a különböző lombok alatt gazdagon tenyészik a páfrány. Érdekfeszítő fotó-szafárin, ahol messze hordó objektívek végére kapják a távolban legelésző antilopokat vagy egész közelről örökítik meg a kitömött oroszlánt.

Most galambot üt el az autóbusz (a Torpedo előtt): tollak hullanak szét, de az állat valahogy talpra áll és elvánszorog a járda széléig, ahol felborzolja maradék tollát berendezkedve a hosszú várakozásra, arra a hosszú időre, míg eldől, ki a győztes: az újra felröppenő élet vagy az ennél sokkal valószínűbb enyészet.

A nő hatalmas erővel szorítja Dulics tarkójához, szegezi Dulics tarkójának fenyegető mellét — s Dulics megvetően végigméri, amikor kiszállnak.

Régebben — míg a bank-házban laktak a Fučikéknál! — mindig megnézhetette az angyalok szelíd arcát. Volt egy az udvaron is, az öreg kőfaragó készíthette az alsó utcán.

**PUSZIPUSZIPUSZIPUSZIPUSZI PUPU SZISZI — PUSSZ!
SZIPU
PUSZIPUSSZ
USSZ!**

Az erotizált/aktualizált köpöcsésze nótája:

VARSO—BERLIN—LONDON—PÁRIZS

Egy klárisért a Klári is.

Fulics Dezső megfélekedezett arról, hogy a dinnyébe hónapokkal ezelőtt belefosott a Lőrinc, s ilyen formában ehetetlen, de az asszonyt meghatja figyelmessége — már nem olyan kedvetlen és ingerlékeny, mint reggel.

Az asszony: nagyon szereti a vesetisztító görögdinnyét, s szereti, ha Fulics is fogyasztja.

Fulics: ezen a téren majdnem közömbös, így jóakaratahoz nem fér kétség.

A feleség már-már megenyhülve teszi le, teszi be a kettészelt, apadt ajándékot a vájdlingba, hogy átvigye a szemközti ház mögött sorakozó, fokozatosan háttérbe szoruló ketrecek örökéhes, örökrágó, dobogó lakóinak:

— Mit fizettél érte?

— Két dinár ötven para. Kétszázötven dinárt kilójáért. Kerekén öt kiló.

— Látod, tudsz te figyelmes is lenni.

— Én mindig is az voltam — feleli Fulics a cigarettája után nyúlva. — Igaz, virágot régen vettem.

(A rágyújtás még könnyebben megy: bal kéz gyufa, jobb kéz szál, magad felé — sserc!)

— Mire vársz? a jegyek nálad vannak?

Ez az utóbbi már a régi színpad bejárata előtt hangzik el (az újat alighanem egy lengyel tervezte), melynek lépcsőin a Fatokú 6. minősítésének megfelelően — felkelő, buszozó, dolgozó, apa, férj, tag és önkéntes terjesztő — öltönyben és nyakkendővel, legjobb cipőjében jelenik meg: a kultúra önkéntes terjesztője ő, az imént egyetemes civilizációvá duzzasztott, apokaliptikus méreteket öltő kultúráé, a színház voluntőr agitálójá, a lefoglalt előadások koronázatlan mandrillja, hegesztője és faltörő kosa — a Műkedvelők Körének helyettesíthetetlen funkcionáriusa, láncszeme, hetedik karikája. Fia: Trisztán, lánya: Izolda. A POKONDIRENA TIKVA számtalanszor megtekintett előadása közben Fulics a kissé ügyetlenül szerkesztett, ferdére sikerült, óvatlanul a színpad mellé helyezett csúnya ajtót szemléli: mert tulajdonképpen két gyermeke van neki — kettő és nem hét! A hét az a „h” és a „k” hasonlóságán alapuló elírás, puszta félreértés, amin egyszer olyan jól derült az ennyire felértékelt család — a bakizó, hibás kimutatáson. De hát: derűre ború. A lány szépen halad apja nyomdokain, egyszer utol is éri, hogy beteljesüljön a jóslat: *egyszer még sokra viszi!* Hanem a fiával van baj, azzal nincs megelégedve az apa: a fiú a kitartás tipikus történetét puszta szószaporításnak tartva, állandóan ismétlődő fejmosásnak, a kibontakozást gátló atyai közbelépések süket ürügyének, megbotolva benne elvetette a sulykot, ezt a lehetetlen, zavarba hozó, mához nem illő — s mit tudom én,

milyen kifogásokat nem ébreszthető —, családi ereklyének, stafétának szánt réz térfogatot. Meglépett az énné formálódás valamelyik csalókan korainak vélt fokán, Münchenbe költözött, ott kötött ki, s nem is írt sokáig — Fulicsék azt sem tudták, él-e még. Utolsó költőien lázadó gesztusával írt búcsúlevelében ez állt: *elmegyek innen, ahol vitorlák helyett lepedők csattognak az erkélyeken.* Valami ilyesmi. Elmenni valahová, ahová nem ér el a mandrill szőrös keze. A MAN-DRILLÉ. Kb. egy év múlva érkezett meg a cím: Hansjakobstr. 152. A szülő heves, türelmetlen érdeklődésére kissé sértőn válaszolt, ami bántotta is sokáig Fulicsot, míg bele nem nyugodott abba, hogy most már nincs más hátra, rá kell bíznia fiára a dolgok alakulását. Jelen pillanatban már inkább nevetséges neki az egész; most miután megbízható adatai, megdönthetetlen bizonyítékai vannak arra vonatkozólag, hogy utóda a dojcse stálverkben (stolverkben?) talált egészen jól jövedelmező munkát. Részlet, bevezető rész a családi levéltárban megőrzött „sértő” levélből (köszönettel Fulics Gizellának!): *En, köszi, jól vagyok. Feltaláltam a fasz meghosszabbításának a módját: a faszt mindennap meleg vízben kell fürösztetni, aztán glicerim alapú babakrémmel gondosan bekenni — és tenyerünk élével nyolc középerős csapást mérni rá.*

Az éjszaka csendjében Fulics felkerekedik, nekifog terjedelmes, jól kidolgozott, figyelemreméltó éleslátásról tanúskodó értekezést írni az esztergapadról, ami a téma kereteit kinöve burjánzana, helyenként lecsapva, gúnyolódva, ugyanakkor valós értékekre is rámutatva, mintegy ürügyül használva fel e komplikált szerszámot, de az esztergapad alapvető paradoxonával nem tudva mit kezdeni — itt ugyanis az a helyzet, hogy nem a gép végzi a főmozgást, hanem a munkadarab, ami nem más, magasabb szinten ugyan, mint az, ha a tuskót osapkodnánk a fejszéhez — jegyzi le a hitremény-szeretet bosszantó semmitmondóságán túl:

ABSZOLÚT ÉS RELATÍV IGAZSÁG EGYENETLEN BOLDOGSÁG —

aztán lefekszik. Ekkor következik be a némileg talán előlegezetlen vagy éppenséggel túlzottan is előlegezett meglepő fordulat (mind-egy, bekövetkezik): az asszony, Fulics lökdösésére felrettenve, nem várt szenvedéllyel öleli magához emberét, s hősünk a pillanatnyi boldogság felé ellenállhatatlanul gravitálva, veszettül esztergályozva feledkezik bele a sikamlóságba.

Fulics az asszony szerelmesen becézgető simogatásától elernyedve, a nemi életnek a szívizomra gyakorolt jótékony hatására gondolva szunnyad el édesen, de szörnyű álmot lát (talán a kórház és a többi maszlag hatására): álmondja, hogy meghal s a koporsóját cipeli, amiből barna lé folyik ki — végig a vállán és a karján! Félt, hogy hullamérgezést kap, de valami abszurd kötelességnek eleget téve le kell vinnie a tengerpartra, ahol fel kell tennie a szekrény tetejére. A sómarta, nagy, sarkos szekrényre. Meg is teszi nehezen, majd szappant keres — a rémisztően őrült poén az, hogy a szappan NEM HABZIK A VÍZBEN!!!

Ha Irma az első szerelmed, a Fatokű Dulics a másik örökkévaló szomszédod, akivel a gyárban egy ólmos, fémforgácsos reggelen találkoztál gimikorod/gümőkórod valamelyik lehetetlen *mun-kaakcióján*. Egy reggelen, amikor emberek ezrei engedik a levegőbe — mintegy vezényszóra — paplanuk alól a sötét éj bomlás-termékeit. Erről írtál is valami vitás értékű dolgozatot, amire végül négyest kaptál.

TERPEZÁRIJA

→

Egy izgalmas kedd reggelen hatalmas csomaggal, fókusát forgatva beállított a hűtlen fiú.

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

(*A „mint minden ember”*) „Szabálytalan” regény volt a *Cuniculus* és „szabálytalanok” Balázs Attila elbeszélései, novellái is. Olyan sok itt a „szabálytalanság”, hogy ez már szinte nem is jellemzője az ő prózairásának. Ottlik Géza meggyőződési definíciója, miszerint „Próza az, amit kinyomtatnak”, itt úgy módosul, hogy regény, elbeszélés, novella (egyfajta „próza” tehát) az, ami „szabálytalan”. S ezen egyszerűen azt kell érteni,

hogy előadnak, elmesélnek, elbeszélnek nekünk valamit, ami nem történet, aminek nincs individualizált hőse, amivel semmi sem ismétlődik, aminek úgy van vége, hogy akár ott is kezdődhetne, és úgy van eleje, hogy az már rég valaminek a közepe és erre a leg-egyszerűbben „szövegnek” mondható valamire ráfogják (ráfogja az *el-beszélő*), hogy ez éppen regény, novella, elbeszélés. Mármint, azon semmi sem fordul, hogy *mit* fog-

nak rá erre a szövegre; minden azon múlik, hogy ezt, éppen ezt hisszük el róla. Hogy meggyőz bennünket önmagáról. És ha „elhiszzük róla”, ha „meggyőz bennünket”, akkor már beléptünk a játszamába, a tartalomba; más szóval „komolyan vettük”. Ezt akarja elérni az olyan „szabálytalan” elbeszélés, amilyen a Balázs Attiláé. A többire már nem gondol. Arra sem, hogy ezután mi történik, hogy ezután még mi lehetséges. Az ő dolga csak annyi, hogy meggyőzzön bennünket, a többi már nem tartozik rá, *onnan* már egy másik „világ” kezdődik, a „lehetséges megtörténések” — csodák, varázslatok, fantasztikumok — világá.

Mivel éppen azt akarja, hogy meggyőzzön bennünket és mint-hogy minden valamirevaló „próza” — az, amit kinyomtattak — mindig is ezt akarta (hogy komolyan vegyék) — Balázs Attila elbeszélőmódszere *hagyományosnak* tekinthető. Azt akartuk ezzel mondani, hogy nem az eszközökön múlik. Nem a felhasznált, vagy az éppen megtagadott, ilyen vagy olyan „eljáráson”. Az alfelet nyalogattató „avantgarde” sokféle *neo*-változata, de az ügyetlenül felújított régiék is, főként azonban az értük esdeklő oldalgók éppen ezt nem tudják, nem tudják, hogy nem az eljáráson múlik, hogy nem a madzag teszi a paprikafüzért. Madzag nélkül nincs füzér, mégsem a madzag a megmondhatója. Ebből pedig az következik, hogy a *Cuniculus*, vagy az elbeszélések „szabálytalanságairól” sem kell túl sokat beszélni, mert nem ezek *teszik*. A regényt, az elbeszélést, a novellát. Valami más, amit — „avantgarde” ide vagy oda — mégis in-

kább hagyományosnak kell tartani. Persze, nem a hagyományos anekdota, nem is a tradicionális valóságábrázolás vagy stilisztika... Ez mégsem fogható rá Balázs Attila hagyományosságára. De érdemes megjegyezni, nehogy valamit (ismét!) ráfogjanak a kommentátorra.

A *hagyományos* Balázs Attila prózájában („szövegeiben”) — a Fatökörről szólóban is — sokkal *régibb*, valami már-már jól elfelejtett *minőség*. (A szónak nem az értékre, hanem a *jellegre* vonatkozó értelmében; ahogyan az ÉSZ mondja „a dolgok, folyamatok, jelenségek lényegét jellemző tulajdonságok összessége”.)

Ez a minőség egyfajta *bőséget* jelöl, elsősorban *nyelvi*, másodsorban *szövegszervezési* bőséget. Ez nem azt jelenti, hogy Balázs Attila „sokat beszél”, hogy valami istenadta nyelvi készséggel van megáldva, ám azt sem, hogy nagyon tudatosan, *céltudatosan*, szándékoltan szervezné meg a szövegeit. Balázs Attila egyszerűen szeret (el)beszélni. Egyszerűen szeret elmondani egy történetet, még akkor is, ha elbeszéléséből nem kerekedik ki valami igazi „történet” (anekdota). S minthogy ehhez mást nem használ csak a nyelvet, ezért beszélhetünk az ő elbeszélései *nyelvi bőségéről*. S ehhez még egy nagy adag „jókedv” is tartozik. (Ezért nevezhettük a *Cuniculus* *el-beszélőjét* „boldog” mesemondónak.) A „jókedv” itt a nyelvi játékosság formájában mutatkozik meg, a szellemességben, a rejtett humor ragyogásában, csillogásában. Szép, kerek, kicsit kövér („pirosposzsgás”) mondatokat ír, így beszél el azt a bizonyos történetet, ami inkább hangulat és helyzetkép,

néhány emlék- és álomképpel *dúsítva*. S ez talán az igazi szó, a „*dúsítás*”. A meglévőre „*rátenni*”, a meglévőbe „*bevinni*” valamit, ami nemcsak „*többé*”, nagyobb ténylegétévé teszi a meglévőt, hanem meg is változtatja, átírja egy másik hangsorba; Dulics ébredése, egész napi ténykedése így alakul át a „*sokszorosított*” Dulicsok ébredésévé és ténykedésévé, így esik át a novella-hős a névváltozások során, hogy aztán egy *következő* névnél állapodjon meg, miközben ő lényegében nem változik. Illetve változik hiszen „*dúsabb*” lett. De ez a változás nem az általános felé történik, Dulics semmiképpen sem lesz „*átlagos*” Dulics. Inkább önmagának — ami azt jelenti: sokszorosított tükörképének — a „*mint minden ember*” egyik (a többivel azonos) „*változatának*” *jelensége*.

A *dúsítás* is, ezek a fordulatok, a különbség nélküli változatok mind sorra a jókedvű elbeszélés, a nyelvi bőség produktumai és céltalan mellébeszélés lenne mindez mögött mást is keresni, valami többletet, erkölcsi „*üzenetet*”. Balázs Attila azt a már-már jól elfelejtett *el-beszélői* módszert elevenítette fel, amit „*naiv*” vagy „*népi*” — nem folklór — elbeszélésnek mond a szakirodalom. Azt a népi „*nevetéskultúrát*”, amit Bahtyin is annyira szeretett Rabelais művében.

A furcsa mindebben, mert az ilyesmiben mindig van valami ravaszság, furcsaság, hogy Balázs Attila egyáltalán nem *naiv* és nem *népi* elbeszélő. Ő csak úgy tesz mintha az lenne. És ezt a szerepet *hitelesen* játssza. Fellép a maga eskábálta színpadra — Dulics, a „*mint minden ember*” egy

napijának színpadára — és jókedvűen, szép kerek mondatokban elmondja azt, amit el akar mondani — egy nap összefonódott megtörténés- és emlék- és álomláncolatát — miközben valamit mindig oda is súg a nagyrebecsült közönségnek és nyájas olvasónak, odasúgja neki azt a *minőséget*, ami ezt az egész vállalkozást a hagyomány felé terelve valójában modernné — mondjuk ki, ily módon „*avantgarde-dá*” — minősíti. Ezek az „*odasúgások*” a nyelvet (a szöveget) megszervező „*eszközök*” valójában, az a mód ahogyan a történetrészeket összefűzi, ahogyan a *mostra* ráépíti a múltat, a varázslatot, az álmot. S ebben Balázs Attila egyáltalán nem *naiv*. Itt már nagyonis okos, kulturált, tudatos.

Hogy mindennek van hátulütője, ahhoz sem fér kétség. A nyelv *dúsítása* túl sokszor fordítja az *el-beszélés* — a naivat megjászoló mesélés — rúdját az *infantilis* felé (ezt kölcsönözte Balázs Attila az amerikai elbeszélés egyik vonulatától), aminek első látásra van valami bársonyos (őszibarack-minőségű) frissesége, ám — mondjunk egy „*okosat*” is — ha túl sokszor ismétlődik, ha öncéllá válik ... Hát ez az, hogy néha öncélúvá válik. Kilép a számára kijelölt funkcióból, a sajátos *közlés* és *kei-fejezés* szerepköréből, maga akar elbeszélés lenni, mindent elhomályosító egyeduralgó. És ekkor kipukkad mint a luftbalon. Mint a felfuvalkodott béka. És ekkor már semmi sem marad abból a világból, amit Balázs Attila körülhatárolt, benépesített és a magáénak tekint. A Dulics-elbeszélésben ez a hátulütő még jól le van kötözve.

B. J.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

TÓTH FERENC (1940—1980)

Tóth Ferenc hagyományos értelemben volt költő, mindenekelett a szavak és a formák, a képek és a mágiák művese. Így a kevesek, az egyre ritkébben jelentkezők sorába tartozott, azok közé akik nem tesznek különbséget vers és élet, költészet és sors között, azok közé, akik még dalolnak egy daltól már elszokott időben. Maga mondta, hogy minden versében „a véreireit, a vére folyását gombolyítja fel, akár egy orsóra”. Önmagát kereste tehát a verseiben, keresés közben önmagát építette, érzéseinek és izgalmainak, ajzottságának és titkainak adott alapot és közben azon hitét fejezte ki, hogy az „igazán élni” emberi feladata arra kötelez bennünket, hogy „erőnkéből telhetően minél inkább részt vállaljunk mások itt-tartózkodásának életé tételében”.

Azzal, hogy verseiben — dallá formálva — önmagát mutatta meg, hogy verseit nem külső körülmények, hanem a belső élet fájdalmai és szorongásai, az egyénit közösségivé formáló azonosulás és együtt-érzés ihlette, egy kikezdehetetlen bizalom, hogy a népi kultúrában felgyülemlett múltat a költészet kiapadhatatlan forrásává tette, Tóth Ferenc költőként a folytonosságot vállalta, a hagyományba való beágyazottságot, amit a népköltészethez való ragaszkodása, költészetének élményisége példáz a legmeggyőzőbben.

Aligha kell hangsúlyozni, hogy egy ilyen költői program kialakításával és vállalásával különbözött nemzedéktársaitól és ebből következően a peremre-szorultság terhét is viselnie kellett. Nehéz terhe ez a költő-létnek. Csak az igazán bátrak vállalják, akik tudják, hogy a költészet nem játék, hanem életre-halálra manővű küzdelem, a benső élet soha véget nem érő drámája. Tóth Ferenc éiszántan kitartott a folytonosság mellett, bátran vállalta az önkifejezés, az élményiség kényszerét. Még akkor is, ha nem egy versében rég tudott, már jól ismert (és elhasznált) hangok szólaltak meg, a szívnek a modern költészet számára már hasznavehetetlen dobogása és e dobogás érzelmi töltése. Tóth Ferenc valóban nem tartozott a modernek közé, de költészetét nem lehet a modernség ellen érvenek használni, ahogyan a modernet sem lehet ellene kijátszani. Annál is inkább nem, hiszen a költők, bármennyire is különbözzenek, valahol mindig összetalálkoznak és egyetértenek. Abban például, hogy a vers — bármint is formálják — nem külső dísz, hanem lényege az

életünknek, nem dokumentuma a mulandóságnak, hanem a mulandóság és az idő megfékezése, a legteljesebb emberi képesség az elmúlás felszámolására.

Tóth Ferenc hagyományos, egyenetlen (mely költészetnek nincsenek egyenetlenségei?) versvilágában is ez a szándék szólal meg. Meggyőzően és hitelesen. Az ember és a közösség összetartozásának, a személyiség és a történelemformálás jogának megőrzése az idő múlásából áradó veszélyek, a sokféle fenyegetés ellenére. Ezt, éppen ezt célozta a folytonosságba vetett hite, hagyományvállaló költészetszamlélete. A hagyományra, elsősorban a népi, a szellemi, a lelki örökségre építkező verseiben ez a szándék realizálódik. Nem más, nem valami idejét múlt, elkopott gondolat vagy szellemiség. Ezért van költészetében együtt a népköltészet forma- és szókincse valamint szemléletköre a sokfelől fenyegetett ember féltésének korszerű kompozícióival, ezért épülhetnek be verseibe, még prózaverseibe is a hagyományos ritmusképzés és szóhasználat elemei, a tradicionális költői repertoár megannyi mozzanata mintegy sóvárgásképpen egy teljesebb életért, egy nem kígyófiút szülő szerelemért, egy titkokat őrző és meg is őrző harmóniáért.

Tóth Ferenc megírta költői önarcképét, ami egyúttal költői hitvallása is. Így hangzik ez az önarckép: „... itt balra tőletek szemtől szemben láthatjátok ma is azt az embert, aki tegnap verset írt. Egy meghegyezett vastag faágat szúrt a víz mellé, a nedves homokba. A nedves homok a széke, az ág a támlája. Egyenes gerinccel, törökülésben néz a nap felé, és folytatja a megkezdett verset. Az ág közben gyökeret ereszt a versbe, és — ha jól figyeltek — kivirágzik a szemetekben.”

B. J.

(TÓTH FERENC)

Vass Éva

*„Az ég alatt leszakadt a híd,
felbőke úsznak el a lábam alatt,
s a hegygerinc felett a halak
baza felé repülnek.”*

(t. f.)

a csont
a kéz
kezedhez odafagy
korsók repednek
harsogón

hangtalan
a hó
a hó
finom takaró
arcodon
a szél a húrokon
citerahang
józsef attila weöres sándor
játszik
felborzolt pulóverünkön
simasima
f e r k e l t
simasima
f e r k e l t
fogyaszt szaporít
elfogy
a játék
az élet
a költészet
s mi még
hihetetlen
elhallgatásunk
az őszben
józsef attila
hetvenöt éves
„az ám...”
flóra és fauna
sír
csönd van
a hó
a hó
fölszéd
ne félj
a sírásó
puha tehene
a fűben
nyárba induló
vonatunk
dübörög

ÓRIÁS-GYÜMÖLCS A KERTBEN

(Színpadi játék)

TÓTH FERENC

SZEMÉLYEK

I. FÉRFI
 II. FÉRFI
 III. FÉRFI
 NŐI HANG
 EGY ASSZONY

(Sötét színpad. A színpadtér mögött gyöngye megvilágításban áll egy asszony és halkán énekel):

EGY ASSZONY

Kereslek a madarak közt,
 Szárnyuk alatt, ég-közelben.

(A színpad jobb oldalára halvány fény esik; ebben láthatóvá válik a színpadot középen két részre osztó rács. A megvilágított körben egy férfi ül a földön, és az előbbivel azonos dallamon énekel):

II. FÉRFI — Édesanyám, de messze vagy,
 Nem láthatod a fiadat.
 Méhedben, mi vadvirág volt,
 Méhen kívül kerti gaz lett.
 Méhedben, mi vadvirág volt,
 Méhen kívül kerti gaz lett.

(A színpadra eső fény kialszik, csak a színpadtér mögött álló asszony lép gyöngye megvilágítást. Az asszony hangja továbbra is halk, távolból jövő):

— Édes fiam, tudtam én azt,
 Mikor világra hoztalak...
 Pedig mondták: ne nemzzetek,
 Ne szüljete a halálnak!
 Pedig mondták: ne nemzzetek,
 Ne szüljete a halálnak!

Nem hallgattam a szavukra:
 Ringattalak, nőjél nagyra ... —
 Madarak közt, szárnyuk alatt,
 Ég-közelben nem lehetlek.
 Madarak közt, szárnyuk alatt,
 Ég-közelben nem lehetlek ...

(A színpadtér mögé eső fény is kialszik. Lassú, kongó léptek hallatszanak a bal oldalon egyre közelebről és egyre erősebben. Kulcsköteg csörög, majd zár csikorodul, nehez vasajtó csapódik. Olykor meglöki egy-egy megerősödő szélroham. Eső csaphod. Közben a színpad lassan megvilágosodik.)

I. FÉRFI (a torkát köszörüli) A szentségit ... Mintha berozsdásodott volna. (Belerúg az ajtóba.) Húsz éve mindennap nyitom és zárom, mégis mintha a rozsdá marná ...

II. FÉRFI (a színpad mélyéről) A sarokvasa ...

I. FÉRFI Mi van a sarokvasával?! A sarokvasakat negyedévenként kenjük.

II. FÉRFI Ezt nem kétlem, hisz jómagam is mindannyiszor részt veszek benne. Kenés után meglendítem, s olyankor: mintha repülne! Hanem: a sarokvasa fogva tartja.

I. FÉRFI (cinikusan és ingerülten) Fogva tartja, fogva tartja ...! Ti életfogytiglanira ítélték, úgy látszik: nem tudtok leszokni a reménykedésről. (Rövid szünet.) A sarokvasa nélkül nem is lehetne ajtó. Nem tölthetné be a hivatását.

II. FÉRFI Jó ... De akkor legalább kinyitnátok, kitárnátok! Ti azonban mindig csak résnyre nyitjátok meg; nem csoda hát, hogy félrekopnak a sarokvasak, és csikorognak az ajtók. Ha pedig így van, legalább tudomásul vennéd és elismernéd a bűnt ... Ne szentégnél miatta. Mintha legalábbis én ...

I. FÉRFI (cinikusan) No neem. Inkább ez az idő ... Délelőtt még verőfény kapkodott a hulló levelekért, örültem is, hogy méltó a születésnapodhoz, aztán dél körül egyszer csak szél támadt, szakadni kezdett az eső. Minden úgy elejtette magát, az ajtók megerezkedtek ...

II. FÉRFI (meglepetten) Nézd, csorog rólam a víz. (Rövid szünet. Föllelkesülten.) Az égre emelem az arcom, a karjaimat ... Azt mondod: nincs verőfény, én mégis úgy érzem, kitátott számba kévében dől a napsugár ... A kék közé az eső is besurran, s éppen úgy suhog, mint az ördög kezében lengő csóva, ha veri a feleségét. Nézzük hát: hozzá mersz-e élni a számhoz!

II. FÉRFI No, ne ragaddtasd el magad ... Itt vagy ebben a nyirkos lyukban, hallod, hogy kint a kövezeten kopog az eső, súlyos pára szorong a levegőben, ma negyvenhat éves vagy ..., mi köze mindennek a napsű ...

II. FÉRFI De én...

- I. FÉRFI *Semmi de.* A nap belefulladt a vízbe. Ilyenkor ősszel már a kiáltozás sem ér semmit; fönnakad az egyre meztelenebbül medredező ágakon, vagy elássa magába a part homokja.
- II. FÉRFI Szó sincs róla. Szexuális aberrációra való hajlam kell ahhoz, hogy valakit ilyen könnyedén fölakasszunk vagy eltemessünk. Éljük, élvezzük, aztán könnyűszerrel kivégezzük. (*Rövid szünet.*) A sírásók közül sosem választanék magamnak barátot... (*Kutat az emlékezetében.*) Egy osztálytársam a helybeli sírásó fia volt. Ő mesélte az apjáról, hogy mindig kint állt a temetőkapuban, nagyokat köszönt a mellette elbotorkáló öregeknek és középkorúaknak, aztán amikor már eltávolodtak tőle vagy tízlépésnyire, kárörvendően mindig azt mormogta magában: No, nemsokára te is a kenyérem lesz! ... Undorító!
- I. FÉRFI Miért? Mit kellett volna mondania, ha már abból élt?!
- II. FÉRFI Kényszerítette talán valaki, hogy mások halálából éljen? — Maga választotta! Egyedül ő.
- I. FÉRFI Ezek szerint te azt szeretnéd, hogy a holtak temetetlen heverjenek szerte a földeken, utakon, udvarokon.
- II. FÉRFI Azt nem. De a halál közvetlen szomszédságában legalább annyi emberséget összegyűjthetnének magukban, hogy ne a halálnak, hanem az életnek dolgozzanak.
- I. FÉRFI Az életnek dolgoznak.
- II. FÉRFI Hogyan? Miközben az előttük elhaladó öregek és középkorúak láttán a halálért esedeznek és kárörvendően dörzsölgetik lelkük rongyait?
- I. FÉRFI Én mondom, hogy a maguk módján az életnek dolgoznak. Képzeld el: mennyi kór, fertőző betegség szállna föl a tömérdek tetemből, ha nem volna, aki eltemesse őket. Ők csak látszólag rokonszenveznek a halállal; tulajdonképpen legbátrabb ellenfelei. Nap mint nap találkoznak vele, tudomásul veszik szüntelen jelenlétét, s mégis megmaradnak a hivatásuknál: életüket mentenek meg azáltal, hogy a halált — ha darabokban is — apró dobozokba zárva lesüllyeszti két méterre a föld alá. (*Szünet.*) Nem mondom, hogy elfogadom a maffiát, néhány eszközt azonban kénytelen lesznek a figyelmedbe ajánlani. Hogyan tarthatnád kézben az embereket, ha nem beágyazódásuk biztosításával! (*Szünet. Felhábordottan.*) Te nem is itt élsz! Képzeld el, mi lenne, ha mindenki csak azt csinálná, amit szeret, amiben (*gúnyos célzással*) „megvalósul”... Az emberekkel el kell hitetni, hogy éppen arra a munkára születtek, amit végeznek. Szerintem a jó sírásó sírt ás, nem gyekcsináláson töri a fejét.
- II. FÉRFI (*maga elé*) S ezt nevezed te bátorságnak...
- I. FÉRFI Talán nem az?!

II. FÉRFI Azt, amihez túl közel vagy, nem is láthatod. *(Fölkáll. Lépepekkel követi szavait.)* Lépsz egyet, még egyet, *(tétován)* aztán még egyet: s amit az előbb még a fölröppenés örömeiben szorongó madárszív-dobogásnak láttál, az a láng hirtelen semmitmondó és béna lesz, mozdulatlanúságba meredt szürke folt a szem rechartyáján. *(Rövid szünet. Hangváltás.)* Ezért nem láthatják ők a halált, csupán elmosódó körvonalaival találkozhatnak. S a hangját is alig hallják. *(Szünet.)* Hallgasd csak! *(Koporsófedélre röge hullanak. Előbb távolról, mélyen hallatszik a szétmálló göröngyök koppanása, olykor egy-egy börgés, elásukló hang is kivethető a zubogást érzékeltető hangok között, majd egyre közelebből és egyre gyorsabban, végül egyetlen hosszú füttyülő hangba mosódnak össze. A* II. FÉRFI *a füttyülő hang felett kiabál.)* Hallod? Felelj már! Hallod?

I. FÉRFI *(a füttyülő hang felett kiált.)* Miféle?

II. FÉRFI *(túlkiabálva a füttyülést.)* Hallod a halált? Ugye, hogy nem hallod?

I. FÉRFI *(a halkuló füttyülés felett)* Füttyülést hallok. *(Hallgatózik, fülel.)* Most már azt is alig. *(A füttyülés, mint egy nagy szárnyú madár, lassan leszáll.)*

II. FÉRFI No látod, így van ő is. Az első néhány kocsit még gyászosan látta, talán még az is megfordult a fejében, hogy az ő vesztesége is ez vagy az az ember... *(Kiábrándultan)*. Aztán már úgy gördültek be a kocsik a napjaiba, annyira észrevétlenül, ahogyan az évszakok érkeznek. *(Rövid szünet.)* Kell ehhez bátorság? — Neem..., ehhez penész kell; penész a kézen, a mozdulatokon, az idegrendszer keresztutcaín, penész az érzékszerveken. Egy ilyen szürkés-kék, ragacsos hályogon át néz, hall, tapint, mialatt azon évdik: ki lesz a következő, s egyáltalán lesz-e hamarosan. *(Szünet.)* Persze te pártfogolod. *(Beletörődve, kedvetlenül.)* Igaz, ha egy kicsit jobban meggondolom, még értelek is. Húsz év... nem kis idő. Újonc voltál, amikor idejöttem; talán ugyanazon a napon érkezted... Különös, ha rokoni vagy egyéb szálakkal egymáshoz kötődő emberek ugyanazon a napon születnek. Azóta mindennap végigkopogsz gránitkockákkal kirakott napjaimon, nem csoda hát, hogy már nem veszed észre a napot a számban.

I. FÉRFI Mit donogsz? Ősz van! Olyan mély ez az október, hogy ide a fenekére nem juthat le a fény... S ha olykor sejted is, — tudod-e, hány határon, sötét vámhivatalon kell átvergődnie, mire ideér?! *(Önelégülten nevet.)* Ami eljut hozzád, már csak törmelek...

II. FÉRFI De hisz az előbb még azt mondtad, örültél a verdfénynek, hogy méltó a...

I. FÉRFI *(tovább nevet)* Tréfa volt. *(Rövid szünet.)* Tudod, először

arra gondoltam, hozok neked negyvenhat misegyertyát: ebből az alkalomból, hogy feledhetetlen maradjon ez a születésnap, de aztán...

II. FÉRFI Végül is milyen meglepetéssel szolgálasz?

I. FÉRFI (*cinikusan*) Végül is? (*Közelebb lép, leguggol, és egy nylonzacskót bontogat.*) Végül is... nézd csak: hoztam neked agyagot! (*Kiveszi, elkezd tapsikolni.*) Vigyáztam, hogy jó puha maradjon, nylonba csomagoltam. Olyan születésnap tortát gyúrhat sz belőle, amilyen még nem volt. (*Nevet.*) (*Rövid szünet. Még egyszer benyúl a nylonzacskóba.*) S ezt is! Nézd! Ha elkészülsz a tortával, beszúrod a közepébe és... meggyújtod. Amíg el nem csorog, bevilágíthatja benned a sötétséget, aztán ráomolhatsz erre az éved-re is.

I. FÉRFI (*beleerág az agyagba, s az tompán az ajtóhoz csapódik*) Nem kell a tortád!

I. FÉRFI (*csillapító hangon*) Nooo... De a gyertya?

II. FÉRFI A gyertya sem! (*Félrelöki az I. FÉRFI-t.*) Inkább eressz le!

I. FÉRFI Tudtam, hogy ez lesz a vége. (*Számon kérő hangon.*) Meddig akarsz lent maradni? (*Szél subog. Eső veri a bádogot.*)

II. FÉRFI (*katat az emlékezetében*) Egyszer azt mondta a róka a megszéldítőjének: — Jobb lett volna, ha ugyanabban az időben jössz. Ha például délután négykor érkezel majd, én már háromkor elkezdek örülni. Minél előrébb halad az idő, annál boldogabb leszel. Négykor már tele leszek izgalommal és aggodalommal; fölfedezem, milyen drága kincs a boldogság. De ha csak úgy, akármi-kor jössz, sosem fogom tudni, hány órára öltöztessen díszbe a szívetem...

I. FÉRFI (*szigorúan közbevág*) Meddig akarsz lent maradni?

II. FÉRFI (*tovább emlékezik*) Tudom, már akkor sem értettem egyet a rókával. (*Szünet.*) Mit érezhetett ő is, a megszéldítője is például akkor, ha valamilyen oknál fogva csak később találkozhattak a megszokottal? Mi lett a díszbe öltöztetett szívvel? Hogyan tudott s tudott-e egyáltalán mozdulni a rókaszéldítő a nap mint nap azonos terű időben? S egyáltalán előkészíthető-e az öröm? Öröm-e az még?

I. FÉRFI (*ingerülten*) Nem válaszoltál.

II. FÉRFI Hogyhogy? Egész idő alatt arról beszélék. — Ha megkérdezed, meddig akarok maradni, mintha le se mennék. (*Más hangon.*) Láttál már elejtett nyulat, bőre alatt a sörétek kék záporát?

I. FÉRFI Nem. Nem láttam, de...

II. FÉRFI Kár. Akkor most tudnád: hogy érzem magam olyankor, milyen a bőröm a tekintetedtől.

I. FÉRFI Én arról igazán nem tehetek, hogy te úgy érzed. Nekem ez a dolgom. Engem azzal bíztak meg, hogy figyeljelek, szemmel

tartsalak, gondoskodjam mindennapi létszükségeidről. Még ha csak sétára kéredzkedsz is, azonnal az ötlík fel bennem: történhet veled valami — rád omolhat a fal, fejedre csúszhat a tető, beeshetsz a szennyvízcsatorna valamelyik nyitva felejtett nyílásán...

- II. FÉRFI Ez nem igaz. Ez a mimelt óvás csupán annak az undorító, alattomos rettegésnek a leple, amellyel esetleges szökésemre gondolsz. Rettegésed még elviselhető is volna. ha csakugyan foglalkoztatna a szökés, ha egész biztosan hinném: van hová. Ám így...

(Lentről dörömbölés hallatszik.)

- I. FÉRFI *(miközben elindul kifelé)* Vagy társ, vagy látogató... *(Rázárja a II. FÉRFI-ra az ajtót.)* Lám, még ebben a lehetőségben is ott feszeng a választás szabadsága. *(Önelt röhejjel indul kifelé, majd visszafordul, s a zsebében matat.)* Majdnem elfelejtem, hogy nem is a tortád végett jöttem, hanem *(levelet vesz elő, s diadalittasan nyújtja át)* ezért! Ez aztán méltó a születésnapodhoz. Jó szórakozást! *(Nevetve el.)*

(Mialatt a II. FÉRFI felbontja a levelet, a színpadfény kialszik. Csupán a színpad jobb oldalára esik halvány fény, a II. FÉRFI ennél olvassa a levelet.)

NŐI HANG *(halkan)* Kedves... Belém szabadtt az a húsz év előtti nyár, s nem tudok szabadulni tőle; gyökérzete az érrendszerem. Úgy szorítottuk magunkhoz, mint egy minden erejével elszállni akaró óriás-gyümölcsöt, belevájtuk a körmünket, haraptuk a kifáradásig, aztán felváltva fogtuk, nehogy kicsússzon az ujjaink közül, s a sörözőben, mikor a poharat épp a szádhoz emelted, mindig azt figyeltem: hogyan csordul be az arcodon, a szádon szétfolyó vére a habokba. — „Óriási korsó sör a nyár, habok rajta pufók fellegek” — idézted olykor a költőt, s egy-egy pillanatra csakugyan úgy tűnt, hogy a piros óriás-gyümölcs átömlik a poharadba, s miután megiszod, a véreddé válik.

Az emberek közt játék.

Az előttünk guruló üres konzervdobozok teltek meg játékkal, gurulásukban zenét kaptak az útjukba álló kövektől, s ha olykor ráléptünk egyre-egyre, megváltozott a hangjuk: mutálóvá vált, mélyebbé vagy komolyabbá. Közben karkosaradból szertegurultak a parton a piros, kemény paradicsomok egész a tengerig, s külön idegen szigetekként úsztak befelé, úgyhogy már a víz fölé hajló fák árnyékai alól is kijutottak...

- II. FÉRFI *(összehajítja a levelet, s ülőből hasra fordul)* Szerettem a hajad, ezt a végtelen füstkéék bizonytalanságot. Különben is sze-

retem a kéket, mert ellensúlyozza heves vérmérsékletem. Ha perzsel a gyilkokkal menekülő fű, vagy fatörzsnyre növeszt a lángoló szikla, csak beleugrok a tengerbe *(lelkesen előreveti magát, majd, miután belevágja a fejét a földbe, sírva-zokogva folytatja)*, s máris túl vagyok a kísértésen, hogy szeretőmnek lássam a földet. *(Eszelősen motyogva.)* Ez azért jó, mert így elodázhatom a halált. Mivel nem vagyok fa, nem táplálkozhatnék a földből, képtelen volnék az ásványi sók kiválasztására. Felszívóképeségekkel nem áldottak meg, ilyen tekintetben a másik nem előnyt élvez velünk szemben. Hátránya csupán az, hogy nem tud gyökeret eresztetni. *(Dörzsöli a kezét.)* Ennek rendkívül örülök, mert hisz mi lenne a gyökerekkel, ha a föld maga is egyetlen gyökér volna. A gyökérnek a gyökér helye kell, a gyökér helyének pedig maga a gyökér. Szeretem továbbá a kéket, illetve a tengert azért is, mert a távolodó hajók tűnésében igazolódni látom a tanultakat: a föld csakugyan gömb alakú *(gömböt formál a kezéből, s a fölfedezés mámorában magyaráz)*, olyan, mint egy alma, mi meg rajta a hangyák. *(Szünet.)* Nem egy ízben előfordul, hogy egész hangyabolyt rántok a napvilágra. Krumpliszedéskor rendkívüli ez az élmény: a felforgatott haza látványának rettenetében azonnal ellepik az almafákról lehullott gyümölcsöt; marják, tépik, hordják. Nekem mindig meglepetést okoz, hogy az almáról könnyűszerrel lesöpörhetem a hangyákat. Nyilván rossz volt a földrajzórán vett hasonlat; az ember és a föld nagyságának aránya más, mint a hangyák és az alma esetében. Néhányan itt azon gondolkoznak mostanában, mekkorává kellene zsugorítani a földet, hogy az emberhez képest érvényes nagysága azonos legyen az alma és a hangyák nagyságarányával... *(Újból felül, széthajtja a levelét, és tovább olvassa.)*

NŐI HANG Amint a nagy piros kemény paradicsomok egyre beljebb úsztak az aranyhídon, egyszerre csak azt mondtad: mi úszunk ott. — Miért? — kérdeztem. Akkor hirtelen beugrottál a vízbe, visszahoztál egyet, és fölszeletelted. — Tessék — mondtad, s a számba adtál egy szeletet, majd te is vettél. — Íme, ilyen vagyok neked — mondtad —, mint ez a szelet paradicsom. Mindenki csak egy-egy szeletet ismer a másikból, s minden egyes szelet más. Ezért vagyunk kiismerhetetlenek, talán még a magunk számára is, hisz az önmagunkról alkotott képbe mások ítéleteit is bevonjuk. — Pedig mennyire szerettünk meztelenül!

II. FÉRFI *(összehajtogatja a levelet, s ültéből hanyatt vágódik)* Szeretek meztelenül. Kiterítem magamon az ereimet, a szívem a kezemben; olyan vagyok, mint az erdő; ha bejössz hozzám, nincsenek határaid, cenzúrált, szentesített gesztusaid is elfelejtéd. *(Szünet.)* Nem különös, hogy a kulcslyukon meglesett ismerőseid unalmukban és magányukban a hónukat vakargatják, az orrukat piz-

kálják, holott ha találkozol velük, mint a skatulyák? Egyik-másik hajában illatfelhő száll, cipőjük színe, mint a hajuké, a ruhájuk pedig a harisnyával és a nyakkendővel azonos árnyalatú. Nem furcsállod, hogy az agyuk penészét vagy a hátuk májfoltjait nem veszik figyelembe az összhang kialakításakor? (*Felül, széthajtja a levelet és tovább olvassa.*)

NŐI HANG Ez a nyár, ez más volt. Amióta a nagy, kemény paradicsomok alatt leszakadt a híd, s az üres konzervdobozokból kiszáradtak a hangok, sugaraid is elmaradtak a felhőmből: nem hullhatott rám forró eső. Három hónapon át mozdulatlanul feküdt rajtam ez a nehéz, tehetetlen nyár, s hiába fújtam, vékonyítottam volna a falát, mint a rétestésztát, nem akart felszállni. Kifogyott belőlem a levegő, tudom bal szárnya elaludt, s nem volt a tested, hogy magába szívja és fölébredjen. Igazgatónk beszédei előtt továbbra is ott volt a hatáskelő kilenc másodpercnyi szünet, mert általában ennyi kell neki, hogy a tömeg elcsöndesedjék. — Tekintetem körülhordozása a szigorú szemle látszatát kelti — mondta egyszer bizalmas körben —, s nem kételkedhetek abban, mennyire fontos a szemle súlyával nehezedeni a lelkekre. Mielőtt felállok, még mind abban a hitben ring, hogy egyéni javaslataival, hónapokig töményített ötleteivel meg fogja változtatni az általam kialakított életrendet, de — mint tapasztaltatok — elég végigsimítanom a hajamat, elővennem a pipámat, ujjaimat, a kisujjtól a mutatóig terjedő sorrendben végighúzom a tenyeremen, s máris a kártyavár sorsának fuvallata járja át a sok kis szándékot.

II. FÉRFI (*maga elé*) Kártyavár... Egyszer gyermekkorunkban megcáfoltuk a jelentését: nemcsak hogy ráfújtunk, egy *széket* tettünk rá, s mégsem dőlt össze. (*Tovább olvas.*)

NŐI HANG Hódításaiban továbbra is eredményes. Mint mondja: sohasem annyira peches, hogy például megrémült nyúlként lapuló vagy a szibériai jégmezőkre emlékeztető partnerekre futna rá, általában a forró égövi őserdők vérmességével jellemezhető nők az áldozatai. Nyilván azért, mert ezek szinte mindannyian katonatisztekhez, hajóslegényekhez vagy — mint például Vilma is agyonhajszolt sportolókhoz tartoznak hivatalosan, s győtri őket a magány. Vilma az utóbbi időben folyton ott lóg rajta az ünnepi fogadásokon és estélyeken, s az ott egybegyűltek társaságában gyűjti a pótlást foghíjas írói tehetségéhez... Jaj, majdnem elfelejtem: a múlt hónapban hazajött V., s az irodában órákat mesélt párizsi élményeiről, a többi között egy Van Gogh-képről, a *Napraforgóról* is. Igazgatónk azóta így kezdi érzelmi kapcsolatait: — Ki a kedvenc festőművészed? —, s bárkinek a nevével válaszolnak, ő azt mondja: — Nekem Van Gogh. Talán napokat tudnék állni csodálatos *Napraforgói* előtt, annyira vonzanak. Végül virágpáros orral tá-

voznék a Louvre-ból. Az a különös, megfoghatatlan ezen a képen — folytatja áhítatosan —, hogy bármerre megyek — jobbra vagy balra —, a napraforgók úgy követnek, mint a napot. De lehetnék-e a napjuk anélkül, hogy napraforgójukat látnák bennem? — kérdezi végül. S a tétova, megilletődött mosolyra már csak azt kell mondania: — Látod, te is ilyen vagy, felém forduló napraforgóm s napom egyidejűleg. — Ekkor már megtiszteltetésnek érzik, hogy vele lehetnek.

- II. FÉRFI (*türelmetlenül hajtogatja a levélpapírokat*) S mi van a barátunkkal? A barátunkról nem írsz? (*Örömmel.*) No, végre! (*Habzsolja a sorokat.*)

NŐI HANG Yuhata nap mint nap lemegy a folyóhoz, meghegyezett, vastag faágat szúr a víz mellé, a nedves homokba. A nedves homok a széke, az ág a támlája. Egyenes gerinccel, törökülésben néz a nap felé. Sokan bolondnak tartják, pedig biztosan tudom: ez az a hely, ahol találkozhat magával. Oda sem kell nézned, mégis látod; kisugárzása, mint a szfinxeké... A születés, a valamivel való azonosulás lehet ennyire önfeledt, hogy még csak az egyensúlyt létrehozó erők frontját sem véled mögötté. Igazgatónk marihuana-élvezőnek tartja. Hiába mondom neki, hogy az más, azok mindig egy pontba néznek, s hályogos tekintetűek. Mindig attól kell tartanod, összeroskadsz előtted. Amszterdam főterén, a kirakatok előtti oszlopok tövében százzámra ülnek, s végighúzatod arcuk előtt kezed, a pillájuk sem rebben. Ő más. Nem egy ízben találkoztam már a tekintetével, s mint a napba loccsant víz, úgy éreztem magam. Mint a gőz vagy a füst, ahogy kavarog. Tekintésben elolvadt az arcom, a bőröm, megszűntek a testemet lezáró lakatok, kivehetetlenné váltak a határait... De hiába mondom neki, egyre csak azzal válaszol, azt hajtogatja: egérlyukban a helye, egérlyukban a helye...

- II. FÉRFI (*letekzi a levelet, és feláll*) Az egérlyuk, az bánt. Itt, ahol a végtelen élményét nyújtó homokszivatagot és tevéket kellene látnom, itt is egérlyukakat látok... Kinn marad-e az érzékelés, vagy a lyukak bennem folytatódnak? Lyukacsosak a grimaszaim, a kedvteléseim! Talán azért egérlyuk a föld, mert még itt sem ülhetek, állhatok, szeretkezhetek kedvemre. Ha meglát valaki törökülésben vagy a fiókokba gyúrt elképzeléseit meghíúsító fehér ördögi maszokban, bolondnak tart. Pedig ugye, hogy nemcsak fekete ördög van? (*Leül, és tovább olvassa a levelet.*)

NŐI HANG Miközben azt kiabálja: egérlyukban a helye, egérlyukban a helye, nyilván elfelejt tudomást venni arról, hogy a lyukakon kívül eső részek a lyukak falát képezik, s hogy ezeken a falakon kívül nincsen semmi, semmi, csak lyukak. A falak érdesek, kemények, repedezettek, kiszorult belőlük a levegő, megállt bennük a

mozdulat, hallgatásba szorult a hang, eseménytelenségbe fulladt a játék. Az aranyhíd leszakadt a tovaúszó paradicsomok nyomán, a hullámok elültek, a hold hosszú, himbálódzó arca kerekké vált, és megmerevedett, a lépcsőket, amelyeken üres műanyag poharak és zenével teli konzervdobozok gurultak előttünk, a lépcsőket kagylóhéjba zárta a csönd. — Ha nem szakadt volna belém az a hús év előtti nyár, ha gyökérzetét nem érezném itt az ereimben, akkor talán a bőrömben volna a testem határa, rajta túl nem vélnék folytatást, így azonban sokszor a levegőbe kapok: itt van-e fölöttem a lomb, itt van-e fölöttem az óriás-gyümölcs, itt vagy-e fölöttem? Olyankor mindig a döbbenet jár át: koronafosztottan élek itt, bár veled egyidejűleg, de hiányod rabjaként. Most épp a születésnapodra készülődöm: sarkig tárom magamban a még nyitva hagyott, beszögezetlen ajtókat, levelet írok a sírásóknak az életről, a klorofillról meg a napról, a fajgyűlölőknek a fehér ördögről, a földzsugorítóknak Hirosimáról meg egyebekről, miközben tággabbra feszítem magamon a percek meg a kertek abroncsait. Holnap talán már megkapod a levelem, s bizonyára arra gondolsz te is: ha lenne gyermekünk, vajon ott látnánk-e, ahol megálmodtuk, vagy ugyanúgy hiába keresnénk, mint egyelőre még minket is az anyánk és apánk.

(A II. FÉRFI kiejti kezéből a levelet, feje előrecsuklik. A színpad jobb oldalára eső fény kialszik, csupán a színpadtér mögött álló asszony kap gyöngye fényt. Az előbbi dallamon énekel.)

— Édes fiam, hova tűntél,
Mikor a világra jöttél?
Kereslek a madarak közt,
Szárnyuk alatt, ég-közelben.
Kereslek a madarak közt,
Szárnyuk alatt, ég-közelben.

(A színpadtér mögé eső fény kialszik. A teljes sötétben letről léptek hallatszanak. Valakit kísérnek. A színpad megvilágosodik.)

II. FÉRFI *(feláll. Nagyokat lép, mintha csak minden második vagy harmadik téglára akarna rálépni. Fordulna, de nem tud; úgy tesz, mintha a kabátja válla beleakadt volna valamibe. Úgy jár-keel a rácsig és vissza egy vonalban, mintha kérésés állná útját jobbról is balról is. Ütemesen ismétli a szavakat.)* Társ vagy látogató, társ vagy látogató, társ vagy látogató, társ vagy látogató, társ vagy látogató, társ vagy látogató...

(A léptek zaja közelről hallatszik. A bal oldalon megjelenik az I. FÉRFI a III. FÉRFI-val.)

I. FÉRFI *(öntelt röhejjel)* Társ vagy látogató, társ vagy látogató. Egyre megy. Jobb lenne hát, ha elgurult paradicsomaidról gondolkoznál...

- II. FÉRFI (*odanéz. Megtört örömmel a rács ajtaja felé lép*) Yuhata!
- I. FÉRFI (*miközben betolja a III. FÉRFI-t és rázárja az ajtót*)
 Csend! Csak beosztással! Tíz percet beszélgethettek a napból. Ha átléptek ezt a határt, szájkosarat kaptok. Szavaitok akkor csak befelé zuhoghatnak, s ti magatok lesztek a sírjaik. (*Kajánul nevet.*)
 Persze különben is sírok vagytok: cipelitek magatokban a halált, égnek meredő hajszálaitok, szőrszálaitok minden pillanatban készek rátok verni a fedelet, s miközben azt hiszitek, hogy életet adtok, akkor is csak a sírt nyitjátok meg egy pillanatra. Persze rosszak vagytok a sírásóknál, mert lassabban dolgoztok. (*Kaján röhejjel el.*)
- III. FÉRFI (*közelebb lép a II. FÉRFI-hoz. Eszelős pátozzsal*) Öröklött bűneink! Öröklött bűneink! A szeretet, az óvás kívül maradt a kerítéseken, s ide a virágok közé csak az álnok féltés meg a magány jutott be velünk. Talán ezért loptam el valamikor az unokatestvérem labdáját. Nagy piros labda volt, ott lihegett a puffadt délutánban az udvaron. Besurrantam a kapun, felkaptam, s a következő pillanatban már a szívem alatt lüktetett, ugrált a gyomrom meg a torkom között...
- II. FÉRFI S most?
- III. FÉRFI Már régen nem. Amikor észrevettem, hogy figyelik játékaimat, megállt bennem a labda. Hiába vettem új labdát, nagyot, keményet, hiába kerestem szilárd talajt, nem akart felugrani. (*Leül. Fejét a földre hajtja.*)
- II. FÉRFI Jól éreztem. Abban a pillanatban, amikor megláttalak, egy sirály jutott az eszembe...
- III. FÉRFI (*legyint*) Sirály...
- II. FÉRFI Fehér és füstszerű sirály. Olyan üvegkalitkában, hogy le kell hajolnia, ha nem akar tudomást venni a feje és az ég közt feszülő üvegről... Bennem volt egyszer ilyesmi: üres konzervdobozokat kergettünk a lépcsőkön meg a sziklák közt, karkosaramból szertegurultak a parton a nagy kemény paradicsomok... (*Kutat az emlékezetében.*) Aztán hogy belém tört a nyárnak a lombja, óriás-gyümölcse, elindultam. Nem is tudom, mi adott erőt. Azt hiszem, maga az út. Mindvégig reménykedtem, hogy egyszer eljutok oda, ahol a madaraknak is le kell hajolniuk, hogy elférjenek az ég alatt és inni tudjanak.
- III. FÉRFI Miért épp oda?
- II. FÉRFI Talán mert nemigen tudtam elképzelni, hogyan hajolnak le a madarak. Még azt sem, hogy lehajolnak.
- III. FÉRFI És most?
- II. FÉRFI Most látom.
- III. FÉRFI Rám gondolsz?
- II. FÉRFI Éppen rád. Meg arra, hogy sok-sok erőt érzel a lábadban,

ugrani készülsz, lendületet veszel, már-már azt hiszed, mögötted vannak a méterek; s egyszerre csak rádöbbsz, hogy el sem rugaskodtál; ugyanazok a hőmöksemekek csillognak körülötted, bal lábad előtt most is ott lapul az a leesett gomb, az életed, hátad mögül az igazgatód vigyorog rád legújabb nője társaságában, s a napraforgóról mesél...

III. FÉRFI Meg?

II. FÉRFI *(élvezettel)* Meg arra gondolok, hogy puha fát szerzek neked létrának, szöveget is hozzá, zsírban fürdetett szívós acélszöveget, de hiába vered a fejsze fokával, csak nem megy bele. Nem és nem. Pedig képzeletedben már égig ért a létra, már legfelső fokába mélyedt a körmöd *(önkínzó vigyorral)*, s akkor hirtelen rá kellett döbbed: előrehajolva ülsz itt, s tenyered veritékétől izzad előtted a kő...

III. FÉRFI Te persze fölkelnél...

II. FÉRFI Föl. *(Erőltetett frissességgel elkezd mászni a rácson.)* Egészen.

III. FÉRFI Betörne feletted az ég.

II. FÉRFI És?

III. FÉRFI Tél jön. Leesne benned a gyümölcs.

II. FÉRFI *(feystről kiabál)* De utána tavasz lesz.

III. FÉRFI A rügyek sem különbek nálunk; bár kifelé áll a hegyük *(erőtlenül)*, mégis önmagukba szúrnak.

(A színpadfény kialszik. Zuhánás hallatszik, csörömpölés és kiáltás. A színpadtér mögött gyöngé megvilágításban áll az asszony, és énekel):

— Édes fiam, hova tűntél,
Mikor a világra jöttél?
Madarak közt, szárnyuk alatt,
Ég-közelben nem lehetlek.
Madarak közt, szárnyuk alatt,
Ég-közelben nem lehetlek.

„MÉG NEM KÉSZÜLÖK HALNI . . .”

VÉKÁS JÁNOS

Az Újvidéki Rádió számára 1979 márciusában egy interjút készítettem Tóth Ferencsel. Ebből egy rövid részlet az Együtt című műsorban hangzott el 1980. október 6-án. Az interjú teljes szövegét néhány jelentéktelen javítással úgy közöljük, ahogy a hangszalag megőrizte.

Előttünk van Tóth Ferenc nemsokára megjelenő verseskötetének kézírata. A könyv címe: Ccsontamiglan-csontodiglan. Mottójául a következő három sort választotta:

A hallgatás börtön.
A szó vérzés.

Szólásra nyílik-e a szád?

Miért?

A művész a maga művelte művészet nyelvén és eszközeivel mindekelőtt önmagát adja, s mikrolétének kérdései, minthogy a makrokozmoszban gyökereznek, nemcsak az embertársai, hanem szélesebb értelemben a társadalom, a világ érdeklődésére is számot tartanak. A költő a szó, a nyelv eszközeivel fejezi ki ezeket a kérdéseket, hacsak nem választja a hallgatást, ami számára a bezárkózással, az elzárkózással, a börtönnel azonos. Én úgy vélem, hogy a versben szó szerint önmagát kell adnia a költőnek, ha hiteles akar lenni, ha egyáltalán arra merészel számítani, hogy meghallgatják. Mintegy a véreireit gombolyítja fel minden versben, akár egy orsóra. Ezt már meg is írtam az előbbi verseskönyvem *Variációk ugyanarra* című versében.

zrrrrrr
gyorsan ajtót nyitottál
s kifizetted a számlát
amit a kéményseprő adott
amikor megkérdeztem
ki volt az
azt mondtad hogy az éjszaka

...

még nyolc se volt amikor
 ráhúztad az estét a székre
 fejtés közben elvesztették
 a kapaszkodót
 s egymás után hulltak a földre
 s mint kis pálinkáspoharak
 roppantak szét a csillagok
 végül már csak a szék maradt
 azt mondtad
 a szék a reggel
 s csakugyan
 amikor felálltam rá
 megláthattam a napot

...

egész éjjel egy verset
 gombolyítottam magamból
 reggel elmentem az ápolómhoz
 de hiába szurkált
 egyetlen csöpp vért
 egyetlen eret sem talált bennem

Tehát a verset mintegy kiírja magából az ember. Ezért mondom itt a mottóban, hogy a szó vérzés. S a kérdésre pedig, hogy

szólásra nyílik-e a szád?,

ennek a kötetnek a versei képezik a választ.

Nekem a vers az a közvetítő szerepet játszó közeg költő és olvasó között, amely révén az olvasó nem csak a saját élményeit ismeri fel a versben, hanem idegen élményeket is magáévá tud tenni. Ily módon elindulhat azon a csöppet sem könnyű úton, hogy átélje mások örömeit és szenvedéseit, mégpedig úgy, olyan intenzitással, mintha azok sajátjai volnának. Egyszóval: elindulhat a gyarapodás, az emberi kiteljesedés útján. Ha ez a képesség, a nem tényleges, a nem személyes élmény átélésének a képessége megvolna az emberekben, nem volnának kínzó-eszközök, háborúk, nem dobták volna le Hirosimára az atombombát, s manapság sem fenyegetne bennünket háborús veszély. Aztán Jób értelmetlen próbatétele is elmaradt volna. Jól ugyanis azt hitte, abban a meggyőződésben élt, hogy az Úr maga is átéli, mit másokkal viselni kényszerít. És az asszonya hívta fel rá a figyelmét, az asszonya ültette el benne a kételyt, hogy az Úr nem éli át a másokra kiszabott próbákat. Most felolvasnék erre is egy verset a kötet kéziratából.

AZ ERŐSZAK FORRASANÁL*

Ami nem látható, s amit nem maguk éltek át, azt nem is érzik ők. Pedig az ember nem csak a jelen, a múlt is benne rejtezik. És ha halkán, titkon is, de feljő olykor, és fénybe mártja homályos színeit.

Ily módon a vers témáinak sora végeláthatatlan. A sírásig felfokozott örömtől, a halálig ívelő szerelemtől az emberi gonoszságig, az embert megnyomorító szabadságkorlátozásig, a halálig vagy a halálállapottal azonos közönyig terjedhet. Mindezt meg kell mutatni azoknak, azoknak az olvasóknak, akik az emberi tökéletesedés, az emberi kiteljesedés útját választották. Hogy én mennyire hiszek a szóban, a szónak ilyen jellegű erejében, azt az *Alku* című versemben próbáltam megfogalmazni. Egyúttal a kételyeim is benne vannak: ha eljut is a szó az olvasóhoz, ha elolvassák is a verset, tud-e úgy hatni, ahogyan szeretném.

Én a világot adom, ha cserébe te
visszahozod majd biztos erőmet,
s a rút akadályok után —
háborúba riasztók sárga haragját
vagy aléltnan ülők, heverők közönyét
letapodván — újra erős fuvólánk
hangja suhanhat végig e vészes
csöndtalajon: újra miénk lesz,
ami még róla hiányzik!

Egyke hatalmam, gondolatom
suhogó, kék angyala, szállj le a forrás
páraadó talajára, ahonnan a nap kel,
s mossa szeméből az álmot...

Mert te hazudni nem tudsz, hozd el a hírt,
van-e magva füleknek, óber figyelőknek,
vagy csak az én tág képzeletem szülte meg őket! —
Hol van a válasz? Inthet-e frissen a szó,
lesz-e, ki hallja belőlünk,
szemhéjunk ragyogása mögül a halál
meg az életerő szép, szent riadóit?!

A könyvkiadónak átadott könyvem első ciklusába sorolt versekben — tehát ez is abból való —, egyrészt a vers funkcióját, a vershez való

* A vers nem szerepel a *Csontomiglan-csontodiglan* című kötetben, és kéziratban sem sikerült megtalálni.

viszonyomat kíséreltem meg megfogalmazni, másrészt a „mivégre születik az ember és mivégre él” kérdését. Eközben a halállal, a szeretetlenséggel, a leszorítottsággal, tehetetlenséggel való barátkozást is, hisz igazán élni, úgy élni, hogy erőnkéből telhetően minél inkább részt vállaljunk mások itt-tartózkodásának életté tételében, csak ezeknek a negatívumoknak a tudomásulvételével, tudatosításával lehetséges, mint ahogy élni is igazán csak a halál távlatában lehet. Persze az emberbe vetett hit a halállal való ismerkedés és barátkozás révén nem inoghat meg, sőt éppen a gyarlóság tudatosításával érhető el, hogy az emberiség védelmére siessen önmagának és fennmaradjon. Erről próbáltam írni az *Önvédelem* című versben.

Kellessz magadnak.
Mert mi lenne, ha suhanni hagynád,
messze repülni a percek tanácstalanul
rebegő madarát, kinek tollazatába lapulsz,
s hol egyre azon vagy:
álljon a tétova szárnyas,
jőjjön a kezdete-végesincs, titkos öröklét!

Kellessz magadnak, emberiség,
hisz csak így kerekedhetsz
— magadba fogózva — a század
meg az ezredek frontvonalába,
csak így lehet pusztá nevettség tárgya
az önhitt vitézség,
a komolykodó vákuum
s a mélyével kérkedő sok szakadék . . .

Kellessz magadnak! S kell
a szavad, a vörös és kék parazsú,
a magadért vívó varázslat,
hogy elkerüld immár végleg a kínt,
a múlás faragta keresztet —
s azt is:
az okos fejedre szabott gyilkos füstkoronát!

S mint ahogy a fennmaradásért folytatott harcunkban a megsemmisüléssel szembehelyezzük a szót, a halállal szembehelyezzük a művet, ugyanúgy a szerelem mulandóságával is, bármennyire tudomásul vesszük is a szerelmet gyilkoló erőket, a közönyt, a megszokást, mégis mindannyiszor szembehelyezzük, újra és újra, azt a hitünket, hogy ez biztos fennmarad és tartós lesz.

Őn néprajzkutatással foglalkozik. Elgondolkodott-e már azon, hogy ez a munka mennyire befolyásolja költészetét?

En azt hiszem, hogy amióta népköltéssel foglalkozom (most már idestova tíz éve, hogy a Hungarológiai Intézet munkatársaként; folklórtanulmányokat folytattam Budapesten, majd megvédtem doktori disszertációm *Az észak-bánáti népballadák élete* címmel), úgy vélem, hogy ez a népköltéssel való foglalkozás hat a verseimre, főleg formai tekintetben. Az első könyveimben, így már a legelsőben is, aztán a *Vörös madárban*, a *Halál a síkban* című verseskötetben voltak formai kísérleteim, de főleg a klasszikus és a nyugat-európai versformákkal kísérleteztem, birkóztam, hogy mondanivalóm eszközeit minél zavartalanabbul és minél biztosabb kézzel vegyem igénybe. Most ebben a kötetben a formai kísérletek a népköltészet irányába tolódtak el, úgyhogy az átadott könyvem, kéziratom verseinek körülbelül egyharmada ilyen népköltészeti ihletésű. Lehet, hogy nemcsak formai tekintetben, mert hisz vannak mesefeldolgozásaim, aztán a balladákkal rokonítható verskísérleteim is.

Mely népköltészeti műfaj jegyei fedezhetők fel leginkább verseiben?

Már a disszertáció témaválasztása sem volt véletlen, csakugyan azt választottam feldolgozási tárgyul, amit leginkább megszerettem, megkedveltem a népköltészetben: a balladát. Így a verseimben is főleg a ballada és a ráolvasás szövegei hatnak. A *Kiáltozás napnyugta előtt* című versem az első ilyen kísérletek közül való, 1972-ben írtam.

Háromszor kiáltott,
nyissa ki az ajtót;
sima rőtükröt hoz,
váljon folyóvízzé,
arca üres kosár,
rázzon bele almát,
torkában kőszikla,
mártsa a folyóba.
Háromszor kiáltott,
nyissa ki az ajtót.

Negyedszer kiáltott,
engedje be rajta;
— Folyóvíz a vérem,
nincs, ki benne úszna,
arcom hétfa-alma,
nincs, ki összerágja,

torkom kövén vér hull,
önnön vérem iszom.
Negyedszer kiáltott,
engedje be rajta.

Ötödször kiáltott,
fogadja magába;
— Vérem a véreddel
egy patakot folyjon,
arcom az arcoddal
almát virágozzon,
torkom kövén folyj le,
magammal táplállak.
Ötödször kiáltott,
fogadja magába.

Hatodszor kiáltott,
nőjön nagyra benne;
— Kinyújtott kezemet
lépjék túl az erek,
ne tudják, melyikünk
fogja gyökerüket,
bőrön vagy bőrön túl,
hol a test határa . . .
Hatodszor kiáltott,
nőjön nagyra benne.

Hetedszer kiáltott,
támadj fel, éjszaka;
— Asszonyölön vermet
két holló szeme ás,
abba temetkezik
eső és villámlás —
sámánod vére hull,
art reba halle . . .
Hetedszer kiáltott,
támadj fel, éjszaka.

Háromszor kiáltott,
kinyílt az az ajtó.
Negyedszer kiáltott,
beengedte rajta.
Ötödször kiáltott,
magába fogadta.

Hatodszor kiáltott
Égig szaladt benne.
Hetedszer kiáltott,
a dobra hanyatlott.

A *Cédrusfa ága 1979* című versemben egyrészt a klasszikus metrum, másrészt a népköltészet hatása is jelen van. Ez különben a legújabb versem.

Cédrusfa-ágam jégtakaróban,
Hét hete tart már, reszket a gally.
Holnap is így lesz, zúzmara rázza,
Földre telepszik, rügyre tapad.

Kertem előtt egy percre megállnak:
— Ekkora télre emlékszem-e? —
— Nem nagy a tél, csak rág a hiányod,
Vérfa-világom őrli a fagy.

Várlak az esti hózivatarban,
Oldd le a kendőt, úgy szabadulj!
Félre a felhők bőszi csapatával,
Meztelenül süss, meztelenül!

Újra elérlek kék koronámmal,
Vérem elindul, Golgota vár.
Viszlek az úton, véres ereklyét,
S cédrusfa-ágam szádra feszül. —

Cédrusfa-ágon napkitörések,
Rügytemetőmben fénix riad.
Tested a Grál, az éjszakaűző,
Vérem elissza, de újra telít.

Tudom, nem könnyű feladat, mégis arra kérem, mondja el nekiünk, ha visszagondol első verseskötetére, az Ősztől tavaszig címűre, milyen változásokat észlel költészetében?

Főleg a „hogyan kifejezni mondanivalómat” kérdésre adnék más választ, mint annak idején. Noha már akkor is elég sokat kísérleteztem a formákkal, igyekeztem minél inkább birtokba venni azokat az eszközöket, amelyek révén kifejezhetem magamat, most így utólag, már majdnemhogy két víztizedes távolságból úgy vélem, hogy abban az időben még nem nagy sikerrel tettem ezt. Ha az *Ősztől tavaszig* című verseskötetemből kellene válogatást készítenem majdan egy — válogatott

verseimet tartalmazó — kötetbe, akkor mindössze néhány verset választanék ki. Ezek közül egyik a *Nyár*.

Az élénk mező éré keble
úgy ringatja panaszát a szélnek,
mint kék vizét a folyó medre,
ha habjai gyermektethez érnek.

Zöldes szín alá búvik a nyár.
Halkan felölti ruháját s viseli,
mint selyemszínét a bikanyál,
ha szálai őszi fényekkel teli.

Száll a szél. Megmozdít egy-egy levelet
s azok — a karcú útmenti fákon,
mint üdvözlő zászlók s mint a lehelet
a most nyíló serdülő virágon —
vígán lengenek.

Csend. Csak itt-ott vakkant néha egy kapa,
ha az éle merev kőbe üt —
itt minden dolognak egy az alkata;
anyag — világ csak így lehet: együtt.

Dél. Az asszonyok ételt hordanak
és esznek az éhes parasztok —
testükből verítéket old a nap,
aztán vágják megint a harasztot.

A nap múlik. Alkonyodik már.
A nyári égre néhány felleg ül.
Esik. A víz lassan folydogál
s az eső elől arcomra repül
egy kis bogár.

Mondjuk ez egy azok közül a verseim közül, amelyeket, ha nem is fogadnék el teljes egészségemben, de mint a költői útkeresés, a költői indulás dokumentumát, szívesen megmutatnám.

Húszéves volt, amikor ezt a verset írta. Öt évvel később, 1966-ban, megjelent a második kötete, ennek címe: Vörös madár. Ha visszaemlékezik erre a második kötetre, mi jut eszébe?

Ebben a második kötetben már megfogalmazásban, nyelvi megmunkáltságban és tematikai gazdagságban is fejlődésről lehet számot adni.

Ebből a könyvből még ma is igen sok verset igen közelállónak érzek magamhoz, talán legjobban a *nyár ősz* címűt.

a napok mezőre járnak
s nem kertekbe itt
zöldre járnak
legelésznek
s kolompjuk hangjához
odasimul a nyár
az ág pihegőn
meg a sárgabarack
nevetve
meztelenül

mintha nem hallanád
a hangom
s nem éreznéd
ujjaim hegyében
az ér lüktetését
meghalsz
hónapok harangja
bomlást kong feléd
s végül felnyúl érted
a rothadás

Harmadik kötete, a Halál a síkban című 1970-ben jelent meg, 1971-ben kiadták Jób című drámáját, ami azt jelenti, hogy elég gyakran jelentek meg könyvei annak idején. Mivel magyarázhatjuk azt, hogy erre a legújabb kötetre majd tíz évet kellett várni?

Itt egy érdekességet említenék először. 1973-ban — most már hat éve ennek — Fehér Ferenc készített velem interjút, és már abban azt mondtam, hogy egy verseskötetet állítók össze. A verseskötet összeállításának a szándéka tehát már mintegy hat éve foglalkoztat, viszont a tényleges összeállítás csak most következett be, ebben az évben. Ennek egyrészt az az oka, hogy kevesebbet írok, mint azelőtt, talán jobban meggondolom, hogy mit és hogyan írok le. Másrészt, vannak olyan magamban hordott verseim, amelyekre néha fél, vagy bizonyos esetekben, még egy egész évet is kell várni, mire megírom. S mindig akadtak ilyen megírásra váró verseim, amelyeket ki kellett várni. Ez az egyik ok. A másik pedig a népköltéssel való behatóbb foglalkozás, tudományos munka, amelyre a 70-es évek elején fel kellett készülni, aztán pedig igen alaposan dolgozni is. Ennek a munkának is lett egy könyvben kimutatható eredménye, a *Kálmány Lajos nyomában* című népballada-

monográfia. Ez a két ok az, ami hátráltatta ennek a könyvnek a megjelenését.

Melyik az a vers, amelyikre a legtovább várt, amelyik a legkésőbb készült el és bekerül majd ebbe a verseskötetbe?

Itt többet is említhetnék az elmúlt évekből, tehát 1975-től errefelé. 75-ben meghalt édesapám, de nagyon sokáig nem tudtam róla szólni. Viszont úgy éreztem, hogy bennem van a vers. És talán másfél év elmúlt, mire megírtam az *Apám és a föld* című verset. Más verset sem írtam az ideig. Aztán édesanyám magára maradottsága, mérhetetlen magánya, az volt a másik, amit az *Anyám álma* című versben próbáltam megírni. Aztán következett a *Vérfa 1963—1978* című versem, majd pedig ez a legutolsó, a *Cédrusfa ága 1979*, amely szintén egy évet váratott magára, s amely nélkül nem tudtam volna elképzelni a verseskötetet.

Lássunk még egyet ezek közül a legújabb versek közül.

ANYAM ÁLMA

Az én álmom nem hagy nyugton.
Menni kéne át az úton;
Sem alatta nem mehetek,
Sem a végét nem láthatom. —
Az én álmom nem hagy nyugton.

Udvarunkban, hol a birs áll,
Fekete domb növekedett.
Fekete domb közepében
Mohó torkú kerek fészek:
Birsünk sülyed levelestül.

Apád feje az ölemben,
Veritéksója a kezemben.
Homloka csorgó magas ég,
Homlokán túl vérbuborék;
Eget elzáró vérdugó.

Menni kéne. Reggel négy már. —
Ha itt állok napszállatig,
Savó veti fel a túrórt,
S a tej, az áldott, savanyodik...
Jó apádat nem találom,

Végül a szokványos kérdés: mik a további tervei?

Az előbb, amikor a *Cédrusfa ága* 1979 című versemet említettem, úgy szóltam róla, mint utolsó versről. Persze, ezt nem úgy kell érteni, hogy ez az utolsó versem, és hogy ezután nem írok több verset, hanem hogy ennek a periódusnak, amit ez a könyv most itt lezár, ez az utolsó verse. Azt hiszem, a *Halál a síkban* című verseskötetemben van egy *Csontpiramis* című versem, kétsoros, abban az van, hogy

akkor építsd fel belőlem
ha utolsó versemet megírtam

Viszont még nem készülök halni.

AZ IDILLKERESŐ

(Tóth Ferenc költészete)

VAJDA GÁBOR

Tóth Ferenc a „vajdasági ég” bővületében írta első verseit. Legközelebbi mintaképe az idő tájt Fehér Ferenc költői magatartása lehetett, noha a huszadik életéve előtt verselgető ifjú a József Attila-i életfilozófiát is érezhetően igyekezett elsajátítani. Az eredetiségnek és a mélységnek a jegyeit nemigen viselik magukon az *Ősztől tavaszig* (1961) címen kötetbe gyűjtött zsengek, melyek inkább csak kamaszfájásoknak közhelyes dokumentumai. Tóth Ferenc akkor még könyvekből, a község által hangoztatott alapelvekből ismerte az életet, s érzelmes világfájdalma ködében nem derenghetett fel a jelenségekkel való hitelesebb kapcsolatnak az igénye. Igen gyakran írt udvarló verseket, könnyen olvashatókat, hagyományosan rímeket — melyekből egy igazibb emberségnek, tiszta bensőségnek az igénye árad, anélkül, hogy a képekben és metaforákban maguk az emberi ellentmondások is felizzanának. A fiatal költő éppen azt fedi el, amit a modern költészet illúziótlanul felmutat, a látványon, a külsőségeken időzik, a lényegre egyelőre nem mer és nem is tud rákérdezni, önismeretének fogyatékosága, valamint a korfázis egyaránt akadályozza ebben. Az mindenesetre már ezekből az első szövegekből is kitetszik, hogy a verselgető a maga módján kivételesen igényes, s alkata, felkészültsége adott lehetőségei szerint konkrét és hiteles emberi tartalmat igyekszik adni annak, amit a kor frázisszerűen és túlságosan is nyersen kényszerített rá. Éppen ezért az indulást nem

terhelik plakátversek, jóllehet Tóth Ferenc kezdettől fogva az emberi jogok elkötelezettjének, a humánus toronyőrének hitte magát, nagyjából olyan áhítatosan, ahogyan egy évtizeddel korábban Thurzó Lajos kísérte meg a költő által alig követhetően gyors társadalmi történéseket követni.

Tóth Ferenc első verseskönyvében gyakran találhatunk emlékkönyvekbe kívánczozó közhelyes, sőt giccses sorokat. Ezeket azonban csupán akkor ütközhetünk meg, ha megfeledkezünk a tiszta szív és a mindenható értelemnek manapság eluralkodott másik szélsőségéről, a tudat rövidzárlatának az eluralkodásáról, a költői tehetetlenségnek a dokumentumairól. Az *Őszől tavaszig* mentségére legyen mondva, hogy érzelgős racionalizmusa nem konfekciós, hanem naiv. Fiatal szerzőjétől a cinikus szószaporítás állt a legtávolabb.

Az első kötetet öt év múlva követte a második. A *Vörös madár* (1966) továbbfejleszti a zsengekben csupán megérintett motívumokat. Tóth Ferenc néha vérmérséklete, alaptermészete ellenében akart közösségi költő lenni, ám az *Őszől tavaszig* érzelmességét csupán kívülről övezhették a társadalmi akarások, az új gyűjtemény leplezetlenebbül, őszintébben vállalja a magánéletet, s az embernek és világnak ősi, elemibb kapcsolatait igyekszik feltárni. Az idillnek és a szenvedélynek a hangjait szóltatja meg a tőle telhető legnagyobb intenzitással. Újdonságnak az erotika térhódítása tekinthető nála, alig van olyan témája, amit a nemek viszonya valamiképpen ne hatna át. A külvilágot nem szenvedheti, s tulajdonképpen előle igyekszik menedéket találni a pánerotizmusban. Hideg, élettelen előtte az élet, s ő Erőszban lel az izzásnak kimeríthetetlen forrására. E képzelet kifejezésformáinak gyakori intenzitása mellett azért is fontos, mert az újabb nemzedékek soraiban szinte egyedül ő a kivétel, csak ő műveli a szerelmi költészetet.

A *Vörös madárban* a szerelem témaként és motívumként egyaránt helyet kér magának. Motívumként gyakoribb az előfordulása; ilyenkor a természeti jelenségek képét tölti fel feszültséggel, sajátos jelentéssel, s leginkább a megszemélyesítés módszerét alkalmazza. A Fehér Ferenc által is művelt népies realizmus hatását ismerhetjük fel többek között a következő sorokban:

Parányi csúcsokra ér el a nap:
ingerli, szopja a szárkúpokat.
Azok meg, mintha tetszene nekik,
tágra gombolják fehér ingeik.

(Hókeblű mező)

De Tóth Ferenc líraiságának távolabbi ősei is vannak. Több versének intonációjában és képkalkotásában a klasszicista magatartás ismérvei tűnnek fel, az időmértékes verselés többször is alkalmazott kellékével. Berzsenyi ujjmutatása például itt érhető tetten:

Nézd, az időben hogy közelít, szalad erre az ősz már! —
lépté alatt a jelent rejtik a tarka nyomok;
Felsorakozva, miként a sereg, szaporodnak a képek,
s tágra nyitott szemeink tölti ki már valahány...

(Ősz)

E merengő állapotokat gyakran statikus töprengés teremti, s a vers hatását fogalmak elvontsága gyöngíti. Az ilyen szövegek „a bánat paraszsa”-t említik, „az őrlő szenvedély”-re hivatkoznak, „az öröm”-ben szeretnének megkapaszkodni és „az ég” iránt éreznek nosztalgiát. A legnagyobb bajt a közhelyes igazság érvényessége okozza: „hazug e világ” (Othoni mozaik). Ez pedig azt jelenti, hogy Tóth Ferenc ekkor már részben csalódott azokban az eszményekben, melyek kívülről óvták indulása bensőségét. Idézett versében arról panaszkodik, hogy felhőkkel kellett lezuhannia. Másutt baráttalansága miatt kénytelen keseregni, s a „Prokrasztész-ágyak” miatt is szenved. Kiszolgáltatottságában azonban a dac, önmaga vállalásának lehetősége is felbukkan, a világ csonkító hatásával szembeállni is kész. Azt nem tartja szükségesnek megjelölni, milyen veszedelmek táplálják aggályait. Elmagányosodására büszke, de ugyanakkor fél is tőle; a teljes bizonytalanságban él, mikor nemzedéktársait a többé-kevésbé közös program forrasztotta egybe, s alakított ki sajátos közösségtudatot és csoporterkölcsöt. Az érzelmekben szeretne menedéket találni, ugyanakkor viszont az érzelmi fülledtségtől is szabadulni igyekszik: „— Íme, itt van a szívünk! Kiterítve, akár a ruhák / a sulykok alatt, vár — ó, ti messzi angyali párok! — / vár a mosásra.” (Ars poetica)

Az *Ősztől tavaszig* partikuláris-realista világában a megfigyelt vagy elgondolt jelenségek még nem rendelkeztek misztikus-szimbolikus többlettel; minden az volt, ami: a fényt jelenvalónak hitte a fiatal költő, nem kellett fohászkodnia hozzá. A *Vörös madárban* viszont elkerülhetetlennek tetszik az echnatoni póz: „Fény istenéhez száll imám... / — A föld-erek folyóiban aligátorok. — Hallgasd meg könyörgésemet!” (Anyám ikrei) Megkönnyebbülést hozna, amennyiben „a térből a fény-agarak fülelő csapata” érkezne s letépné „e bamba világ”-ról „végre a révedezést.” (Ars poetica) Önmarcangolást tükröznek ezek a mélyen ellentmondásos gondolatok, hiszen Tóth Ferenc hermetikusan világában nem tehetünk egyenlőségjelet a fény és a társadalmi haladás között; a fény tudniillik nála inkább a felvilágosodással, feloldódással azonos. Nem az ez, amit Lőrinc Péter a *Válságok és erjedésekben* „akarnám-én”-nek nevezett, minthogy ő következetes forradalmi magatartásra gondolt. Az egyik főellenség a felismert alaptulajdonság: a révedezésre való hajlam. Tóth Ferenc második verseskönyvét a költői énné az önmagával folytatott harca tölti fel drámai feszültséggel. A kínok forrása a melankólia, ezen kellene győzedelmeskednie a felemelő világon túli ra-

gyogásnak. Mivel „A fojtó földből feltörő hatalmak ereje híz”, ezért jó lenne „sodródni a végtelen felé”; az „aranylélek”-nek tudniillik még csak a közelében sem lehet „a percekből kiszivárgó sűrű rozsdanyál”. A költő kizárólag önmaga nevében beszél, sértődöttsége gyakran átüti szelídségének vékony kérgét, úgyhogy verse rejtett összeférhetetlenségének is dokumentuma. Ezért a fényhez intézett imája egyfelől halálvágy illetve misztikus panteizmus, másfelől pedig a legközönségesebb, szinte primitív életvágy kifejezése, mely nem mások között, hanem — szinte hihetetlen — mások ellenében akarna megvalósulni:

Hallgass meg! Oldj fel
a megkövített fákbán, levelekben:
a menés áhítatában, a futásában...
Lépteim záporával sújtsd a megragadtakat,
takarjon el előlük a légréteg rugalmas kékje!

(Anyám ikrei)

Bármilyen legyen tehát, csak ne a szemlélődés passzivitása! Tóth Ferenc költői alapállását a hatvanas évek első felében a menekülés görcei teszik jellemzővé. Inkább csak azt tudja, mi a rossz, mit kell tagadnia, a jóról alkotott fogalmai homályosak és ellentmondásosak. Létförmát keres, a borból igyekszik kibújni, mássá szeretne átalakulni.

A *Vörös madár* verseinek nagy részét a kallódás és a közöny élménye nyomasztja. A költő a megoldatlanság közérzetét vetíti a természeti jelenségek világába, s nem találva helyét, mivel szemben áll a közösséggel, az emberiség sorsáért érzett aggályai kötelességszerűek is olykor. Az élet előtt például szemlélődő megfigyeléssel kezdődik, s az üresség víziója felé kanyarodik. A hófok nem emelkedik, így aztán előkészítetlen a vízbombának és a gombát virágzó óceánnak a látványa. Lényeglátató kritikáját e verseknek maga Tóth Ferenc adja, mikor azt mondja, hogy „a gondolat kinn van / te benn maradtál”. Ő ugyanis mind a látványon, mind pedig a vízióon kívül marad. Nincs lelkiereje az önmagán tülemelkedéshez, az impresszionista leírason és a tétlen merengésen túli költészethez.

E hangulatokat, miként jeleztük már, Tóth Ferencnél az erotika keltheti életre. A motívum ilyenkor harcra kel a témával, összefonódik vele, beborítja, háttérbe szorítja, elmosza vagy átértékeli. A Földem, éneke első két sora az alkony képét adja, majd a Föld és a hold bensőséges kapcsolatára siklik a figyelem, hogy a harmadik versszakban a költőnek és énekének kapcsolata ugyanazt a meghitt viszonyt tükrözze. E műformában fontos közegére lelt a költő, mert az erotikus ihletésű dal patakja, ha harmadik kötetében elapad is, a negyedikben, az utolsóban elfojthatatlanul tör fel. Ezeknek az énekeknek az őse az *Őszől tavaszig* naivan vértelen verses udvarlásáiban, az idillszomj első

lecsapódásaiban van. Második kötetében sem teljesen eredeti még. Az idézett versben például Radnóti fiatalkori költészetének hatását mutatjuk ki:

Hogyha ébredsz, úgy fogod át a kedvest,
mint a költő — éneke fürge percét:
Meg ne mozduljon, soha el ne menjen

szép közeléből!

A *Gyopárvilág* című ciklusban a szerelem témává konkretizálódik, lélektanilag pedig a külvilág számára elérhetetlen magaslatokra emel. Megverselt élethelyzeteket és szabadjukra eresztett álmokat egyaránt találhatunk a szövegek között, ahol a rímek és asszonányszok rendszert megkülönböztetett szerepet töltenek be. Dalszerűsége nemritkán a sláger színvonalához kerül közel: olyan érzelmeket dolgoz fel vers-tani ügyességgel, melyek a legtöbb ember hangulatával rezonálnak, s ha kifejezésükben nem is közhelyek, igazi költői megvalósulásoknak nem mindig tekinthetők. Radnóti Miklós idillkultuszát a társadalom fenyegetése hitelesítette, szorongása előli menekülését, a védtelen értelmiségi esetében, a kívülről fenyegető kényszer tette szükségyszerűvé. Tóth Ferenc viszont a második verskötetében inkább alkati indítékokból igyekszik teljessé tenni az emberpár bensőségét. A külön-boldogság illúziója néhol a giccset is érinti ugyan, de a megtalált egyensúly esetenként szép verset eredményez az önfeledtség senkiföldjén, a mindenütt-lét pillanataiban.

Vadludak szárnyán kettétört felhő:
vízágyon fekszem veled.
Széthasadt szikla, benne bogár:
nap-ágyon fekszem veled.
Földre-simult fű:
szél-ágyon fekszem veled.

Halastó.
Nem szólhatok hozzád:
magamat kérdezném.

(Sorok a vágyhoz)

A szerelemnek is a végtelen és az időtlenség a célja. Amit azonban mások legfeljebb sejtenek és ösztönösen élnek meg, azt Tóth verse tudatosítani is képes. Az együttlét a kristályok világának tartalmát ígéri, a sztalaktit léttelen létét. Ez csak időnkénti igény ritka beteljesülése lehet, hajszojni nem érdemes. A költő néha képtelen ellenállni a kísértésnek, s ilyenkor édeskés modorosság a produkciója:

Ébredj, szép szeretőm! — Arcod, e néma, majd
fénylő sok kavicsán újracsobogva dalt,
küldjön göndörödő partja gyöpere egy
tartós gesztenyeszín mosolyt!

(Arcok és kövek)

A *Halál a síkban* (1970) mindössze négy évvel követte a másodikat, s szinte egyáltalán nem lehet felfedni rajta sem az erotikus bensőség egyensúlyát, sem pedig a sokkal korábbi világfájdalmas keresések „formakultúráját”. A költői magatartás alapjaiban értékelődött át: az egykori harmóniateremtő a látszatok elszánt rombolójává lett, amit a költött verseléssel való szakítás szemmel láthatóan is jelez. A szent pózából ördögszerép, a hibből cinizmus, a megnyugtató egyértelműségből pedig groteszk lett. A valamikori túlságosan is lírai eszmények költészetellenes lázadásá születtek, s csak egészen véletlenül bukkanhatunk ilyen sorokra: „lám, most is csak az értelem uja segíthet: / szőrtessé állnak össze a szálak, s letörlik / a kemény, sötétbe fagyott feketét...” (December: elégia). Más programszerűen vallani a költőietlenséget, és más csalódottság okozta kényszerből, túlkompenzált mulatókedvből lázadni. Tóth Ferenc közvetve és közvetlenül kényszerült „jobb” belátásra. A primáris tapasztalathoz a költői becületesség juttatta: a szavak és tettek társadalmi egységének problematikusságát neki is a bőrén kellett elszenvednie. De az ízlés alkalmazkodása majdnem ilyen mértékben elősegítette a lényegbeugró változást: a Symposion-nemzedék tagjai a költő nemzedéktársainak egy csoportja, elsőként figyelt fel az országban folyó társadalmi-szellemi-ízlésbeli átalakulásokra. Tóth Ferenc, noha az újtársakat illetően időben csupán a derékhadhoz tartozott, átmenetileg sem lett epigonná. Ennek egyik oka az, hogy az emberért érzett felelősség lényé mélyéből fakadt, így hát csalódása és keserősége sem lehetett meszterkél. A másik pedig az a műveltségben megtestesedő igényesség, mely nem engedte, hogy nihilizmusból légvárat építsen, s ezzel másokat is elkápráztasson. Nemzedéktársai között azon kevesek közé tartozott, akiknek nyelvi kultúrája nem nehezítette meg a poézis művelését.

Az *Őszől tavaszig* gyermeteg klasszicizmusba öltözött forradalmi romantikája az alkalmazkodásban és alárendelődésben keres egyensúlyhelyeztet, a *Vörös madár* az élet árnyas helyeit ostromolja. Első kötetében az idő külső törvények függvénye, s természetszerűen hatja át a költő alanyiságát. Az álegység kifejezése a maga módján hiteles: „Engem az idő nevel s tanít, / mint magát a gyermek”. (Percek) A második és a harmadik kötetben megfordulnak az arányok, s már a *Halál a síkban* első verséből megtudhatjuk, hogy „az idő sohasem teher / ha az érben munkál / s nem az éren kívül”. (Évgyűrűk) Az időt tehát csak látszólag méri a történelem, az intenzíven megélt élet, a hitelesnek érzett pillanatsor előbbre való kritérium. Az élmény egyszerűségének előtérbe he-

lyezése eleve magától értetődővé teszi az irracionalizmusnak a túlsúlyát. Ez viszont nincs ellentétben azzal, hogy a halk szavú költő a brechti harsányságra szokik rá, s beleélés helyett etikus gondolkodásra szeretné szoktatni olvasóját. Öngúny és epés kritikusság keveredik például az ilyen sorokban:

néhányan együtt ugatunk bundással
de fogsorunk villogása
csak tovább cserzi a falat
s a bőrt az arcokon

(Értekezlet)

A hatvanas évek konformizmusa e támadó és tagadó költőietlenségnek a célpontja; az eszközök elsősorban a réműletét humorként világgá kiáltó dadaizmusnak a kelléktárából valók, de az abszurd drámának az effektusai is fel-feltűnnek (Variációk ugyanarra). A költői helyzet most konfliktusossá vált, mert a korábbi hajlékonyságot dacosság űzte el, a társadalmi és a családi bensőség illúzióként foszlott szerte az önámítás nélküli megismerés idején. Ugyanakkor tovább tart a Vörös madárban bekövetkezett állapot, amikor szövetséges nélkül „Szemtől szemben a világgal...” áll a költő (Testhelyzet). Az ilyen vallomások azonban gyakran erőtlenek, nélkülözik a csak új szókapcsolatokban megvalósulható költői erőt. A teremtő indulatot ezért több helyen is ötletességgel igyekszik helyettesíteni Tóth Ferenc — groteszk poénna akarja elgondolkodtatni olvasóját. Az előbb érintett gondolatmenet a következő meghökkentő mondattal fejeződik be: „Mondd, / te sötétből élő létedre — fölakasztanád a napot?” A groteszk gondolat megfejtését az a körülmény adja, hogy költőnkél — e tekintében Szirmai Károlyt követve — viszonylag gyakran megjelenik fénynek és sötétségnek a metaforikus ellentéte. Tóth apollói nosztalgiákkal indult, s lelke mélyéből szélsőséges és erőszakos lázadása sem tudta kiirtani hajlandóságát. Ariónnak, a görög mitológiából ismert költőnek is ennek megfelelően értelmezi át sorsdöntő konfliktusát:

„Alig látszott már a part; közénk verődött a távolság szürke éke. Ám a tavasz tovább jött velünk: ott úszott mellettünk a halak szemében, s klorofilról zöldre vált fogai közül újonnan felpattant rügyeket öltött rám, mint egy csúfolódó kisgyerek — s mosolygott. Az evezőlapátokon ficáncoló szél napsugarakat döfött a halálba. Hajósaim azonban nem az életet, hanem Hádész sisakját látták a napban, s meglékeltek az örömmöt.”

(Arión hazatérése)

Tóth Ferenc költőisége számára a létezés panteista öröm, a mindenség-élmény pillanata, növényi spontaneitás és etikai felvilágosultság, ezért a

versbeli Ariónt félreértés kényszeríti hullámok közé. A költőnek ezekben az években természetesen nincs kedve Nap-himnuszt írni; a fény jelentőségét annak hiányaként érzékelteti. Fényhalál című verse az elsötétedés eredményeként bekövetkező világpusztulásnak a víziója. Hatásos és eredeti költői képeket találhatunk ugyanebben a versben, de a szorongó aggály mélyről fakadó szenvedélye különösen az utolsó két sorban hígul pátozzá: „A világ elsötétedik, s önnön gázaiban / belepusztul a gyümölcstelenségbe.” A biblikus látomás mégis hiteles, nem Füst Milán kozmoszának halvány lenyomata.

Tóth Ferenc harmadik verskötetében a szorongás víziójának megalkotásával is kísérletezik. E törekvésének nyomát Hang-ballada című verse őrzi, mely nem lehet teljesen független Nagy Lászlónak a Zöld Angyalától. Tóth versének azonban nem lesz egészen belső problémájává az óriástücsök, éppen ezért jelenléte mesterkéeltségnek tűnik, a költő nem a belső rémeit személyesíti meg benne. Túlságosan keveset mond az óriás bogárról ahhoz, hogy annak „nyugatra tekintésében” az európai igényű kultúra jelképére ismerhessünk. Erre legfeljebb a „tömött lábszárszörzet volt a katlanunk . . .” sor utal. A viszonylag hosszú költeményben azonban a költő ügye, többször, mint nem, független az egyáltalán nem kísérteties, inkább külső, dologi jellegű tücsökétől. Saját egyéni megváltást célzó tettét szeretné a hajdanvolt spontán bensőséggel egyenértékűnek tudni:

Van, ki életét átalussza,
légy te önmagad Prométheusza,
lopd át magadban az embert, hozd a szabadságot,
ahogy a Föld tücsökláb-melegén kivirágzott!
Fényévnnyire szállj; ott rettegés-gombahad tenyész
megriadt őzek patáin, félelem-érverés.

Tóth képzeletében az immanens humánium hozhat jobb jövőt az emberiségnek; ő úgy tud egy lenni a mindenséggel, hogy visszavonul, magába húzódik, nem rendelkezik a Juhász Ferenc-i hódító bátorsággal. Képtelen belefeledkezni a létezés örökös ünnepébe, nála nem elsősorban az önkiteljesedés, hanem a félelemnek a legyőzésén van a hangsúly: fényévnnyire túlünk is „félelem-érverés” uralkodik. A végtelen Tóth Ferenc világában is állandóan ostromolt cél, olyannyira, hogy még a versében is egy pillanatra hozzá kapcsolja a „fekete bogarat”. Az űrbe röppenő „szikra” azonban először földi feladatot teljesít, végleges megoldás tudniillik akkor lesz, ha „átégettük a zárkák homlokát / meg a bűnökét . . .”

A bűn fogalmát nem meddő moralizálás, hanem személyes sérelem hozza a versbe. E költő szenvedő, panaszkodó lény, s ezért valójában a sebeire keres gyógyírt a végtelenben:

Forogj, orsóm, forogj,
 a végtelenbe vésd be köreid,
 a létezés egyetlen jeleként
 csavard magadra
 kristályos
 kopogó
 magányom!
 Talán maradt,
 ki éppen erre jár majd,
 és lehetet-meleggel leoldja rólad
 a hideg takarót, fagyos fonalam ...
 — Számúztok?
 — Igen. Mert nevemet
 nem akartam harcra váltani.

Tóth Ferenc egyik fontos gondolata szerint csakis a patriarkális bensőség válthatja meg a világot; ő nem vállalja annak a szakadásnak a tudatosítását, amely Juhász Ferencnek A szarvassá vált fiú kiáltozása a titkok kapujából című versét a civilizáció etikai-emberi gondjainak kifejezőjévé tette. Tóth a kiegyenlítés, a folyamatosság verseit írja, s csak legfájdalmasabb pillanataiban futja el indulat.

A *Halál a síkban* című verseskötetnek egyik fontos tanulsága, hogy a szerelem sem alkalmas megoldás a vágyott világharmónia megteremtésére; pontosabban: amennyire olyan lehetőség is nyílik erre, az út nem vezethet át az idill felhőtlen kettősén. Éppen ezért úgy érezhetjük, hogy az Élet-látás valamint a Halál-látás című versek költőibbek, maibak, képanyagukban gazdagabbak az előző kötet rímekkel mérsékelt-hűtött teljesítményeinél. A groteszk nyugtalanlás, az áhítatos összpontosításra való képtelenség bevallása új bennük. Ilyet ugyanis korábban nem mondott a „kedvesnek”: „Szemed késeket dobáló éjszaka / elvérzik a ráeső tekintet.” Ebben a könyvben olyan prózaversre is bukkanhatunk már, melyet legcélzerűbb egyszerűen szövegnek minősíteni, lévén, hogy az asszociációk klasszicista fegyelmezésének itt legtöbbször nyoma vész. A figyelem elkalandozik, bevallottam eltávolodik tárgyától. Nem egészen automatikus írás ez, Tóth sohasem tud teljesen megszabadulni az értelem kontrolljától. Irracionalizmusa akart, s éppen ezért értelmileg követhető. Humorba hajló erőszakosságai a rémeit igyekeznek megszelídíteni; ezért mondja, hogy „jó lenne megfogódní halál / a hajadba kapaszkodni” (Halálkérőben).

A Halál a síkban az abszurdal való ismerkedés, egy újabb fajta nyitottság vállalásának módozatait mutatja. Ennek egyik esztétikai következménye a játékos kedv felszabadulása, a komolykodásnak mókás indulattal helyettesítése. A csapongás bátorsága természetesen nagyobb

lehetőségeket nyújt a költői ének, aki korábban leginkább formáságokba igyekezett préselni magát. Az időhöz rögzítettség kínján önmaga átvetésével is könnyíthet már. Így például a fával emberiségi gondokat éltethet meg (Fa), a bútordarab megszólaltatásával viszont saját nyomorúságát is karikírozhatja (Szekrény).

Eredeti hajlama szerint Tóth Ferenc legkomolyabb költőink egyike, a humorhoz nem az alkata, hanem a felismerés vezette el. Azt az erényét, amit a harmadik verskötetében mutat fel, a negyedikben is megtartja, sőt továbbfejleszti. A negyedik versgyűjtemény a korábbi élmények és formák szintézisére törekszik, miközben a népköltészeti ihletésre hagyatkozás által fontos új elemeket is magába olvaszt. A *Csontomiglan-csontodiglan* világa ismét a harmóniához áll közelebb, az érzelmes szenvedély ismét érvényt szerez magának, s újra felcsendül az ének. Mindez azonban ritkábban fordul elő ironia és játékosság nélkül. Ég és föld örökös szembenállásának görcsét most eredményesebben oldja a meditáció. A szemlélődő magatartás nemritkán olyan mértékben kerekedik felül, hogy prózává hígul a szöveg, amelyben az ironia ad sajátos többletet. Az elmúlt években Tóth többször is az indulására emlékeztető moralizáláshoz kanyarodott vissza. Ebből a költői alapállásból olyan patetikussága ellenére is hiteles darab születhetik, mint a kötetnyitó *Önvédelem*, ahol önféltésen keresztül hitelesítődik az emberiség sorsa miatti aggály. A *Csontomiglan-csontodiglan* a költői külön-lét megszüntetési kísérleteinek első, igazán hatásos eredménye. Itt érkezik el Tóth Ferenc a másokban élés illúziótlan, giccset nélkülöző bensőségéhez. Ezért meggyőzően hangzanak részéről a következő, egyébként nem túlságosan új gondolatok:

„Nekem a vers az a közvetítő szerepet játszó közeg költő és olvasó között, amely révén az olvasó nemcsak a saját élményeit ismeri fel a versben, hanem számára ismeretlen élményeket is magáévá tud tenni, s ily módon elindulhat azon a csöppet sem könnyű úton, hogy átélje mások örömeit és szenvedéseit, mégpedig úgy, mintha azok a sajátjai volnának, egyszóval elindulhat a gyarapodás, az emberi kiteljesedés útján. Ha ez a képesség, a másokkal való azonosulás képessége megvolna az emberekben, nem volnának kínzó-eszközök, haláltáborok, háborúk.”

A költő felismeri és vállalja lényét: a jóságra való hajlandóságot. Kifejezésének természetesen csak ott van ereje, ahol a közösségi igény egyéni belső szükségleteként izzik fel, túl a moralizáláson és az elmélkedésen. Ennek saját maga is tudatában volt, ezért szkeptikusan szemléli az új hiteket:

Hátralevő napjaink legutolsója távlatában
 lehetne-e naponta új rőzserakást összehordani
 magunkból, ha lila parázslásodról pl. egy új
 Prométheusz akár csak egyszér is leválaszthatna?

(Van Gogh napraforgói)

Van Gogh ihletése már korábban feltűnt nála, s e kötetében is nem egy helyen mutatható ki a belső égő nyugtalanság érzelmi szimbólumaként.

Tudja, hogy a közösségi felelősség és a költészet ma már nehezen fér össze: az ember csak ritkán tud felizzani a frázisokon túli akarásig. Ezért inkább a lírai vallomáshoz, a nosztalgiához folyamodik. Ennek hullámhosszán ökológiai tapasztalatot versel meg — például az Agóniában. A versszöveget a csevegésig lazítja, s olykor a közhelyes bölcsesség szintjéig ereszkedik: „minden csak akkor érezheti igazán, hogy él, ha / észreveszik, tudomást vesznek róla és szeretik.” Értelmiségi hivatást teljesít, amikor az esztétikum viszonylagos önzéséről lemondva, a közösség nevében, de a saját emlékeire támaszkodva a városiasodás gépiessége ellen emeli fel a szavát. A világbeli történéseket, látszat-újdonosságokat most is hasonló cinizmussal veti meg, mint előző kötetében, ám éppen ebből lesz egyfajta nyegleség hangnemének időnkénti teher-tétele: „En maradéktalanul hiszek tebenned, s ebből a hitből nem csinálok színházat, / nem bocsátom vitára, mise tárgyává sem teszem...” (Levél válasz nélkül). Az ilyen humor mesterkélte, erőltetett.

Annak ellenére, hogy versei nagyobb magabiztosságot tükröznek, a szerelemnek ugyanazt a funkciót tulajdonítja, mint korábban. A Déva várának hangvétele és rímképlete Pilinszkyt is eszünkbe juttathatja, mégis Tóth Ferenc élménykörének kiérlelt formája. Képeinek méretei, gondolatainak elmélyültsége és nyelvének keresetlensége ritka költői telitalálat pillanata. Civilizációs helyzet és egyéni sors fonódik össze benne, s amit máshol hosszú monológok ostromolnak felemás eredménnyel, az itt szinte búvópatakként, spontánul szökell felszínre, hogy az egyetemes emberi nyomorúságnak is hangot adjon egyben. E költeménynek a bezártság, béklyózottság az alapmotívuma, mely az emberi vágy és realitás kettősségének feszültségétől terhes. Ennek feloldására, a magány Déva várának lerombolására egyedül a szeretet képes. A vers azért is mélyről fakadó vallomás, mert elárulja, hogy Tóth Ferenc számára haláláig a magány volt az igazán egzisztenciális, csupán helyel-közzel megoldható, átmenetileg visszazorítható, befedhető élmény.

Holdat himbál, harangot kongat
 az éj, de hogy érek túl a falon?
 Hogyan hallhatom harangodat,
 honnan e rács, s honnan az igazalom,

hogy bár csöndre ítélték, magányra,
 mégis bejár hozzám a szeretet:
 Nap mint nap megnyílik Déva vára,
 hogy szomjamat oltsd, s én a tiédet...?

E költemény egyik csúcspontját jelzi ennek a költészetnek: egyetemessége juttatja magával ragadó távlatához. Igaz, a „kór és félelem” motívumát is ismerhetjük más más költészetből, ez azonban keveset ronthat az egybeélés hitelességén, a „hullára hullát” dobáló történelemben objektív időhöz kötött, vergődő ember víziójának erején. Tóth, aki a mindennapi életben „értelmiségi alkotómunkát” hirdetett, sem költészetének egészében, s még kevésbé e versében, nem tudott feloldódni a hangyaszorgalmú okos haladás kimért ritmusában. Erre vonatkozóan milyen sokat mond ez a két sora: „Épülő időnek, leomlónak / áldozzák megtartó életet.” Az ő lelkületében megfordulnak az arányok: amit a társadalmi közmegegyezés mint időtlent épít, az számára mulandó; és fordítva: amit magában időtlennek, „megtartónak” gondol, azt kell feláldoznia a mulandó látszatok kedvéért. A léte zárttság titka végső soron transzcendens — ez a fenti idézetből kiszűrhető gondolat, s nemkülönben a kiszolgáltatottságnak leplezetlen teljessége közelíti Tóth versének szorongását Pilinszkyééhez.

A *Csontomiglan-csontodiglan* verseinek jelentős hányada népköltészeti hatást mutat, mintha az emberiség mélyrétegeiből fakadt forrás a költő magányára egy-egy pillanatra frissítőleg hatott volna. Előfordulnak nála a ritmus és a szóképek kedvéért írt ráolvasások, könyörgések, de akadnak stilizált népmesék és balladák is. Elszánt kísérletek ezek a rejtőzködésre, az élmény elidegenítésére, s itt válik először a játékoság öncélúvá, a nyelvi illetve a műfaji lehetőségekre való hagyatkozás itt rugaszkodik legmesszebbre a személyes sorstól: a vallomásokat tevő egy-egy pillanatra objektívnak, fölényes nyelvművésznek hiheti magát. Szélsőségig ritkán merészkedik; történetei, ha olykor titokzatosak is, többnyire tréfás tanulságba vagy groteszk csattanóba torkolló végkifejlet felé kanyarodnak. A Thuringiai Erzsébet megkísértése című ballada annak az ügyefogyott papnak a története, aki megkísértett híven követ el halálos bűnt. Az ördöggérő még szatirikusabb: az ördög magával viszi a király lányát. A népies forma néhányszor a már sokszor feldolgozott erotikának a köntöse. E tekintetben a Kiáltozás napnyugta előtt tekinthető kiváló teljesítménynek, noha a szürrealisztikusabb Kigyóvőlegény is figyelemreméltó.

A szürrealis nem mindenütt a rejtőzködésnek az eszköze Tóth Ferenc halála évében megjelent kötetében. Nála ugyanis nem valóságfelettségről vagy valóságatlanságról van szó; az egymástól távol eső életterületeket tudatosan, a hatás kedvéért montázsolja egymás mellé. Nem meghökenteni, különválasztani akar, mint előző kötetében, hanem egységet

szuggerál a különműségben. Ez a nyitja például az *Anyám és a nyír* című költeményének, melyben az anya a fával, a gyerekek pedig a gesztenyével azonosodnak. Az emberi és a növényi létet így egyenlíti ki:

Rajta mély repedések,
mindegyik egy-egy év lábnyoma,
hol majd lehet a télnek
fészket raknia, havaznia . . .

Rácson át nézem anyámat,
hamvas, téllal daloló szemét,
ahogy benne nyargalásznak
gyermekeim, a gesztenyék.

Nem megszemélyesítéssel áll itt szemben az olvasó, mint ahogy az *Apám és a föld* című vers második szakaszában sem. Egyszerűen kép és vízió mosódik össze egymással, hasonlóképpen, ahogyan egyes filmjelenetekben figyelhető meg. Az *Anyám és a nyír* című költeményben a természeti leírás, az őszi fák képe elsődleges. A gesztenyéknek a gyerekekkel való azonosítása vezet be a fordulatot. A vers második három szakaszában (melyből kettőt idéztünk) szándékolt képzavar teszi sajtátságossá a hatást: az anya, és a gyerekek, a fák és a gesztenyék sajtátságait önkényesen keveri össze a költő, legbelső folyamatait így téve szemléletetővé. A személyrag látszólag indokolatlan megváltozása a fokozottabb közvetlenséget szolgálja.

Tóth Ferenc költészete nem maradt torzóban; számos jó és néhány kiváló verssel gazdagítja irodalmunkat.

TÓTH FERENC

1940. július 25-én született Topolyán. 1980. október 9-én Bács mellett autószerencsétlenségben életét vesztette. Az általános iskolát szülővárosában, a gimnáziumot pedig Szabadkán végezte. Tanulmányait az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén folytatta, ahol 1964-ben tanári oklevelet szerzett. 1965 és 1970 között a topolyai gimnázium magyartanára volt. 1970 szeptemberétől haláláig a Hungarológiai Intézetben dolgozott. Az Intézet folklór projektumában a jugoszláviai magyar folklór még fellelhető értékeinek begyűjtésén dolgozott. 1971 szeptemberétől 1972 nyaráig posztgraduális tanulmányokat folytatott a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklóre Tanszékén, ahol 1975 novemberében megvédte *Kálmány Lajos nyomában* c. disszertációját. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Tanácsa

1976-ban nosztrifikálta doktori oklevelét, és magiszterré nevezte ki. A hetvenes években számos bácskai, bánati és szerémségi helységben gyűjtést végzett és vezetett. Több alkalommal megszervezte az Intézet folklórszemináriumát, és módszertani előadásokat tartott. 1977-ben bekapcsolódott a Szerb Tudományos Akadémia *Balkáni néphagyományok* elnevezésű projektumának munkálataiba. A hosszú távlatú tervmunka első fázisában a *Magyar találós kérdések* c. kétnyelvű gyűjtemény összeállítását és szerkesztését végezte. A kézirat kiadásra vár.

A néprajzi kutatásokon kívül költői és drámaírói tevékenysége is számottevő. 1961 és 1980 között négy verseskötete jelent meg. Az Áramkorlátozás és a Jób c. drámák az *Új Symposion*, illetve a Forum Könyvkiadó díjazott pályaművei. A Jób c. verses dráma ősbemutatója 1972 decemberében volt Szabadkán. 1973 áprilisában a Sterija-játékokon is bemutatták. Ez alkalomból szerbhorvát fordításban is megjelent. Ebben az évben a drámát a szabadkai színtársulat Szegeden is bemutatta, a budapesti Kossuth rádió pedig mint rádiódrámát közvetítette.

Tanulmányai, cikkei és szépirodalmi munkái jugoszláviai és magyarországi folyóiratokban és lapokban jelentek meg. Tagja volt a Vajdasági Írók Egyesületének. 1970/71-ben az *Új Symposion* c. folyóirat szerkesztő bizottságának volt tagja, 1975 óta pedig a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeinek (később Hungarológiai Közlemények) szerkesztésében vett részt.

Kézirathagyatékában egy balladagyűjtemény és több tanulmány vár kiadásra.

MŰVEI: *Ősztől tavaszig*. Novi Sad 1961. 60 p. ; *Vörös madár*. Novi Sad 1966. 79. p. ; *Halál a síkban*. Újvidék 1970. 63 p. ; *Kálmány Lajos nyomában*. Az észak-bánati népballadák élete. A balladákat gyűjtötte Katona Imre és Tóth Ferenc. Újvidék 1975. 301 p. ; *Csontomiglan-csontodiglan*. Újvidék 1980. 78. p.

GYŪJTEMÉNYES MUNKÁK: *Szinművek*. Újvidék 1971. 234 p. [Jób c. verses dráma: 47—105. p.] ; *Gyökér és szárny*. Jugoszláviai magyar költők. Összeállította Bori Imre, Szeli István és Tomán László. Újvidék 1976. 330 p. [versei: 261—268. p.] ; *Versek éve 1975*. Jugoszláviai magyar költők műhelye. Újvidék 1975. 133. p. [versei: 69—71. p.] ; *Versek éve 1976*. Jugoszláviai magyar költők műhelye. Újvidék 1976. 84. p. [versei: 53—55. p.] ; *Messzike*. Jugoszláviai magyar költők gyermekversei. Versek éve 1978. Újvidék 1979. 112. p. [versei: 65—66. p.]

NÉPRAJZI TANULMÁNYAI: A nap, a hold és a csillagok népdalainkban. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 1972. 11—12. sz. 85—117. p. Rezime: Sunce, mesec i zvezde u mađarskoj narodnoj poeziji. ; A halálra táncoltatott lány ballada továbbélése Észak-Bánátban. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 1973. 15. sz. 43—57. p. Rezime: Devojka primorana da igra do smrti

— balada koja se i danas peva u Severnom Banatu. ; A folklór addig él, amíg változik. A változat, az egyéni alkotás és a műfaj viszonyáról. Magyar Szó, 1974. nov. 23. 323. sz. 11—13. p. ; Vígballadák és románcok Észak-Bánátban. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 1974. 19—20. sz. 189—227. p. Summary: Merry ballads and romances in North Banat. ; A néphit és a népszokások rendszere Ürményházán a szerelemtől a keresztelőig. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 1975. 23—24. sz. 119—145. p. Resumé: ; Újabb adatok Petőfi Alkujának folklorizációjához. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 1975. 23—24. sz. 41—49. p. Rézime: Prilog proučavanju folklorizacije Petefijeve pesme Alku. ; A házasság királyfi ballada egy újonnan gyűjtött variánsa. Hungarológiai Közlemények, 1976. 28. sz. 49—58. p. Rézime: Jedna nedavno sakupljena varijanta balade „Kraljević ženik”. ; Kálmány Lajos nyomában. In: A Nemzetközi Néprajzi Nemzetiség Kutató Konferencia anyaga. Békéscsaba 1976. ; Tűzgyújtás és rítus. Egy népszokás Észak-Bánátban. Magyar Szó, 1978. máj. 6. 13. p. ; Farsangi népszokásaink az újabb közép-bánáti gyűjtések fényében. Hungarológiai Közlemények, 1978. 35. sz. 135—140. p. Rézime: Pokladni običaji u svetlu novijeg sakupljačkog rada u Srednjem Banatu. Resumé: Les coutumes de veille de carême après les recherches en Banat Moyen. ; Die Wintervolksitten in Northbanat. Makedonski folklor, [Skoplje], 1975. br. 15—16. 111—115. p.

P. L.

KRITIKAI SZEMLE

A „HIDEGHULLÁM” KÖLTÉSZETE

Gulyás József fordításban megjelent kötetéről

VUJICA REŠIN TUCIĆ

Amikor néhány héttel ezelőtt a Bosch+Bosch avantgarde kísérleti csoport kezdeményezőként megalapítóját, Slavko Matkovićot kerestem a szabadkai antikváriumban és közben Brate Pavlović *Sjećanja* (Emlékezések) című első könyve akadt a kezembe — akinek posztumusz megjelent *Devojčica postupaka* (Tettek leánykája) c. kötete a költészet eszközeivel lényegíti át a JKISZ morálját és eszményeit —, a felbecsülésre váró régi könyvek közt felfedeztem Gulyás József nem éppen találó címmel (*Sve bliže moru* — Egyre közelebb a tengerhez) kiadott verseinek szerbhorvát fordítását. Megjelent a szabadkai Osvit Kiadó gondozásában 1980-ban, Marija Cindori fordításában.

Bár felbecsülésre még nem került sor, a könyvet mindenáron meg akartam vásárolni, aminek az lett az eredménye, hogy nekem ajándékozták. Őszintén bevallom, ilyesmi először fordult elő velem.

A könyvhöz annál is inkább ragaszkodtam, hisz valahányszor Gulyás József ritkán fordított verseit az újvidéki *Polja* hasábjain olvastam, mindig felvetődött bennem a kérdés: hogyan volt lehetséges a 70-es években, a hagyományos költészet eszköztárának az egyértelmű visszaszorulása idején, a verbális, vokális, vizuális forradalom éveiben, amikor a legföldhözragadtabb provinciális firkász is divatos vizuális verssekkel cserélte fel a verbális közlést, tehát hogyan volt lehetséges hagyományos, átható erejű megnyilatkozásokat közzétenni a valóságról és ilyen nyugodtan, szinte fölényesen — *verselni*?

Az avantgarde országszerte az antiköltészet, az ellenszínház, és -filmezés stb. hullámát zúdította a hagyományos művészetre, és új érzékenységet, új társadalmi tudatot fémmelzett. Ugyanakkor Gulyás József — meglehet, pusztán véletlenségből — ebben az időszakban egyaránt szolgálta a hagyományt és az avantgarde-ot.

Gulyást lényeges megkülönböztető jegyek választották el a hagyománytól és az avantgarde-tól: leplezetlenül elutasította, hogy csatlakozzon bármiféle törekvéshez.

Amíg az új idők, az új művészetek úttörői a nemzeti és a polgári kultúra és művészet helyi szokásaival, szenzibilitásával, beidegződéseivel és előítéleteivel folytatott bizonytalan kísérletezésekben elvéreztek, Gulyás kíméletlenül és tudatosan kirekesztett szava már a rezignált, de még mindig epizód szerepet játszó poszt-poszt avantgarde szkeptikus tapasztalatainak tudatában hangzott el.

A tradicionalizmus intézményesített formái a hetvenes évek legszél-sőségeiből elgondolásait morzsolják fel. „Matuzsálemünk”, a Matica srpska *Letopis* című folyóirata zakójánál fogva cibálja maga után a legmegvetettebb „avantgarde-ot”, a lázongásról lemondók pedig türelmetlen sorokban várakoznak a kiadóják előtt, hogy megfizessék egy nemrég letűnt romantikus időszak súlyos anyagi következményeit, amikor is az új esztétikai és szellemi tudat vállalásával kerültek egyesek a köztudat elé, miután megjárták a munkaközvetítőt.

Tulajdonképpen miért is jelentős a szabadkai antikváriumnak ez a vékonyka verseskötete? Mert sohasem volt győztes.

Az OHO csoport országos körútja idején — amíg azt figyeltem, hogy hogyan emelkedik ki Leonid Šejka háromdimenziós ökle Bora Cosić ROK-jából, és az új korszak lázadóit hogyan emelik fel kezüket városainkban országszerte és hangoztatják az elkerülhetetlenül bekövetkező lehetetlent:

— *Ott!* — és némi öncenzúrát gyakorolva jegyeztem fel: az *álmok valóra váltak, de vajon joggal-e?*

Ez az *Ott!* a társadalom peremvidéke és az addigi művészet felől nyomult előre a kézi sokszorosítású (ötven példányban megjelenő) folyóiratokban. Most erről a peremvidékről tanulmányokat írnak. A megkívánt *Ott!* lassan kellemetlen *Itt!*-re váltott át.

A hagyomány fészkei kénytelenek voltak felörlöni az avantgarde-izmus köveit. A hagyomány telhetetlen madara egyik lábáról a másikra állt, lassú, de hasznos átalakulás várt rá, az *avantgarde hagyományokkal* összhangban ékesítette magát az új gyakorlat tollaival.

Az új művészet egyetlen valódi navigátora sem került valamely irodalmi folyóirat vagy kiadóház révébe. Nem mintha nem akart volna. Az értelmesebbek a megjelenésben látták a jelszó értelmét:

*A tradíció és az avantgarde ellen!
Az öngazgatásért!*

Ami a gazdaságilag meghatározott művészet kirekesztésével azonos. Az öngazgatási társadalomnak nem lehet oka semmiféle adminisztratív találmány intézményesített megnyilvánulásainak a fenntartására.

A polgári társadalom, aminek a kulturális intézményeit örököltük, színházakat és mozikat épített abban a hitben, hogy így ellenőrizheti a kollektív tudatot; vajon ez azt jelentené, hogy a szocializmusnak is ezen a kitaposott úton kell haladnia? Miért téveszteni szem elől a

szocializmus tulajdon történelmi feladatát: az intézményesített művészet felszámolását és az adott tér minden ember számára való rendelkezésre bocsátását? Ha az öngazgatású szocializmus időről időre szabad nyomdákat, szabad színházakat, szabad tévétudiókat, szabad zenei és multimediális központokat állít fel és olyan lehetőséget nyújt az emberek számára, mint még egyetlen társadalmi forma sem: az emberi szó és szabadság valamennyi választási lehetőségét, a kreativitás elidegenedéstől mentes, szeretettől és bizalommal áthatott térségét, akkor megszűnnek a jelenlegi értékrendszerek, összeomlik a művészet durva gazdasági koncepciója, megszűnnek a szerkesztőségek, a cenzúra, a kiadói tanácsok, és a piac pusztulásával együtt tűnik el az ember emberek közötti mesterséges magáramaradottsága.

A kérdésünk sarkkővét képező emberi szó megleli majd ezt az új logikai rendet, ezt az új erkölcsiséget, életmódot, amely után valahány balszerencsés avantgarde törekvés kutatott.

A jövő megbabonázva hőköl vissza az élettől — *most*, a jövőtől — *most*.

Gulyás József Szabadkán élő jugoszláviai magyar költő az emberi viszonyokat jellemző magáramaradottság élethelyzetét formálta költészeté.

Könyve *Egyre közelebb a tengerhez* helyett *A tenger küszöbén* címmel kellett volna, hogy megjelenjen, mint ahogyan ezt a címet viseli az egyik verseskönyve is, hisz Gulyás is Daviđóhoz hasonlóan mondja ki a megtisztulást jelentő szavakat:

Soha tenger!

Meglehet, hogy Taras Kermauner tévhitben él, amikor Tomaž Šalamunt, a világló nyelvezetű költőt csodálja, egy szavakat végtelenbe sorjázó, önmagával társalgó nyelvet. Šalamun az emberi szabadságot könnyedén felváltotta a nyelvi szabadsággal, a nyelv szabadságával. Míg a nyelv dalol, az ember sír. Ezért hangsúlyozom Gulyás József költészetével kapcsolatosan a rilkei jelzést.

Gulyás lénye mentes a tengertől, annak küszöbén állva utasítja vissza, hogy közeledjen és egybefolyjon vele. Lénye újra várakozik, valamiféle előre meghatározatlan új dologra.

Tudatának hideg lámpái jelzik, hogy a tegner gigantikus rothadást akar, a társadalom nincs olyan állapotban, hogy kimondhatná: *Vita nuova!* Ezért kimondja:

Rángatnak engem Uram,
számozott ajtók előtt,
unott arcok közt futok
valami reménytelen ügyben,
fárasztanak a lépcsők.

Majd a következőképp folytatja:

Egyszer itthagynom
a lépcsőket, folyosókat,
ahol elrongyolódtam
s kilépek az utcára,
nem lesz több érvem
a hivatalok ellen,
az utolsó érvem néma lesz,
nem szó, nem beszéd.

Nem szó, nem beszéd. Tehát a hallgatás. A hallgatás mint új beszéd, mint egy nyitott tér, hogy ha újra megszólal, hallani lehessen, miről álmodott.

Gál László 1974-ben szerbhorvára fordított *Új világ*-ának levett optimizmusa már nem volt elfogadható:

az új világ
így mondta ötven éve
egy idős elvtárs énnekem
az új világban mézet iszunk csak
sütkérezünk virágos réten
napsugárból szőtt szőnyegen

az új világban boldog ember
boldog emberek társa lesz
fürdőszoba és tele kamra
iskola könyv és béke lesz
munkásember az új világban
munkásemberek társa lesz

az új világ
mondom most én is
és a fiataloknak üzenem
az új világban mézet iszunk csak
sütkérezünk virágos réten
napsugárból szőtt szőnyegen

Ezt nem tette magáévá Gulyás József sem. Visszautasította, hogy a polgári családi fészek sokkaszobájából hallassa hangját.

Elhatározta, hogy a költészet „hideghullámának” a költője lesz és végérvényesen leszámol a korlátok közé szorított szabadság szükség-szerűségeivel.

Veszélyes időre,
 utcákra,
 hónaposzobákra rendezkedj be,
 tömör poggyászra
 hogy bármelyik pillanatban
 fölléphess
 egy induló járműre.

Gulyás az elsáncolás, bezárkózás és letelepedés mániával hadakozott. Kísértetemberként állandóan a polgári szerencse fénykörén kívül maradt

S találoztunk a dörgő reggeli
 fényben,
 sötéten, ijesztő elveszett szakállal,
 mint a rablók,
 pedig tudjuk, a rablók
 reggel megborotválkoznak,
 úgy lépnek ki
 ugyanabba a reggelbe,
 egyenes derékkal
 s elmennek,
 hogy tetézzék vétkeiket.

Ebben a pillanatban én is a reggelre gondolok, amely Szabadkához vagy bármelyik más városhoz kötődik, ahol Gulyás József fagyos tekintetű, éles metszésű költői énje rejlik:

A kis idő,
 mellyel most kalmárok gazdálkodnak,
 rőt urak,
 magzik és tömege száll
 jó szélben a magvak.

Itt most minden másoké
 s e minden egyre több.
 De nem szólnak,
 nem szólhatnak örökre ezek
 a dolgok, hálók.

A piacgazdálkodás és az árutermelő művészet léleksáfároknak kedvező szélmalmának elszaporodott polgári eszményei azonosítatlan egzisztenciájú kísértetembereket hívtak életre, betegkönyvükben a *neurasthénia bélyegével* — ahogyan a költő írja.

A választási lehetőségek hiánya, az otthon zárt, önösen magyará-

zott eszménye, az ellentétektől feszülő világban növeli annak lehetőségét, hogy bármely pillanatban levegőbe repüljön és lassan, széttépvé hulljon vissza a földre, s legyen trágya a jövő nemzedékei számára.

Gulyás ebben a házban, önkényes megvilágítású otthonában — a vacsora-csendélet elrendezése közben — jegyezte fel, mondta ki mindazt, amit a kísérletezők gondoltak, miközben egy új beszéd, az ember új lehetőségeinek a kutatásain dolgoztak:

legyen, aminek lenni kell
a bezárt otthonokban,
ne gondolj rá,
csak menj körbe-körbe

legyen aminek lenni kell
az elsötétített otthonokban,
ne állj meg,
csak körözz az éjszaka hamvában,
mélyen a csillagok alatt, lépj, lépj tovább
elérhetetlen s bokáig érő
sötét ablakok sorai közt.

Az emberi világot elutasítani nem embertelen tulajdonság. Nem is emberi. Azoknál hangsúlyozott, akik látják és megértik, miközben változást, átalakulást várnak.

Ha nem bírod tovább,
mondd le e pokoli megbízatást.

— mondja Gulyás.

A régi és az új világ mindennapi viaskodása közömbösen hagyja, hisz már régóta nem ringatja magát a fokozatos változás illúziójába. Hirtelen változásokra váró élethelyzetek, feljegyzések kísérik:

Mi vár arra az emberre,
ki senki, fáradt,
a verseket hagyja elúszni,
tétlen és fáradt
s nagyon messziről érkezik
a fáradtsága.

A hetvenes évek avantgarde csatározásainak tüzeiben ez az ember:

Majd holnap behúzódik
valamelyik városba,
talán meg tud még fogni

néhány verset is
 (habár nem látni semmi értelmét)
 egy-két verset,
 ringy-rongy verset.

A nagybetűs szocializmus kivilágtott, önös polgári családi fészkei mellett elhaladva nem remélhet mást, mint hogy *nyílás legyem az ablakokon, ahol meghalni lehet.*

De lapozzuk csak fel Bori Imrének *A jugoszláviai magyar irodalom* című, 1976-ban szerbhorváttra fordított könyvét, hogy mit is ír Gulyásról: Jó adag akadémiákkal mondja róla: „Gulyás József (1937) költői útja sem egyenletes, habár legtehetségesebb költőink között tartjuk számon.”

Ezt a mondatot is az önös polgári irodalomtudatnak az *igazi* úteszményétől, a *mi* tudatának dogmatizmusától áthatott belvilágából intézték Gulyáshoz, s ezenkívül egy hihetetlen állítás is tetézi az egészet, miszerint Gulyás a „*nagy lélegzetű részletek költője*” (!?). Honnan a jég-hideg gulyási szemlélet, hogy a régi társadalom nem fejlődhet át evolúció útján az újba? Mondjon talán erről többet alábbi verse:

S mikor divatba jött a félelem,
 amikor gombamód elszaporodtak
 a kis remegő, szenzibilis költők
 meg a kétszer kisebb
 és szenzibilisebb költemények,
 a papír gyarló szántóvetői,
 akkor csak néztem és ámultam,
 hogy a rendes ember
 levegő és kenyér nélkül maradhat.
 Generációnk emlékezik
 (van mire: az elúszott világra)...

Továbbá:

Többé nem áztatom magam
 velük s evvel a világgal.
 (...)

Kitárt nyugati ajtó,
 e kiegyenlítődő levegőben, látom,
 ebben a házban nincs hited.

A városokban elfojtott lappangás, a lemondó lázadók világa Gulyás költészete számára ismeretes.

Hallom a sötét forgolódást,
lyukakban lisztes nyoszolyák, székek,
mint az egérfészkek,
hallom, hülnek ki a forró boros gyümölcsök,

az alvó csontjai,
éj, sötét és kemény,
kemény mint a vas,
sötét mint a szén,
benne falak lidérces fehér lobogása.

S íme ez a fordított sebesség,
a csend fényes levelei,
a kis fehér házak,
melyek
fogsorként égnek az éj állkapcsában,
meg nem gyógyítanak.

Ennyit tudunk meg költőnkéről ebből a fordításkötetéből. Összesen öt könyve jelent meg. Azzal egyidőben, amikor még az *Új Symposium* lapjai kísérletezésektől forrósodtak át, amikor még Domonkos és Tolnai MAO—POE című verbális, vokális és vizuális poémája ütött friss rést bíráló szellemével a tekintélyes múltú *Híd* lapjain, forróak voltak a magnószalagok Ladik Katalin ős-eredeti emberi hanggal végzett kísérleteitől, Szombathy Bálint a tévé előtt ült, és a társadalmi interakciók új logikájával vitte papírra a futball-labda által bejárt utat, Borben Vladović szegény sorsú családja pedig azt figyelte, hogyan olvad a jégkocka az újonnan vásárolt hűtőszekrényben, nem beszélve Srećko Lorgjer sárga Krisztusának a nyelvi kétkedéseiről.

Az izzólámpa kiégett, mondta ki Zvonko Maković a háziasszonyok traumatikus gondját, Goran Babić pedig biztosította magát a Croatiánál.

Az avantgarde művészi törekvések szinte minden kezdeményezése mögött — s ezt most már tudjuk — hallgatólagosan ott volt a tárgyi világ alanya is, amit manapság „hideghullámnak” hívunk.

Jöjjön hát egy új világ, egy új korszak, hozzá akár ez a „hideghullám”.

GARAI László fordítása

KIVÜLLÉT

Szűgyi Zoltán: *Eg és föld*. Forum, Újvidék, 1980

A társadalmi lét mesterkélttségével szemben a természet leginkább menedéket szokott nyújtani a költőnek. Egyes korszakokban azonban valóságos kultusza fejlődött ki a társas élet ellentmondásai előli menekülésnek: a rokokó és a szentimentalizmus idillélménye ma már gicces túlzásnak tűnik olykor, hiszen mi tudjuk: az alakulások konfliktusai végtelenek, s csak az a kérdés, mit és milyen mértékben befolyásolnak a civilizáció elfajzott érdekei. A természet egyes jelenségeinek az ember érzelmi túláradása kölcsönözte a felemelb-oltalmazó szelídség látzatát. Ma objektíve szűkült az ember természetes élettere, ezért a menekülési kísérletekhez, a mesterséges mámorok társítanak bensőséget. A feloldódást, az elmerülést pedig a világtalan merengés helyettesíti: a költő a mindenségben, nem pedig az ember által részben már megnyomorított természetben keresi az egyensúlyteremtés lehetőségét.

Az elmondottakat szem előtt tartva különlegességnek kell tartanunk Szűgyi Zoltánnak sajátos, a természet kiemelt pillanataihoz ragaszkodó, kizárólagosságában túláradó pesszimizmusát. Annyi virággal, fűvel, mádarral, anyókéval és apókával csupán a védtelenségében vergődő kamaszkor naplóba írt vallomásaiban találkozhatunk, mint amennyi a fiatal költő verseskönyvében van. Ha pusztán a verscímekre ügyel-nénk, akkor is szembeötlő a fiatal költő sétatulvisza, amely nyilván nem teljesen független attól a valóságtapasztalattól, mely Rousseau-t *Egy magányos sétáló álmodozásai* című művének írására indította. De amennyiben az nem lenne elégséges adalék az idillszomj dokumentálásához, akkor az *Add nekem pásztor a furulyád* című ciklusnak olyan „rokokós” darabjaira is hivatkozhatunk, mint amilyen a *Vándoréneke pásztorfurulyára*, *Pihen a furulya* és a *Pásztorok furulyadala*. Szűgyi magatartásából sajnos több helyen is hiányzik a lírai átértékelés mozzanata. Nála az egyszerűség, a keresetlenség banalitás és közhelyszerűség is tud lenni — például így: „Oly rend van itt, / csak sétálni lehet szótlan, / megsemmisülni minden lépés után, / újra és újra.” A természet ősi rendjéről van itt szó, — de vajon tudna-e a fiatal költő néhány négyzetméternyi olyan felületet találni, mely a szűzi érintetlenség értelmében tenné jogossá a „rend” kifejezés használatát? A megsemmisülés, természetbe halás vágya közhelyszerűnek tűnik, amennyiben a közvetlen vallomás hangján szólal meg. Ezek az élmények zárt formába kívánkoznának, s ilyen módon már számtalanszor megverselték őket. A következő két versszak természetképei frissebbek és érzékletesebbek: a „durva szél” megszemélyesítése („erre pihenteti szárnyait”), valamint az olyan sorok, mint a „büszke még a harmat, / amott csiga ágaskodik” ugyancsak elfogadhatók.

A fiatal költő fáradtsága a szövegeket is leginkább fáradtakká teszi. A *Más séták*ban alig van nyoma a költőiségnek, egyszerű leírását kapjuk annak a látványnak, amely a magános sétáló előtt feltárulkozik. Sátoros cigányokkal találkozók, ám a kép nem mutat túl önmagán: önmagával egyenlődik ki. (Különben nyelvtanilag vitatható az itt szereplő, következő mondat: „adtunk már ismét egy gyereket a világnak”.) Szűgyinél az érzelmes világuidegenség szül misztikus, édeskés bensőséget. Ugyancsak séta közben (még hozzá „az Idegenben”) virágot pillant meg, és megszólítja: bizalmas, mások számára megközelíthetetlen kapcsolatot alakít ki vele. Van valami kedves együgyűség az ilyen sorokban: „gondosan megkapált virágoskertemben, / kezemben néhány szél-letépte, / élősomorú / virágot emeltem. // Tulipán, mondtam. / Tulipán. / És másnap újból, / másnap újból sétálni mentem.” (*A nagy téren egyszer megpihenni*) Az itt a probléma, hogy Voltaire *Candide*-ja megszenvedett élettapasztalat terhe alatt érkezik el a kertművelés nyárspolgári bölcsességéhez: nem szenvedő féltékenységből.

A nyugalom, valamint a meghittség iránti vágy járja át Szűgyi Zoltán költői érdeklődését. Szereti megfigyelni az élet apró örömeit, a mélységeket és magasságokat elkerülni, a legegyszerűbb dolgokon is képes elcsodálkozni. Életképei különösnek tűnt helyzetekről készített pillanatfelvételek; olyan figyelések és önmegfigyelések, melyekben csattanó nyújt poénszerű többletet. Az *Ott ül apó* című versben a szenilitás problémátlansága hozza a befejezés váratlan, humoros fordulatát. A *Nemrég alig tudtam még* rácsodálkozások sorozata, aprólékos szemlélődés, többek között ilyen közhelyes formában: „már-már esni kezd, / szobámban álmos a meleg.” A váratlansági effektus azonban az utolsó, ötletszerűen hatásvadászó sorban csúcsoodik ki: „a vers olyan, mint az üveg.”

Szűgyi Zoltán körül titokkal van tele az élet, s ő áhítattal tárja ki érzékenységet a jelenségek hatásának. Ő is a szegény kisgyermek panaszeit írja, s legszívesebben madárrá válva kibújna a bőréből, elkerülné az étellel való szembenézés gyötrelmeit. Olyankor ír hitelesebb verseket, amikor átszellemültsége nemzedéki kérdések felé irányítja tollát, s ha egy-egy pillanatra saját maga is elhiszi, hogy egy gyökeresen új magatartás profétája.

VAJDA Gábor

SZÍNHÁZ

BEMUTATÓK

A VIHAR

Shakespeare varázslója (ő maga! — tartják az életmű értelmezői) végül *eltöri pálcáját*, Szabó István rendező varázslója (ő maga?) — *nem töri el pálcáját*.

Ez a leglényegesebb eltérés Shakespeare színműve és *A vihar* szabadkai előadása között. Logikus tehát, hogy Szabó rendezését elsősorban ebből a zárópillanatbeli eltérésből kiindulva kell elemezni. Miért módosul a befejezés, mit jelent ez, hogyan építkezik, milyen jelzései vannak a rendezésnek, míg az előadás eljut a módosított zárógesztusig?

A színészek, beöltöztetlenül, már az előcsarnokban fogadnak bennünket, majd felvezetnek a színpadra szerkesztett nézőtérre. Miközben lassan elsötétítenek, léckerítéssel zárják le a színpadnyílást. A hangszóró-zene felerősödik, néhány reflektor végigpásztáz a széksorokat betakaró szürkés műanyag lepelel: a színpad — rajta a néző és a színészek — hajó; a hullámváz illúzióját keltő nézőtér — a kerítés résein át látjuk — tenger. A fokozódó hangzavar jelzi: hajónk viharba jutott. Közben, ha nem tévedek, arra kellene gondolni, az előjáték ezt kívánja sugallni, hogy nemcsak *közönség* vagyunk, hanem *közösség* is.

Miközben a színpadfedélzeten levő helyüinkre kalauzolnak bennünket (előzőleg elkérték és megnézték a jegyeket), még csak egymástól független nézők voltunk, akiket valamilyen közös élménynek kellene sorsközösséggé kovácsolnia. Csakhogy a színházban támasztott vihar — ebbe jutott a „hajónk” — műszakilag annyira ügyetlen, hogy aki nem ismeri Shakespeare *A vihar* című színműve első felvonásának első jelenetét, nem valószínű, hogy tudja, mit kellett volna átélnie. Annál is inkább, mert az elhangzó mondatfoszlányok, felkiáltások teljesen érthetetlenek. Talán a rendezés csupán jelezni akarta a vihart, nem volt célja az illúzió teljesebb megteremtése? Elképzelhető. Csakhogy akkor miért ültettek bennünket az elképzelt hajófedélzetre, ha ennek a továbbiakban már semmi szerepe nincs? Az látszana logikusnak, ha minél valóságosabb vihart „kavartak” volna, ha közben úgy éreznénk, belülkerültünk a történeten, a játékon, nemcsak *szemlélők*, hanem *szereplők* is vagyunk.

Hogy a rendezés az utóbbi szándék jegyében fogant, azt a folytatás szintén bizonyíthatja: miközben „dúl” a vihar, a színészek beöltöznek *A vihar* szereplőinek ruháiba, hogy miután majd elül a „fergeteg”, mindannyian, nézők és színészek, egy szigeten találjuk magunkat, ahol társaink, kik „civilben” — láttuk, míg fogadtak és helyüinkre vezettek bennünket — pontosan olyanok, úgy öltözködnek, úgy viselkednek, mint mi, egy színmű néhány jelenetét játsszák el — ezért öltöztek be

—, érdekes történettel szórakoztatnak (csak szórakoztatnak?) bennünket, hajótörött sorstársaikat. Csakhogy mivel a hajón nem sikerült bennünket a játékon belülré szervezni, a szigeti színjáték epizódjait is csak passzív szemlélőként követjük, holott a történet láthatóan ránk is vonatkozó embri mozzanatokot tartalmaz.

Megtudjuk, hogy a szigeten él Prospero és lánya, Miranda, ide vették a Prosperót szolgáló légi szellem, Ariel irányításával a viharba jutott hajó utasai — ezek közé kellene tartozónak érezni magunkat, ha az indító rendezői szándék következetesen kijön —, királyok, hercegek, udvaroncok, udvari bolond, részeg csapos, és itt él Caliban is, a se ember, se állat szörnyeteg. Ez a sziget a világ, ahol hatalomvágyók és hatalombitorlók, zsarnokok és áldozatok, szerelmesek és ármánykodók találkozhatnak.

Sajátos kettősségeket fedezünk fel: a szituációk és a kapcsolatok mindennapián valószínűek — két fiatal meglátja egymást és szerelmes lesz, a szolga, aki egykor az egész sziget ura, birtokosa volt, arra biztatja két részeg társát, hogy öljék meg azt, aki őt szolgáskorba nyomorította, a hatalomra vágyók gyilkolni próbálnak...; és mindez itt, ezen a lakatlan szigeten, ahol ez a néhány ember sem tud a többiek jelenlétéről: groteszk shakespeare-i fintor és ennek ellenére meseszerű köd veszi körül *A vihar* alakjait. Nemcsak Prosperót és Arielt, a varázslót és tündérét, de a többieket is, kiknek kapcsolataik a valóságos világ törvényei szerint alakulnak, ám ugyanakkor titokzatos, emberen kívüli erők irányítják őket. Valóság és tündérmese. Lehet valóságként és lehet tündérmeseként is értelmezni, eljátszani.

Szabó István, ismerve korunk igényét, igyekezett földre szállítani, emberivé formálni a történetet. Szinte csak a legszükségesebbekre redukálta a csodás mozzanatokot. A szerelmeseket szórakoztató közjátékból is kihagyta a nimfákat és a szellemeket, a három istennő jelenetét báb-játékká módosította. Igaz, van Ariel, nélküle elképzelhetetlen a cselekmény, csodákat is tesz, de inkább csak megtréfálja a hajótörötteket, akik őt nem láthatják. Am Ariel is ember, nem légben lebegő-röpdős csodalény. Ennek a rendezői szándéknak eredménye az is, hogy Prospero sem varázsló, inkább csak jószágos bölcs. Ugyanakkor a mesejelleg legteljesebb kiiktatása nem vág össze a rendező előadászáró ötletével.

Jan Kott frappáns Shakespeare-esszé-sorozatában írja: „*A vihar*nak két befejezése van: a csendes este a szigeten, amikor Prospero megbocsát ellenségeinek, és az egész történet visszatér kiindulópontjához, és Prospero tragikus monológja, mely egyenesen a nézőkhöz szól, a monológ, mely kívül áll az időn.” A javító, megbocsátó happy end és a fanyar, kiábrándulás szülte monológ — Megtört a báj: nincs több csodám, / Saját erőm maradt csupán, / S az oly csekély!... / ... Tetszés volt céloom. S nincs nekem / Többé varázsom, szellemem: / Kétségbeesve pusztulok, / Ha nem buzog fohászotok, / S nem bírja rá a szent eget,

/ Hogy oldozzon föl engemet... — mellett Szabó István kigondolt egy harmadik, szintén lehetséges befejezést. Nála Prospero szintúgy megbocsát, elmondja zárómonológiáját is, de nem töri el a varázspálcát. A Prosperónak öltözött színész a nézők felé fordul, elmondja monológiáját, olyan mozdulatot tesz, mintha eltörné a pálcát, de az utolsó pillanatban meggondolja magát, sarkon fordul, és elsiet.

Mi történt? Miért nem törte el Prospero a varázspálcát? Erre az előadás befejező pillanatai nem adnak magyarázatot. A rendező szándéka az volt, mondta később, hogy Prospero valóban úgy tesz, mintha eltörné a varázspálcát, de közben a nézőkre néz, és meggondolja magát. Mégse. Látja, sok javítandó ember van még, s ezért az efféle csodapálcára még sokáig szükség lesz.

Eredeji, élettapasztalaton alapuló elképzelés.

Csakhogynem jut kifejezésre sem az előadásban, sem ennek zárópillanataiban. Először is azért, mert Barácius Zoltán (Prospero) nem játssza el a befejezést. Inkább zavart kelt, mint véleményyt tudatosít. Másodszor, mert Prospero varázspálcája a zárójelenetet megelőzően alig volt játékban. (Prospero sem vétette magát észre, ebben az előadásban nem ő, hanem Ariel a főszereplő!) Azzal, hogy a rendező eltünteti a történet meseszerűségét, a pálcá is elvesztette szükséges dramaturgiai szerepét. Ha jól emlékszem, csak egyszer „játsszik”, amikor a kellemetlenkedő vadembert, Calibant kell megfékezni, de ekkor sem varázss, hanem a hatalom fenytőeszközeként kezeli Prospero. Ilyenformán a zárójelenet rendezői rájátszása érthetetlen marad. Ehhez, harmadsorban, hozzájárult az is, hogy a kezdet viharjelenetének nem sikerült a színészekkel és egymással összetartozó sorsközösséggé forrasztani a nézőket. A jól elképzelt, de valahogy megbicsaklott szándék befolyásolta a befejezés határfokát. Ha érezzük, hogy a történeten belül vagyunk, hogy rólunk, a mi bőrünkön is szó van, akkor könnyebben felismerhetnénk a zárógesztusba — még ha ez színészilag elkapkodott is — rejtett rendezői véleményt is.

A koncepció elképzelt és lehető ívének felrajzolásából és a szándékot derékba törő következetlenségek felemlítéséből kitetszhet: okos és ügyes meg kiérleletlen ötletek sorakoznak egymás mellé Szabó István rendezésében.

Az ígéretes kezdő- és zárójelenethez hasonlítható Iris, Ceres és Juno istenségek jelenete, ez a „hitetlen revü”, ahogy Shakespeare-esszéjében Szentkuthy Miklós írja, amelyet az előadás játékmestereként Jónás Gabriella celebrál játékos drámaisággal, s amely úgy zajlik, hogy a színen levő két kétágú létrára függeszt egy-egy maszokban végződő leplet, s hol ezek mögé bújva, hol pedig egy virágkoszorút a fejére illesztve, hangszínt váltva adja elő Ariel Ferdinándnak és Mirandának, a két szerelembe ájult fiatalnak, az istenek közjátékát. Remek ötlet, nagyszerű színészi bravúr: az egész előadás legjobb jelenete. Ehhez csak a

két részeg hajótörött, Trinculo, az udvari bolond és Stephano, az ittas csapos Calibannal, a szigeti szörnnyel való, röhögőtetően komikus jelenetei hasonlíthatók — Árok Ferenc és Korica Miklós féktelen bolondozásának köszönve. Kár, hogy a tréfálkozásban elvész a jelenet félelmetes, groteszk jellege. Caliban, akit Bata Ferenc csak modern neuraszténiás gnómnak s nem szenzibilis mesebeli vadembernek mutat, nem egyenlő partner, s így biztatása, hogy a részegek öljék meg Prosperót, nem kap kellő drámai nyomatékot, ellenpontoszó szerepet. Úgyes ötlet a zengő sziget körbefuttatott hangeffektussal történő érzékeltetése az előadás vége felé, s csak sajnálhatjuk, hogy előbb és többször nem éltek vele. Hasonló jó elképzelést sejtet a két létra színpadra állítása is. Ezekre fut fel a légi szellem, Ariel, és iramlik fel a két szerelmes, mindazok, akik legalább egy arasszal a föld felett járnak, akiknek okuk vagy lehetőségünk van, hogy repüljenek. Az ötlet következtés alkalmazásához tartozna azonban, hogy a többiek hozzá sem érhetnek a létrához. Az előadás nem ügyel az efféle logika betartására.

Legkevésbé sikerültek a hajótöröttek jelenetei. Elsősorban azért, mert színészilag definiálatlanok. Nagy Istvánról senki sem gondolná, hogy Alonso, Nápoly királya, Medve Sándor mint Sebastian, Alonso öccseként főlöslgesen ostobára fogta a figurát, Sebestyén Tibor „egy úr” szerepében szükségtelen álkomikus ballaszt. Mindössze Albert János trónbitorló hercegéből érződik a színészi jellemzőmunka, akárcsak Szabó Ferenc derék tanácsosából, akinek azonban mégsem sikerült érzékeltetni Gonzago, a derék udvari tanácsos monológjában a naiv utópiába csomagolt kiábrándulást. Igencsak halványak, minden egyéni színt és emberi hitelességet nélkülöznek a fiatalok, kivált a zavaróan merev Horvát Géza (Ferdinánd). Szűcs Hajnalka (és a párhuzamos szereposztásban Tallós Zsuzsa) egyformán észrevétlenek. Mind a rendező, mert nem irányította kellő körültekintéssel színészeit, mind pedig a színészek, mert megelégedtek a semmitmondó felületességgel, hibáztathatók, hogy a főrangú hajótöröttek jelenetei nélkülözik a szükséges drámai szerepet, sem gonoszságuk, sem korlátoltságuk nem jut kellő mértékben kifejezésre.

A színészi hozzájárulások szempontjából legizgalmasabb a Prospero—Ariel viszony. A darabban Prospero a főszereplő, Ariel csak szolgálja, a szabadkai előadásban Ariel az abszolút főszereplő. Ennek magyarázatát elsősorban a két színész, Barácius Zoltán és Jónás Gabriella kreatív tehetsége közötti különbségben kell látni. Barácius Prosperója csak akkor hiteles, amikor az előadás kezdetén kislányának apai közvetlenség-gel meséli el Milánóból való kiűzetésük történetét, amint Prospero, a bölcs, a varázsló kell hogy legyen, mesterkélt és jellegtelen lesz. Ez kivált azért zavaró, mert meg sem próbálja eljátszani a szerep egyéb jellegzetességeit, azt, hogy Prospero nemcsak jószágos, humánus lélek, hanem zsárnok is, aki Calibantól elvette a szigetet, s aki Arielt arra

kényszeríti, hogy szabadsága visszanyerése érdekében föltétlen szolgálója legyen. Így meg is bomlik, egészen leegyszerősödik Prospero és Ariel összetett viszonya. A légi szellem nem úgy ügyködik, mint Prospero megbízottja, hanem mint egy saját szórakoztatására játszadozó mágus. És Ariel nem játszhatja el, hogy ő számításból szolgálja Prosperót, hogy amikor mókázik, lényegében poltronként viselkedik, s ezért nemcsak tréfamester, hanem kegyetlenkedő fráter is. Ettől függetlenül azonban Jónás Gabriella cikázása, pajkos lendülete, incselkedő szórakozása — Árok és Korica bravúros bolondozása mellett — nagyszerű színházi élményt nyújt.

Izgalmas vállalkozás Szabó István rendezése — ehhez Vladimir Marenić m. v. adta a realitást segítő, de nem túl ötletes játékkeretet, Mihajlović Annamária pedig az eléggé felemásan válogatott ruhákat —, izgalmas alapötlettel és néhány sikeres jelenettel, három remek színészi teljesítménnyel próbálta meghódítani a shakespeare-i magaslatot, de mintha kicsi lett volna a csapat és kevés az ötlet ahhoz, hogy vállalkozását teljes siker kísérje.

JÓNÁS KÖNYVE

Soltis Lajos bemutató előtti nyilatkozatában olvastam:

— Minden ember így vagy úgy összeütközésbe kerül a világgal, és ez a csalódások vagy örömök látszatát váltja ki belőle. Hogy Babits mit akart mondani Jónással, az az irodalomtörténészek gondja és dolga. Hogy ő mennyire volt Jónás, az is köztudott, én nem is ezeket a gondolatokat keresem, hanem a magam és a világ viszonyát. Az én életem és harcom értelmét fogalmazom meg azzal, ahogyan előadom Babits Jónását...

Igaza van Soltisnak.

A színészt, ha önkifejező, szuverén alkotóművész, elsősorban önmaga kell hogy érdekelje. Mert azt tudja leghitelesebben kifejezni, ami személyes élménye, amivel úgy jut közös hullámhosszra, hogy nem merevedik a választott vagy kapott szöveg szolgálai tolmácsolójává, hanem azt önmagán átszűrve, magához lényegítve személyes hitelességűvé forrósítja.

Igaza van, mert csak így érdemes csinálni.

Kivált az olyan művek esetében, mint Babits Mihály verse, a *Jónás könyve*.

Igazat kell adni a színésznek, ha úgy érzi, hogy őt nem az életrajzírók költő—vers, Babits—Jónás párhuzamai vagy az irodalomtörténészek különféle lehetséges összevetései, sőt még nem is a verset kizárólag műalkotásként vizsgáló elemzések érdeklik. (Bár nyilván nem árt ezeket

is ismerni, főleg a verselemzéseket.) A színész számára is fontos a dal, de csak a választás pillanatáig, utána a versnél fontosabb a színész, aki hangjával, gesztusaival életre támasztja a holt betűt, jelen idejűvé vilanyozza a múltat.

Ismétlem: kivált az olyan művek esetében lényeges a színész újra-teremtő ereje, mint a *Jónás könyve*, amely drámai élességgel fogalmaz meg emberi határhelyzeteket, s ezzel megköveteli a színésztől a személyes jelenlét hangsúlyozását, a hiteles önkifejezést.

Soltis nyilatkozata világosan mutatja: őt a *Jónás könyvében* a szembenállás helyzete érdekelte.

Ahogy Babits a bibliai Jónás történetéből csak néhány, számára vonzó mozzanatot ragadott ki, s ahogy lényeges ponton, a harmadik részben, a költő átformálja a bibliai mesét — Babitsnál a niniveiek nem hallgatnak Jónás intó szavára, a Bibliában viszont igen! —, ugyanúgy hangsúlyok áthelyezésével, bizonyos részletek, mondatok, szavak kiemelésével vagy mások elhalványításával viszonyulhat alkotóként a színész a költeményhez, a szerephez.

Soltist az az emberi helyzet izgathatta, melyben Jónás eleinte nem vállalja a küldetést, azután viszont, miután az Úr, a hatalom meggyötörte, s így „jobb belátásra bírta”, Jónás az Úr feltétlen híve lesz, túl buzgón is hirdeti a rábízott üzenetet, s épp ezzel okozza önmaga vesztét, lévén, hogy megbízza időközben meggondolta magát: bár Jónással azt üzenté, hogy elpusztítja a bűnös várost, amikor ennek be kellene következnie, mégis, egy időre, megbocsát Ninivének. Az Úr feláldozta prófétáját, a hatalom feláldozta feltétlen hívét, katonáját. Jónásnak kétszer kell meghasonulnia önmagával. Először, amikor bár „rühelli”, elvállalja a küldetést, másodszor pedig amikor túlságosan is hisz az Úrnak, aki végül is kijátssza. Útja az ellenállástól a hitig, a hittől a kiábrándulásig vezet. Ahogy a *Jónás könyve* után írt összegező, következtetéseket levonó *Jónás imájában* mondja a költő: „Hozzám már hűtlen lettek a szavak...”

A *Jónás könyve* előtt is, utána is elmondja a *Jónás imáját* — amely a fenti sorral kezdődik —, mintegy előlegezve és le is zárva ezzel Jónás, a jónások, a kijátszott próféták és szócsövek történetét.

Csakhogy nem úgy, ahogy az efféle keretbe foglalás dramaturgiája előírja, hogy ugyanaz a szöveg másként hangozzék nyitó- és másként zárórészként, hogy a főtörténet megismerése után természetsszerűen, ennek hatására módosuljon. A *Jónás imája* esetében a főtörténetként előadott *Jónás könyvében* levő példázat hatására fanyarrá változik az, ami kezdetben magabiztosan hetyke, kiábrándultsággá az, ami a példázat előtt bátor dörgedelem lehetett.

Soltis *Jónás imáját* ugyanúgy fortissimóban kiáltja felénk másodszor, mint előszörre. Az ő Jónása (ő maga!) hangos, sőt túl hangos szóval

pöröl a világgal, dörgegelmes akkor is, amikor a helyzetlogika azt sugallja, hogy félénkebbnek, gyávábbnak, töprengőbbnek, taktikusabbnak kellene lennie, — ahogy már leplezni, igazolni szoktuk efféle megtorpanásainkat. Amellett, ha ilyen magasan indít, vagy fokozatosan visszavonulni kell, alászállva beismerni a vereséget, vagy végig csak azért is kitartani az indítás felsőfokán. Soltis az utóbbit választja, ami akkor is hamisságot szül, ha eltökélten hiszi, hogy Jónás képes győzelmeskedni.

Nem valószínű, hogy a Babits-vers ilyenformán történő magunkévá lényegítése lehetséges. A *vers* Soltisnak is *ellenáll*, amikor ő nem új akcentusok kijelölésével akar vallani önmagáról, a világgal való viszonyáról, hanem égzengésszerű egyetlen hangsúlyos helyként fogja fel Babits versét. Ez már azért is téves és lehetetlen elképzelés, mert maga a mű nem egysíkú, hanem árnyalatokban, esésekben és emelkedésekben, hitben és kiábrándultságban, komikus és tragikus helyzetekben annyira gazdag, mint egy jó dráma. Dráma is a *Jónás könyve*. Tragikomédia. Van benne pátosz, de van benne irónia is. Attól függetlenül, hogy ki hogyan olvassa, vagy hogyan mondja.

Vitathatatlan, hogy a *Jónás könyvében* szövegszerűen kimutathatók azok a helyek, ahol Jónás „üvölt”, „olyat bődült bozontos szája”, „iszonyú átkot kiáltva . . .”, „kiáltván az Úrhoz . . .”, és a színész valóban fortissimóban kénytelen megnyilatkozni, ám ugyanúgy megtalálható a „nyög”, „könyörög”, „imádkozik”, „szerzői utasítás” is. Ha már a változó élethelyzeteket nem is veszi figyelembe a színész, a „didasz-káliákat” mégis illenek betartani.

Vagy lehet, hogy a zene — Spiegel Tibor munkája — csábította a színészt erre a tévútra? Kevésbé hihető, bár arra fel kellett figyelni, hogy ahogy időnként a zene tartalmassá tette a cenzúrákat, funkcionálisan kötötte össze a részleteket, ugyanúgy, például a negyedik rész vége felé, a különböző tartalmi-érzelmi telítettségű szövegrészeket tévesen szinte azonos motívumokkal kísérte. Szerepét tehát nem töltötte be maradéktalanul.

Az felismerhető volt, hogy Soltis nagy tömbökre tagolta a verset, az viszont már nem, hogy ezeken belül tovább is tagolta volna a költeményt. Így vesztek el például az árusok életszerűségét hozó sorok a harmadik részben. Ezenkívül túlságosan mechanikusan bontotta leíró és párbeszédes részletekre a költeményt. Ha Jónás vagy az Úr szólal meg, Soltis elharsogja a replikákat, ha elbeszélő részekhez ér, akkor remekül értelmez, kifejezően kántál. Ennek alapján tetszik úgy, hogy Soltis inkább epikus, mint drámai versmondó. A *Jónás könyve* viszont nemcsak költői leírás, de drámai vallomástétel is.

Ha este alapján a színész és a világ viszonyát akarnánk megfogalmazni, akkor azt mondhatnánk, hogy még Babits ismerte, átérezte a

Jónás-sorsot, addig ebből Soltis csak a szembenállás pátoszát ismeri, a csak azért is-nél tart, ami méltányolható, de hitelesnek nem érezzük a sokhúrú Babits-vers mellett.

PATIKA

Két valamelyest emlékezetesebb jelenete van Szabó István Patika-rendezésének.

Az egyik az előadás kezdete.

Még gyülekezik a közönség, a nyitott színen már tart a kártyázás. A penészfoltos falú teremben egyetlen, akasztófa-szerű karról lelógó lámpa világít, alatta a helyiség egyetlen asztala, az asztalnál négy férfi ül. Unottan osztnak, kirakják a lapokat, elcsepelt töltelékzavakat mondanak, szinte mechanikusan, olykor isznak, látszik, mindezt azért csinálják, mert mást nem tudnak, s nem is jut más eszükbe. Rutinos unatkozók és semmittevők.

A helyszínen, ahol az asztalon kívül még egy vaskályha árválkodik, nem az író utasításai alapján berendezett kisvárosi úri kaszinó játékszobája, lényegesen szegényebb, mint egykor Szép Ernő elképzelte, de a szándékosan szegényebbé tett teremnek a négy unott kártyással mégis sajátos hangulata van. A jól ismert vidéki csömör árad a színpadról.

A másik jelenet az előadás vége.

Balogh Kálmán a Laposladányba került patikussegéd egy hirtelen gondolattal elhatározza, hogy végez magával. Szobájában az akasztófa-szerű karon lógó madárkalitkát leakasztja, a madarat kiengedi az ablakon, a karról alácsüngő kötelet meghurkolja, széket állít alá, majd eszébe jut, hogy stílusos lenne gyertyákat is gyűjtani, ha már halott lesz a háznál, kerít néhányat, körberakja velük a széket, a távolból felhangzik a helyi intelligencia szokásos hajnali részeg kurjongatása, ez annyira ledöbentti a fiút, hogy képtelen cselekedni, leül, s ültében elnyomja az álmot.

Vége.

A két jelenet között történik — kevésbé ötletesen, inkább elnagyoltan, kidolgozatlanul — az előadás: a bál helyetti kanmuri, Balogh Kálmán és a patikusné éjjeli találkozása meg a patikussegéd nőket idéző látomásai.

Az első rész, amely drámairodalmunk talán legragyogóbb felvonásának alapján készült, egyértelműen jelzi: ez az előadás az enyészetről kíván szólni. A falakat, egy életformát, a lelkeket kikezdő enyészetről. Ezért nem vállalja a rendező (és munkatársa, a díszlettervező Petrik Pál) az írói utasítás szerinti helyszínt. Penész kell, üresség, rozoga székek. A szabadkai előadás még a látszatát sem akarja vállalni a kis-

városi úri kaszinónak. Az elképzelés jó, a megvalósítás — mint ez színházainkban szinte rendre lenni szokott — kevésbé.

A szándék és az ezt kifejező díszletkép — bár túlságosan is szájbarrágósan tolmácsol — föltételezi, hogy a színészi játék is a koncepciót segítse. (Erre nemcsak a színészeknek kellene ügyelniük, hanem a rendezőnek is!) Nem ez történik. A szelíd, unott kártyázás gyorsan részeges orgiájává „emelkedik”, anélkül, hogy a résztvevőkről többet, bármilyen személyeset is megtudnánk. Üvöltének, lökdösdöndnek, verik az asztalt, fölmásznak székre, asztalra, végül szódásüvegekkel vívznak párbajt, önmagukból teljesen kivetkőznek, anélkül, hogy önmagukat, igazi sérelmeiket megmutatták volna. Vastagon ripacskodnak, ahelyett, hogy jellemábrázolásra törekednének. Holott Szép Ernő szövege erre nagyszerű lehetőséget kínál, csak okos és türelmes színészi alkotómunkára lenne szükség, hogy a patikus (Barácius Zoltán veszi motyogósan, nyáladzóan, tipogósen idétlenre, a ripacskodás felsőfokán), a postamester (Nagy István komédiázza ész nélkül), Borgida úr, a helyi bérlő (Szél Péter üvölti egyvögbe), a jegyző úr (Albert János a tőle szokatlan jellegtelenséggel játssza), a mulatós Pap Ferke (Medve Sándor dülöngéli végig dalikázva, álmulatós gesztusokkal), a biliárdbolond Jóvér Jani (Sebestyén Tibor kapkodja el) magánviselje a kisvárosi csömör és az egyéni tehetetlenség jellegzetességeit. (Egyedül Szabó Ferenc tanítójában érződik bizonyos jellemformáló törekvés, de ő az általános „népi” orgiában teljesen észrevétlen marad.)

Régi betegsége válik itt nagyon is nyilvánvalóvá színészetünknek: egy-két felületet gesztussal vélnek alakot teremteni, ahelyett, hogy jellemformáló színészi aprómunkára törekednének. Csak jelezni tudnak, de ábrázolni nem. Így fajul a kisvárosi léleknyomorító világ betyártanyát idéző dáridóvá. Egyetlen pillanata van mindössze ennek a felvonásnak, ami a koncepciót láttatni engedi: a padlón szanaszét újságok hevernek, ezeken ugrál, mulat a laposladányi „intelligencia”. Számos nagyszerű játéklehetőséget azonban kihasználatlanul hagynak, köztük azt is, hogy a kocsmáros (Bata Ferenc) a teli spricceres poharakat a kártyaasztalhoz szegezett jegyző úr zsebébe teszi. Micsoda „úri” manír, mit lehetne erre az egyetlen kis ötletre eljátszani!, és az előadásban mégis, szinte észrevétlen marad. (Nem ez az egyetlen ilyen lehetőség, amely elsikkad.) Mintha félnének játszani. Vagy nem elemezték ki kellően a darabot és a szerepeket? Erre utalhat az is, hogy Szép Ernő ravasz, karikírozó népieskedését egyszerűen göregáboros toroköblítő népihangként kezelték, az ötletesen elhelyezett kis álnépi buktatókat szó szerint értelmezték és vastagon rájuk játszottak. Nem csoda, ha a postamesternét alakító Dórró Emma harsány karikírozása, amely egész magánszámhámmá kerekedett, túlzásai ellenére is találóbb, mint a többiek jellegtelen dorbézolása.

Ebben a részben — éppen ellenpontként — hitelesebb Kovács Frigyes

szép reményeket tápláló, de gyorsan kiábránduló patikussegédje. A második részben, amikor a fogfájós patikusnéval fut össze és kölcsönösen kiöntik egymásnak szívük fájalmát, már kevésbé hiteles. Még abban a jelenetben sem, amikor életéről beszél. Olyan, mintha betanult szöveget mondana, az őszinteség, a spontaneitás apró rezdülései nélkül, szinte személytelenül szavalja a monológot. Hasonló Albert Mária patikusnéja is. Szerepet játszanak, nem átélnek egy helyzetet. S ennek még a rendezés baklövése sem lehet az oka. Ugyanis Szabó István a második felvonást nem a patikában, ahová a fogfájással szenvedő patikusné éjnek idején orvosságért támo lyog be, hanem a segéd úr szobájában játszátja. Mit keres itt a szép patikusné? Kálmánkát? Lehet, de akkor erre már előzőleg célozni kell, vagy pedig a jelenetben kell módot találni, hogy a női szándéokra fény derüljön. Azon kívül arra is illet volna gondolni, hogy a különféle cseppekért a szomszéd szobába szaladgálni kényszerülő fiatal ember — bár zavara így kifejezhető — alakja teljesen szétrázódik, képtelen bármit is eljátszani azon kívül, hogy ki-be futkos. S nem utolsósorban mit keres a névnapról hajnali órán hazavetődő patikus a segéd szobájában? Ha szódabikarbónára van szüksége, menjen a patikába, ha aludni akar, célozza meg a saját hálószobáját. Értelmetlen helyszíncserét látunk, amely sokkal kevesebb lehetőséget nyújt játékra, groteszk önfeltáru kozásra, mint az író adta patika.

A második felvonáshoz kötődik, szünet nélkül, a látomásokat kergető harmadik. Ahogy a patikusné és Balogh Kálmánka jelenetéből teljesen hiányzott a *széperői* stílromantika — az első részből a groteszk népiesség! —, ugyanúgy hiányzott a nőket megidéző álomképből a két felé suhintó ironia. Nemcsak a patikussegéd nevetséges, hanem — számunkra — nevetségesek a felbukkanó csábos nők is. (Egyedül a férfifaló Carmenként feltűnő Kerekes Valéria jelenetében érződik az önkari kirozás szándéka.)

A befejezés, már leírtam, nem azonos a színműbelivel. Kevésbé édeskés. Ott Balogh Kálmán a cselédlánynak hegedül, fejük közben összeér, tekintetük találkozik. Itt öngyilkos akar lenni, de képtelen rá. Ez keserűbb, igazabb. És mégis Szép Ernő színműve hitelesebb, mint a szadkai társulat előadása.

GEROLD László

ZENE

AZ AKADÉMIÁK ÉS A ZENEISKOLÁK KAPCSOLATA

A múlt év végén a zeneakadémiák rovinji nemzetközi találkozója (Rovinjaki muzički susreti — ROMUS) ismét találkát adott az európai zeneakadémiák (főiskolák) reprezentatív szölistáinak és kamaragyütteseinek.

Összesen 13 genfi, oslói, utrechti, szófiai, koppenhágai, prágai, bécsi, varsói, berlini, zágrábi, belgrádi, pristinai és újvidéki ének- és hangszerszölistát továbbá a manchesteri és belgrádi vonósnegyest, egy utrechti fuvolást, Hanneke Zwart, valamint Norbert Heuert, a prágai zongoristát és Michael Erxlebent, a berlini hegedűst hívták meg a koncertre, míg a brit Brodsky vonósnegyes a kamaramuzsikálás egyik legbriliánsabb példájával szolgált.

Párizs, Róma, Budapest, Moszkva akadémiáinak távolmaradása nyilván csökkentette a rovinji rendezvény színvonalát, de nem vonhatta kétségbe a szemle rangosságát.

A találkozó kevésbé látványos, de annál figyelmet érdemlőbb manifesztációja a tehetségkutató formáiról szóló tanácskozás volt, amely rávilágított e probléma számos részletére. Ezen a helyen csak idézni szeretnénk a Rovinjsban elhangzottakból. Kezdjük Angliával, Manchesterrel, mit is mondott Terence Greaves úr? Azt, hogy náluk a zenetanításban is szerepel a kollégiumi rendszer. Őt speciális iskolát nevezett meg, a Yehudi Menuhin- és Purcell-iskolát, délen, nyugaton a Wells Cathedral Schoolt, északon a Chetham's School of Music-ot Manchesterben, Skóciában pedig az edinburgh-i St. Mary's Schoolt. Kapuik csak a tehetséges

fiatalok előtt nyílnak meg. A londoni Pomlice School például évente mindössze 15 tehetséggel foglalkozik. Különleges zenei nevelésben részesülnek a valóban rátermettek már az akadémiák és intézetek alsóbb tagozatain is. Az audíciók nagyon szigorúak, de így a szervezett foglalkoztatásra és az individuális muzsikálásra is nagyobb lehetőség nyílik. A kormány anyagilag is támogatja a képességvizsgán túljutottakat, amire nagyon is szükség van, hiszen a jelző mindenütt csakis a színvonal. A hallgatók érdekében már a közép-fokú oktatásban is részt vesznek főiskolai tanárok is. A wellsi katedrán mondjuk, ahol a vonósok vannak többségben, természetes, hogy mentoruk a Guildhall School of Music tanári karából való Yfrah Neaman (sok más londoni tanárral együtt). A Skóciai Királyi Zene-, és Színművészeti Akadémia tanári tanácsadói és gyakorló minősítésben vannak jelen a St. Mary's Schoolban, hiszen a két intézmény még földrajzilag is egymásra van utalva. Az önálló fellépés még nem olyan nagyra becsült, mint a gyakorlás...

A norvég hagyományok sokkal kísérletezőbb státusban vannak, ugyanis Oslo — Gunnar Næssing professzor szerint — 1973-ban alapította első Állami Zeneakadémiáját. Konzervatóriumok 1883-tól működnek és egészen 1967-ig a zeneoktatást legszélesebben értelmezték, a műkedvelőtől a zeneszerzőig, felnőtteket és gyerekeket egyaránt oktattak. Magánintézmények lévén, annyi növendéket vettek fel, hogy költségeiket fedezhessék. Csak Oslóban a hatvanas évek

elején ezren tanultak, de csak egyötödük azzal a céllal, hogy hivatásos zenész legyen. 1867-től közéleti zeneiskolák is léteznek, míg a középfokú iskolák zenei tanfolyamokat nyitottak. A zenepedagógiai intézetek fejlesztése még a konzervatóriumi tervek között szerepel. Az akadémia a hivatásos muzsikusok, szólísták, zeneszerzők felsőfokú képzését vállalta, noha egyedül nem tehet csodát, pl. a vonósok számát illetően.

A rovinji tanácskozás nemcsak a gyakorlat égető és sürgető kérdéseire akarja fordítani a figyelmet, hanem a fejlesztéshez is impulzusokat akar adni a tehetségek zsenje korban, tehát mihamarabb történő felleléséhez és felkarolásához.

Dr. Walter Jäger berlini professzor a szocialista ifjúsági szövetség és az általános iskolák hatásos intézkedéseit emlegette, amelyek az NDK-ban két-évesként rendeznek tehetségkutató körzeti versenyeket, többek között zenei ágazatokban is. Vagy íme az 1981-re tervezett 9—25 éves zongoristák Schumann-versenye, vagy a szintén biennálé rendszerű lipcei Kis Bach-verseny, amely ugyancsak alkalom a talentumok megismerésére.

A jugoszláv gyakorlatról a belgrádi Zeneművészeti Főiskola rendes tanára, Dejan Despić beszélt. Oktatási rendszerünkben a zenei iskoláztatás különleges és egyedülálló helyet foglal el (vertikális szerkezetében a posztgraduális tanulmányokig terjed, 12—17 oktatási év). Nálunk a zenei oktatás egy szűkebb szakmai felkészültséget biztosít. Az alsófokú zeneiskolát végzettek Zágrábban, Belgrádban vagy Ljubljánában folytatják tanulmányaikat a középzenedében. A pályára irányulás ténylegesen csak 16 esztendőskorban történik. Mivel a középiskola harmadik és negyedik osztálya már csaknem része a főiskolai oktatásnak, kérdé-

ses a felvételi vizsga szükségessége — az eddigi ajánlólevél a profimuzsikusi pálya felé. Akik lemaradnak, azok „hiába” töltötték idejüket és igényelték a közösségi pénzt, hiszen egyénileg nem szereztek semmilyen egzisztenciát, társadalmi szempontból pedig nem váltak képzett zenészekké.

— A fiatalok „elitszakmák” felé való sodródásának vagyunk tanúi, mintha a termelőmunka nem lenne eléggé vonzó — ellentétben társadalmunk mai igényeivel. Azt mondhatnám — fejtegeti Despić —, hogy a zenei ágazatban is találkozunk analógiával. Ha ugyanis — nagyon viszonylagosan — ilyeneknek tekinthető a pedagógia mint termelő foglalkozás és az esztrádszólista, kar-nagy, zeneszerző, muzikológus a másik oldalon. Közrejátszik ebben a megkülönböztető jövedelem, a társadalmi státus, az elismerések, de a személyes affirmáció és a zenemesterségekről alkotott hagyományos felfogás is. Néhány éve a belgrádi akadémian a vonós szakon megnyílt a művészeti és a zenekari-pedagógiai tagozat. A logika szerint ez utóbbinak tömegesen kellett volna képeznie a zeneitanárokat, a művészeti tagozaton pedig csak azok maradtak volna, akik pódiumtehetségek. Nem így történt. Az alsófokú, de a középzenedékben is furcsa arányok alakultak ki... Fuvolat annyian tanulnak, mint a többi egyéb fúvósta, a 4313 belgrádi alsós közül 2320-an zongoráznak, 687-en hegedülnek, 708-an harmonikáznak.

Még egy probléma: kiváló diplomás zenészeink elhagyják az országot, részben, mert továbbtanulnak, részben a nagyobb érvényesülési lehetőségek miatt. Néhány komplett szimfonikus zenekart alakíthatnánk a ma külföldön játszókból. Az itthon maradottak jó része is gyorsan lejön a pódiumról. Csalódot, sikertelen

szólistákból pedig sohasem lesz jó zenekari muzsikus vagy zenetanár, annál inkább, mert ezt a feladatot személyes kudarcnak érzik. Ezért téves a növendéket biztatni, a végéig senkenti, nem létező képességeiről hitegetni — még ha egyesek érettebb korukban bontakoznak is ki. Ezért joggal adressálják a panaszokat az akadémiának. Nem arról van szó, hogy az általános peda-

gógiai szak (amely az általános iskolai zeneszakosokat és a szolfézs előadóit képezi) nem rendelkezik elegendő létszámmal.

Mindemellett maradunk művésznevelő nemzetnek. Ivo Pogorelič, Dubravka Tomšić, Marijan Jerbić, Vladimir Krpan, Vakter Dešpalj, Jovan és Nada Kolundžija, Irena Grafenauer rá a bizonyíték.

RADAK Xénia

KRÓNIKA

IDŐSZERŰ ESZMEI-POLITIKAI ÁRAMLÁSOK A KULTÚRÁBAN.*

Az újbaldaliakat elkápráztatja az értelmiség messianisztikus küldetése, és ezen a ponton ők is csatlakoznak a bürokratikus erőkhöz, amelyek egy olyan népboldogító művelődéspolitikát támogatnak, hogy a kultúrát terjeszteni kell és hozzáférhetőbbé tenni a munkásság számára, de el kell hallgatni, hogy a kultúra alanyainak szerepe a nem azonosított népboldogítót szolgálja.

A Kommunista Szövetséget az a cél ösztönözte, hogy minél jobb feltételeket teremtsen a kulturális fejlődésre, ezért közvetlenül a JKSZ X. kongresszusa előtt minden szervezett szocialista erőt mozgósított egy olyan kulturális fejlődés új koncepciójának a kidolgozására, amely megfelel forradalmunk jelenlegi szakaszának. Mint ismeretes, ennek az elgondolásnak, az a lényege, hogy olyan körülményeket kell kialakítani, amelyek között a társult dolgozók — mind a kultúrában, mind a társult munka egész területén foglalkoztatottak — a művelődési szükségletekkel és eszközökkel kapcsolatos egyenrangú megállapodásaik révén és a közvetítők kizárásával a kultúra és a művelődéspolitikai alanyává válnak. Ez azt jelentené, hogy a korábbi beszükkült kulturális szemléletmódot, és a kultúrának a hagyományos művelődési intézményekre, alkotótevékenységre való leszűkítését — amit egyébként a kivételesség és az emelkedett-

ség jellemzett — fel kell váltani egy olyan művelődési koncepcióval, amely a dolgozók életmódjában és munkájában fejeződik ki, és igyekeznek a mindennapi élet részévé válni.

A kulturális fejlődésnek ez az elgondolása és kiteljesedése a legjobb feltétel az alkotótevékenység elterjedéséhez, ez ugyanis nemcsak a munkásosztály, hanem az értelmiség és valamennyi dolgozóréteg, tehát egész társadalmunk objektív történelmi érdeke. Természetesen ez nem jelenti, hogy a munkásosztálynak és az értelmiségnek, illetve a dolgozók egyéb rétegeinek soraiban nincsenek olyan egyének és csoportosulások, amelyeknek a pillanatnyi érdekei nem állnak ezzel ellentétben, vagy egészen más jellegűek. Ez a kérdések megoldásának eltérő eszmei megközelítésében, különböző eszmei platformok kialakításában és kölcsönhatásában fejeződik ki.

Rendkívül fontos hangsúlyoznunk, hogy vannak olyan elgondolások, amelyek különböznek a Kommunista Szövetségtől, például az önálló művészek helyzetének a megoldását, a színművészet intézményesített fejlődését, a könyv társadalmi helyzetét illetően stb., de amelyek a szocialista öngazgatási viszonyok fejlődésvonalát követik. A Kommunista Szövetség az utóbbi évtizedben az ilyen különbségeket mindinkább az öngazgatási érdekek pluralizmusának tartja, és egy meghatározott közeg bizonyos helyzetben kifejezésre jutó erőviszonyainak a következményeként tiszteli ezeket a megoldásokat,

* Major Nándor a JKSZ KB végrehajtó titkárának a *Borbában* és a *Magyar Szóban* december folyamán megjelent cikksorozatának bevezetője.

még akkor is, ha ellentétben állnak törekvéseivel. Természetesen a KSZ-nek ebben következetesnek kell lennie, és szembe kell helyezkednie mindazokkal a szervekkel és egyénekkkel, amelyek saját soraiban akadályozzák politikája megvalósulását.

Ugyanakkor feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy szocialista öngazgatáson alapuló demokratikus rendszerünk nem teszi lehetővé a társadalmat és így a kultúrát más irányba, lényegében véve öngazgatástól mentes irányba fejleszteni szándékozó erők és elemek ténykedését. Az eltelt időszakban ilyen törekvések hordozóiként kerültek felszínre a polgári liberalista, etatista-bürokratikus, technokrata-menedzseri, újbaldali, nacionalista és egyéb erők, amelyek többnyire együttesen léptek fel. Már néhány alkalommal vereséget szenvedtek, de továbbra is jelen vannak, és még jó ideig jelen lesznek, vagy pedig ismételten felütik a fejüket, ugyanis nemcsak a forradalom által hatalmától megfosztott régi osztály maradványainak a soraiból verbuválódnak, s nem is csupán a külföldi eszmei áramlatok képviselőiből állnak, hanem tulajdon társadalmunk ellentmondásaiból is újratermelődnék.

Itt kezdődik az öngazgatásellenes, azaz oppozíciós elemek elleni eszmei-politikai harc. Állandóan arra törekkenek, hogy rendszerünk összetevőrészeivé váljanak, hogy oppozíciós ellenpólusként legalizáljuk őket. Egyesek közülük már évek óta, és még manapság is azt magyarázzák, hogy nem a szocialista öngazgatás elleni vagy melletti állásfoglalásuk a vízvonal, hanem az, hogy valaki a szocializmus mellett vagy ellen van-e, támogatja-e vagy sem a „balos erőket”. Ez ugyanis azt jelentené, hogy lehetőségként elfogadjuk az etatista szocializmus és a szocialdemokrata reformizmus irányában

való haladást a kistőkési viszonyok esetleges újjászerveződésével együtt, tehát a retrográd átalakulások lehetőségét. Vajon ez nem jeleneténé ismét a kultúra államosítását, illetve a népművelődésnek az eszmék piacára való hagyatkozását? Vajon bontsuk meg a társult dolgozóknak mint a kultúra alanyainak a sorait, mielőtt még valóban azzá válnának? Ezeket a „baloldaliakat” ugyanakkor egyáltalán nem zavarja, hogy a polgári értelemben vett demokrácia és alkotás szabadság bevezetéséért szállnak síkra, tehát jobboldali erőkkel szövetkeznek az öngazgatási viszonyok fejlesztésén munkálkodó dolgozók ellen.

A kultúrára ezek szerint manapság egy dialektikusan ellentmondásos folyamat jellemző, amely körül éles eszmei harc folyik, amelyben a társult dolgozók a kultúra alanyává válnak, s amelyben megkezdődik az anyagi és a szellemi termelés sajátos egyesülési folyamata, ez a munkamegosztás túlhaladására vezet olyan körülmények között, amikor még a munkamegosztás a társadalomban elengedhetetlenül újratermelődik. Ez az ellentmondás, amellyel, hogy bizonyos mértékben az objektív törvényszerűségek következtében akadályozza a társult dolgozóknak a kultúra alanyává történő átminősítéséért küzdő társadalmi erőket, ugyanilyen alapon teret nyit az öngazgatástól távol álló erők ténykedése előtt. (...)

MEGHALT DOBRIŠA CESARIĆ.
Decemberben jeles írótt vesztett el a Jugoszláv Írószövetség: 78 éves korában elhunyt Dobriša Cesaric horvát költő, a mai modern költészet egyik kimagasló egyénisége. Cesaric 1902-ben született Slavonska Požegeban, Eszéken tanult, majd Zágrábban filozófiát végzett. A két háború között könyvtáros volt, a felszaba-

dulás után pedig a zágrábi Zora kiadó szerkesztője lett. Irodalmi és műfordítói munkássága alapján 1951-ben a Jugoszláv Művészeti Akadémia tagjává választották.

Nem tartozott a termékeny alkotók közé, de a legképzettebb horvát költők egyike volt. Tudatosan építette ki költészetének világát, s a horvát lírának azt a vonalát követte, amelyen előtte Vladimir Vidrić és Gustav Anton Matoš járt. „Krisztálytisztá egyszerűség, halk, lágy zeneiség és könnyed belső ritmus költészetének legfőbb ismertetőjegye” — vallja róla jó ismerője és fordítója, Csuka Zoltán. A rövid és tömör versek mestere volt. Munkái intim vallomások, néha már-már szentimentálisak is, bizonyos nosztalgikus vonások fedezhetők fel bennük. Az úgynevezett „kis témák” és rövid formák mestere volt, s versei a modern városi ember érzésvilágát tükrözik. A tudatos nyelvi gondosság s a versek belső egyensúlya munkáinak tartópillére — állapítja meg róla Draško Redep kritikus. Műfordítói tevékenysége is figyelmet érdemlő. Goethét, Wartheimet, Puskind, Jeszenyint, Rilskét és Lermontovot fordította legtöbbit. Kötetei: *Lírika* (1931), *Spasena svijetla* (Megmentett fények, 1938), *Izabrani stihovi* (Válogatott versek, 1942), *Pjesme* (Versek, 1951), *Osvijetljeni put* (A megvilágított út, 1953), *Goli časovi* (Szabad órák, 1956), *Izabrane pjesme* (Válogatott versek, 1960). Magyar nyelvre is többen fordították, Csuka Zoltánon kívül Ács Károly és Fehér Ferenc is. Ez utóbbi *A madár árnyéka* című antológiájában közölt tőle több verset. Halála alkalmából Ács Károly a *Magyar Szó*-ban közzétette legújabb Cesarić-fordításait.

POGORELIĆ-KONCERTEK. Soha eddig egyetlen hazai komolyzenei

előadóművész hangversenyét sem kíséerte ekkora érdeklődés, mint a múlt év decemberében Ivo Pogorelić, a Zágrábban élő belgrádi fiatal, a moszkvai Csajkovszkij konzervatóriumon nemrég végzett pianistánk koncertjét. A mindössze huszonnégy éves zongorista már eddig is hallatott magáról. Három évvel ezelőtt az Egyesült Államokban koncertezett, aztán egy olaszországi zongoraversenyt nyert meg, majd pedig, immár művésszé, a múlt évi montreali zongoraverseny avatta, amelyen ő nyerte el az első díjat. Mindemellert azonban ahhoz, hogy a hazai közönség köztudatába is bekerüljön, egy kis külföldi botrányra volt szükség. A múlt év végén a hagyományos varsói nemzetközi zongoraversenyen, bár kimagaslott Chopin műveinek előadásával, a zsüri nem juttatta a döntőbe, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem volt illedelmesen, az alkalomhoz méltóan felöltözve: farmadrágban és tornacipőben jelent meg a versenyen. A botrány akkor robbant ki, amikor a közönség követelte, hogy a különcködő fiatal zongoraművészt a döntőben lássák, a bírálók pedig megmaradtak saját döntésüknél. Mindennek a vége az lett, hogy Ivo Pogorelić óriási szavazattöbbséggel kapta meg a közönség díját. Nos, ez a varsói eset a lehető legjobb reklámnak bizonyult a fiatal művész számára; alighogy hazatért, garmadával kapta a meghívásokat az ország minden tájáról. Hamarosan már fellépése volt Zágrábban és Újvidéken, majd két egymást követő hangversenyt adott a négyezer férőhelyes belgrádi Sava kongresszusi palotában, ahol az érdeklődőknek csak kis hányada juthatott jegyhez. Az érdeklődés érthető, hiszen a varsói koncert után több nemzetközi tekintélyű kritikus Ivo Pogorelićot kiáltotta ki a világ leg-

jobb Chopin-előadójának. Tehetségéről a belgrádi televízió január 2-i koncertje után valamennyien meggyőződhattünk, s az is tény, hogy játéka iránt nemcsak itthon, hanem külföldön is egyre nagyobb az érdeklődés. A belgrádi NIN című hetilap szerint — amely újévi számában egész blokkot szentel a fiatal tehetségnek — Pogorelic Zágrábban zárt jellegű koncertet adott a világ legismertebb hangversenyirodáinak menedzserei számára, akik máris több évre előre szerették volna leszerződtetni. Zongaraművészünk az ajánlatoknak csak mintegy húsz százalékát fogadta el, csak a következő fél évre kötelezte el magát. Hazai turné után Kanadába utazik, majd három fellépése lesz Hollandiában, májusban pedig az Egyesült Államokban, utána Angliában, s végül itthon, a Dubrovnik-i Unnapi Játékokon lép majd föl.

Zseni született? Valószínűleg, bár nyilván még nagyon sokat kell bizonyítani. Az azonban máris nyilvánvaló, hogy egyik napról a másikra lett az ország legnépszerűbb előadóművésze, és az is, hogy feltűnése és nyilatkozatai máris felborzolták zenei életünk állóvizeit. Ivo Pogorelic ugyanis decemberi sajtóértekezletein a legkíméletlenebbül számolt le mindazzal, ami szerinte zenei életünk kerékkötője, és máris hangzatos terveket emleget, amelyek közül a mesteri iskola megnyitása váltott ki legnagyobb érdeklődést. Tervei vannak arra vonatkozólag is, hogyan kellene magasabb szintre emelni ifjúságunk zenei kultúráját.

VÁLTOZNAK A PULAI VERSENYFELTÉTELEK. Az elmúlt huszonhét év alatt sokszor próbálták már megreformálni a pulai játékfilmfesztivált, de sohasem sikerült elhárítani az ellentmondásokat — írja Ládi István a *Magyar Szóban*. Ugyanis

eddig minden újtásról kiderült, hogy korábban már kipróbálták és elvetették, mert nem vált be. Az elmúlt években is a fesztivál gyökeres megújodásáról beszéltek, és végül csak kisebb változások történtek. A legújabb elképzelés az, hogy megszüntetik az előzsűrizést, és minden film egyenrangúan verseng a díjakért, amelyek számát alaposan csökkentik. Az eddigi három produceri és három rendezői díj helyett mindössze egy lesz. A Nagy Arénával a legjobb filmet díjazták, s ennek az alkotásnak a rendezője is elismerésben részesül. Csökkentik a többi díj számát, is, s ezentúl mindössze egy-egy Arany Arénát osztanak ki a legjobb forgatókönyvért, operatőrmunkáért, zenéért, női- és férfifőszerepért, díszlet- és jelmeztervezésért, hangfelvételért, montázsért és maszkerért. Egy elismerés sem járna pénzzal. A tervek szerint a pulai fesztivál tíznapos lenne, s a hivatalos műsort moziutáras mutatóknak be. A pulai Arénában pedig tizenhét olyan filmet vetítenének, amely nemcsak színvonalas, hanem a közönség számára is vonzó. A válogatást egy selektor végezné, a hivatalos műsorban pedig sorsolással alapítanák meg a filmek bemutatásának sorrendjét. A játékfilmek előtti rövidfilmek bemutatását megszüntetik, hogy az előadások rövidebbek legyenek. A bíráló bizottság összetétele és kinevezésének módja megmaradna: továbbra is kilenc tagú lenne a zsűri, azzal, hogy minden köztársaság és tartomány, valamint a vendéglátó város delegálna egy-egy tagot. A sajtókonferencián, ahol a vita olyan sokszor el szokott fajulni és leszámolás-jellegűvé válik, ezután csak az akkreditált filmesek, újságírók és kritikusok vehetnek részt. Az új koncepciótól azt remélik, hogy megszünteti a producerek és alkotók egymás

között marakodását, kiküszöbölje a szelektálásban és a díjazásban a mindenkinek valamit szempontot, az úgynevezett köztársasági és tartományi kulcs érvényre jutását, és hozzásegít a fesztivál egyéb krónikus bajainak leküzdéséhez is.

Az újívidéki Neoplanta filmvállalat is készül már a pulai filmfesztiválra. A filmstúdió munkatársai tájékoztatták a nyilvánosságot arról, hogy befejezés előtt áll Petar Latini-*nović* Partizániskola című filmje, amelynek ősbemutatóját még az év első negyedében megtartják. Ebben a filmstúdióban két játékfilm forgatására folynak az előkészületek. Vicsek Károly és Eva Ras Gion Nándor Testvérem Joáb c. regénye nyomán írt forgatókönyvet, ezt a produkciót maga Vicsek Károly rendezné. Arsen Diklić forgatókönyve alapján készülne viszont A nagy transzport című produkció. Előreláthatólag mindkét film jövőre kerül bemutatásra.

DIJAK, ELISMERÉSEK. Az 1980. évi Forum Képzőművészeti Díjat Baranyiné Markov Zlata újívidéki keramikus- és szobrászművésznőnek ítéltek oda. A bíráló bizottság — Ács József, Deák Ferenc, Béla Durancsi, Szombathy Bálint és Tolnai Ottó — egyhangú döntésének meghozatalakor megállapította, hogy a díjazott alapítója volt a szerbiai és vajdasági keramikai művészetnek, s több mint négy évtizeddel ezelőtti kezdeményezése vidékünkön a keramikát roppant fontos művészeti diszciplínává avatta. Művészi és pedagógiai pályáját a múlt év végén egy nagyszabású, reprezentatív kiállítással koronázta, amely nemcsak jelentős eseménye volt tartományunk művelődési életének, hanem felmutatta a művészről fél évszázados munkásságának legjavát, amelynek híre már

rég túljutott országhatárainkon is. Férjével, Baranyi Károly szobrásszal ugyanis sok országban volt nagy jelentőségű közös kiállításuk. 1968-ban például a brüsszeli Cenci-el'europen d'art, két évvel később pedig a párizsi Nemzetközi Szalon részestí őket jeles elismerésben. Ugyancsak komoly visszhangja volt 1973-ban, az Ernst Múzeumban, majd egy évvel később a Marlborough-ban megrendezett kiállításuknak is.

Vajdaság Közművelődési Közösségének Elnöksége is odaítélte A Kultúra Szikrái elnevezésű, 1980-ra szóló művelődési díjakat. E díjban dr. Löbl Árpád (Lörcinc Péter) író és történész, Lovro Smolčić közéleti és művelődési dolgozó, Vojislav Bugarski zenepedagógus, Jova Šošdean műkedvelő, Mirjana Berbakov műépítész és Kapitány László grafikus, valamint a szabadkai Gyermekszínház, a zombori Avram Mrazović Általános Iskola, a Stara Pazova-i Janko Čmelik szlovák művelődési egyesület és a vajdasági Ruszin Nyelvművelő Egyesület részesült.

Két jugoszláviai magyar szerző is részesült köztársasági Neven-díjban, amellyel az ifjúsági irodalom legkimagaslóbb műveit jutalmazták. Burány Nándor *Keselyűlegel* című történelmi regényével, Mirnics Zsuzsa pedig *Óriáskőz* 12 című ugyancsak ifjúsági regényével érdemelte ki ezt az elismerést.

BÜCSÜ MIHAI AVRAMESCUTÓL. Az újév második napján hatvanhét éves korában elhunyt Mihai Avramescu a jugoszláviai román irodalom egyik legjelentősebb egyénisége. Prózaíróként és költőként egyaránt jeles volt, de jelentős szerkesztői és irodalomszervező munkássága is. A fölszabadulás után a *Bucuria*

copiilor neví Pancsován megjelenő gyermeklap szerkesztője volt, majd sok éven át szerkesztette a jugoszláviai románok irodalmi folyóiratát a *Luminát*. Egy ideig igazgatója volt a verseci román népszínháznak is. Jelentősebb munkái az *In zori* (Hajnalban) *Drum spre adevar* (Az igazság felé vezető út) című verseskötete, valamint a *Tinerete frinta* című regénye. Magyar nyelven *Letört ágak — Ezüst herceg* címmel jelent meg két kisregénye. Jugoszlávia valamennyi népe és nemzetisége nyelvére fordították munkáit, több alkotása pedig Romániában is megjelent.

HÜSZÉVES AZ ÚJVIDÉKI EGYETEM. December 18-án ünnepelte alapításának huszadik évfordulóját az Újvidéki Egyetem. A tartomány 12 egyetemi karát és ugyanennyi főiskoláját egyesítő felsőfokú intézményben az elmúlt két évtized során mintegy húszezer hallgató szerzett oklevelet, s több mint ezren magiszteri vagy doktori címet. Az Újvidéki Egyetem karain jelenleg negyvennégy ezer rendes és távhallgató tanul. Tanári karában ma húsz akadémikus és több száz tudományos munkatárs tevékenykedik. Az oktatás Vajdaság valamennyi nemzete és nemzetisége nyelvén folyik. Ez a néhány beszédes adat a jubiláló intézmény tanácsának decemberi díszülésén hangzott el.

ELŐKÉSZÜLETEK A SZARAJEVOI FESZTIVÁLRA. Érkeznek a benevezések a kísérleti és kisszínpadok 22. szarajevói fesztiváljára. A legtöbb előadást eddig — hatot-hatott — Belgrádból és Ljubljánából jelentették be. A fesztivál végrehajtó bizottsága elemezte az eddigi előkészületeket, és magáévá tette a köztársasági és tartományi közművelődési érdekközösségek javaslatait a válo-

gató bizottság tagjainak tekintetében. Crna Gorát Slobodan Kalezić író, Szlovéniát Andrej Inkret dramaturg, Horvátországot Jožo Puljizević műbíráló, Macedóniát Ivan Ivanovszki színbíró, Vajdaságot Deák Ferenc író, Kosovót Ramiz Kelmendi professzor, Boszniát és Hercegovinát Marko Kovačević színbíró képviseli. Szerbia még nem jelölte ki válogatóját. A fesztivál főszelektorává Gerold Lászlót, folyóiratunk színikritikusát nevezték ki, tehát rá hárul a feladat, hogy a köztársaságokban és tartományokban ajánlott előadások közül kiválassza azokat, amelyeket az áprilisi szemlén is látni fogunk.

AZ IFJÚSÁG ÉS AZ AVANTGARDE ZENE. Az ifjúság és az avantgarde zene volt a témája annak a tanácskozásnak, amelyet a Jugoszláv Szocialista Ifjúsági Szövetség művelődésügyi bizottsága szervezett decemberben Palicson. A résztvevők hangsúlyozták, hogy a művelődés társadalmasítása és fejlesztésének tervezése mindinkább a dolgozók és az ifjúság közvetlen ügye lesz. A művelődést mind kevésbé tudják ki-sajátítani csoportok és egyének. Ennek ellenére még mindig nincs megoldva a fiatal művészek státusának kérdése, ezért nemritkán a különféle menedzserek, hangversenyirodák és hasonlók áldozatai lesznek. Ennélfogva széles körű társadalmi akciót kell indítani ezeknek a kedvezőtlen jelenségeknek a kiküszöbölésére.

KÉPAJÁNDÉK. A Modern Művészetek Múzeuma, amelyet a világ művészeinek nemzetközi szolidaritása hívott életre, az utóbbi hónapokban több mint 100 grafikai munkával gazdagodott számos európai, egyesült államokbeli, japán és kanadai művész adományából. Az ajándékozók kö-

zött olyan ismert nevek vannak, mint Alex Katz (USA), Tetsuya Matsumoto (Japán), Yannisz Gaitisz (Görögország), Nils Burwitz (Német Szövetségi Köztársaság) és mások. Az ily módon ajándékozott műveket az idén a Modern Művészetek Múzeuma kiállításon fogja bemutatni.

CELOVECI MŰVELŐDÉSI SZEMLE. A múlt hónapban Celovecen Koruškai Szlovén Kultúra Napjai címmel művelődési rendezvényt tartottak. A műsort régi lakodalmi szokások bemutatásával nyitották meg, közreműködött a šent-jakobi vegyeskar,

valamint a ljubljanoi France Marolt Akadémiai Népi Táncsoport.

A 12. Koruškai Szlovén Művelődési Napok a szokásosnál is gazdagabb áttekintése volt az Ausztriában élő szlovén kisebbség művelődési életének. A műsoros estek mellett, a találkozó eddigi három napján, ke-rekasztal-beszélgetés volt a koruškai szlovén kulturális alkotómunka hoz-zájárulásáról az anyaország kultúrá-jához, valamint több előadás is az ottani szlovén kisebbség helyzetéről, jogvédelméről, a nemzeti beolvadás illetve beolvasztás jelenségeiről és módszereiről, s az ellene való küzde-lem módjáról.

KRITIKAI SZEMLE

Vujica Rešin Tucić: A „hideghullám” költészete (Gulyás József verseiről) 90

Vajda Gábor: Kívülrét (Szűgyi Zoltán: Ég és föld) 98

S z í n h á z

Gerold László: Bemutatók (Shakespeare: A vihar; Babits Mihály: Jónás könyve; Szép Ernő: Patika) 100

Z e n e

Radák Xénia: Az akadémiák és a zeneiskolák kapcsolata 110

KRÓNKA

Időszerű eszmei-politikai áramlások a kultúrában

Bordás Győző: Meghalt Dobriša Cesarić; Pogorelic-koncertek; Változnak a pulai versenyfeltételek; Díjak, elismerések; Búcsú Mihai Avramescutól; Húszéves az Újvidéki Egyetem

Borbély János: Előkészületek a szarajevói színházi fesztiválra; Az ifjúság és az avantgarde zene; Celoveci művelődési szemle, Képaajándék

A Híd 1980. évi tartalommutatója

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. — 1981. január. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. — Szerkesztőség és kiadóhivatal 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca, 1., 021/22-144, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-603-6142-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 100, fél évre 50, egyes szám ára 10, kettős szám ára 20 dinár, külföldre egy évre 200, fél évre 100 dinár; külföldön egy évre 12 dollár, fél évre 6 dollár. Diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 50 dinár. — Készült a Forum nyomdájában Újvidéken.